

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ઓએસ ૨/૧૯૯૬

[૨૦૧૧] ૧૧ એસ.સી.આર. ૫૨૭

હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય

વિરુદ્ધ

ભારત સંઘ અને અન્ય

(મૂળ દાવો નં. ૨ ઓફ ૧૯૯૬)

સપ્ટેમ્બર ૨૭, ૨૦૧૧

[આર.વી.રવીન્દ્રન અને એ.કે. પટનાયક, ન્યાયમૂર્તી શ્રી]

ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦:

અનુચ્છેદો ૧૩૧(બી) અને ૩૬૩ - દાવો - અરજદાર (હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય) દ્વારા ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુત શક્તિમાં તેના હિસ્સાનો દાવો - ભારત સંઘ (ડી-૧), પંજાબ રાજ્ય (ડી-૨), હરિયાણા રાજ્ય (ડી-૩), રાજસ્થાન રાજ્ય (ડી-૪) અને ચંદીગઢ કેન્દ્રીય શાસિત પ્રદેશ (ડી-૫) સામે રાહત માંગવામાં આવી - ઠરાવ્યું: યોજનાઓના નિર્માણમાં વિશાળ વિસ્તાર જળમગ્ન થવા બાબતે, અરજદાર બિલાસપુર રાજ્યના ભારતના ડોમિનિયન સાથે વિલીનીકરણ પહેલાંના બિલાસપુરના રાજાના અધિકારોના આધારે કોઈ દાવો કરી શકતો નથી - વધુમાં, જ્યારે પંજાબ અને રાજસ્થાન રાજ્યો વચ્ચે યોજનાઓના નિર્માણ માટે કરારો કરવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે અરજદારનો પૂર્વવર્તી એક કેન્દ્રીય શાસિત પ્રદેશ હતો અને તેમાં આવેલ પાણી તથા જમીન ઉપર ભારત સંઘનો અધિકાર હતો અને તેથી યોજનાઓના નિર્માણમાં વિશાળ વિસ્તારો જળમગ્ન થવાના આધારે ઉક્ત યોજનાઓમાંથી વિદ્યુત શક્તિમાં હિસ્સો માગવાનો અરજદારને કોઈ હકકારક કારણ ઉપસ્થિત થતો નથી - તેમ છતાં, અરજદાર સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્ય તરીકે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮

હેઠળ વિદ્યુત શક્તિના ઉપયોગનો કાયદેસર અધિકાર ધરાવે છે અને અન્ય ઉત્તરાધિકારી રાજ્યોની સરખામણીએ સમાન વર્તનનો બંધારણીય અધિકાર પણ ધરાવે છે અને તેથી ડી-૨, ડી-૩ અને ડી-૫ સામે દાવો દાખલ કરવા અને ચલાવવા માટે તેને હકકારક કારણ પ્રાપ્ત થાય છે - વધુમાં, કલમ ૭૮(૧) હેઠળ કેન્દ્રીય સરકારે અરજદારના અધિકારોનું નિર્ધારણ કરવામાં નિષ્ફળ ગયેલ હોવાથી, ડી-૧ સામે પણ દાવો દાખલ કરવાનો તેને હકકારક કારણ પ્રાપ્ત થાય છે - જોકે, ડી-૪ ક્યારેય સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યનો ભાગ નહોતો, તેથી તેના અધિકારો ૧૯૬૬ના અધિનિયમથી પ્રભાવિત થતા નથી અને પરિણામે ડી-૪ સામે દાવો દાખલ કરવાનો અરજદારને કોઈ હકકારક કારણ નથી - સર્વોચ્ચ અદાલત નિયમો, ૧૯૬૬ - ઓ. ૨૩, નિયમ ૬(એ) - પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ - કલમ ૭૮.

અનુચ્છેદો ૧૩૧(બી) અને ૩૬૩ - દાવો - વાદી-રાજ્ય દ્વારા ભાખરા-નંગલ યોજનામાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાં પોતાના હિસ્સાનો દાવો, ભૂતપૂર્વ બિલાસપુર રાજ્યના પ્રદેશોના જળમગ્ન થવાને આધારે, જે વાદી-રાજ્યના ઘટક એકમોમાંથી એક હતું - ઠરાવાયું: તા. ૧૫.૮.૧૯૪૮નો બિલાસપુર વિલય કરાર એવો કોઈ ઉપબંધ ધરાવતો નથી જે ભાખરા-નંગલ યોજનામાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાં વાદીના હિસ્સા સંબંધિત તેના દાવા સાથે કોઈ સંબંધ ધરાવે - જોકે, વાદીનો દાવો પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ તથા સંવિધાનની જોગવાઈઓ પર પણ આધારિત છે અને એવો દાવો અનુચ્છેદ ૩૬૩ હેઠળ પ્રતિબંધિત નથી.

અનુચ્છેદો ૧૩૧(બી) અને ૨૬૨ (૨) – દાવો – વાદી-રાજ્ય દ્વારા ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુતશક્તિમાં પોતાના હિસ્સાનો દાવો – તેની જાળવણીક્ષમતા – ઠરાવ્યું: માંગવામાં આવેલ રાહત આંતર-રાજ્ય નદીના પાણી અથવા તેના ઉપયોગ સાથે સંબંધિત નથી, પરંતુ ઉક્ત યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુતશક્તિના વહેંચાણ સાથે સંબંધિત છે અને તેથી એવો વિવાદ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૨ (૨) સાથે આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૧૧ વાંચી લાગુ કરતાં પણ પ્રતિબંધિત નહોતો.

અનુચ્છેદ ૧૩૧ (બી) – દાવો – સમયમર્યાદા – અરજદાર-રાજ્ય દ્વારા ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થયેલ વીજશક્તિમાં પોતાના હિસ્સાનો દાવો – દાવો ૧૯૯૬ માં દાખલ કરવામાં આવ્યો – સમયમર્યાદાથી અપરોધિત હોવાનું કહી તેનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો – નિર્ધારિત થયું: દાવો સમયમર્યાદા, વિલંબ અથવા ઢીલાશથી અપરોધિત નહોતો, કારણ કે આ અનુચ્છેદ એવો દાવો દાખલ કરવા માટે કોઈ સમયમર્યાદા નિર્ધારિત કરતું નથી – વધુમાં, ઉક્ત યોજનાઓમાંથી અરજદારને વીજશક્તિનું હજુ સુધી કોઈ અંતિમ ફાળવણી કરવામાં આવી નથી અને વ્યવસ્થાઓ માત્ર વચગાળાની અથવા કામચલાઉ હતી – જ્યાં સુધી અંતિમ નિર્ણય લેવામાં ન આવે ત્યાં સુધી બંને યોજનાઓમાંથી યોગ્ય વીજશક્તિ ફાળવણી માટે અરજદારનો દાવો જીવંત રહ્યો હતો અને તેને બાંસી અથવા મોડો કહેવાઈ શકતો નથી – સમયમર્યાદા – વિલંબ/ઢીલાશ.

પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬:

કલમ ૭૮ – ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ સંબંધિત હકો અને જવાબદારીઓ – બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળનો દાવો – વાદી-રાજ્ય દ્વારા બે યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુત શક્તિમાં પોતાના હિસ્સાનો દાવો – સુનાવણીયોગ્યતા – ઠરાવ્યું: કલમ ૭૮(૧) વાદીને ઉત્તરાધિકારી રાજ્ય તરીકે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુત શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા કાનૂની હક આપે છે – કારણ કે ૧૭.૪.૧૯૬૭ ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં માત્ર એક ‘કામચલાઉ, તદર્થ અથવા અંતરિમ વ્યવસ્થા’ કરવામાં આવી હતી અને પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો વચ્ચે કોઈ અંતિમ કરાર નથી, તેથી સર્વોચ્ચ અદાલતને એ નક્કી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે કે બે યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુત શક્તિ મેળવવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા વાદી-રાજ્ય કેટલા પ્રમાણમાં હકદાર રહેશે અને તેથી કલમો ૭૮ થી ૮૦ ની યોજનાના કારણે દાવો અવરોધિત નથી – ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ – અનુચ્છેદ ૧૩૧.

પરિપત્રો/સરકારી આદેશો/અધિસૂચનાઓ

ભારત સરકાર, સિંચાઈ અને વીજ મંત્રાલયનું તા. ૨૭.૭.૧૯૮૫નું પત્ર – ઉત્પન્ન થતી વીજ શક્તિમાંથી ૧૨% હિસ્સો ‘માતૃ-રાજ્ય’ને વિનામૂલ્યે ફાળવવા બાબત – ઠરાવ્યું: સંઘ અને એક અથવા વધુ રાજ્ય સરકારો વચ્ચેના સંયુક્ત સાહસોને લાગુ પડે છે – વર્તમાન મામલામાં, આ પત્ર લાગુ પડતું નથી.

રાહત - ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થયેલી વિદ્યુત મેળવવા બાબતે વાદી-રાજ્યનો હકદારપો - ઠરાવ્યું: બંને યોજનાઓનો હેતુ સમગ્ર સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યને, જેમાં બાદમાં વાદી-રાજ્યનો ભાગ બનેલા હસ્તાંતરિત પ્રદેશોનો પણ સમાવેશ થાય છે, લાભ પહોંચાડવાનો હતો - જો હસ્તાંતરિત પ્રદેશોની વસ્તીનો પ્રમાણ સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની સરખામણીએ ૭.૧૯% હતો, તો સમાન વર્તનના સિદ્ધાંત અનુસાર બંને યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થયેલી સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની હિસ્સેદારીમાંથી ૭.૧૯% ફાળવણી કરવી જ ન્યાયસંગત અને સમતાપૂર્ણ ગણાય - તેથી, જાહેર કરવામાં આવે છે કે વાદી-રાજ્ય ભાખરા-નાંગલ યોજનામાંથી ૧.૧૧.૧૯૬૬થી અને બિયાસ યોજનામાંથી એકમ ૧ અને એકમ ૨ માં ઉત્પાદન શરૂ થયેલી તારીખોથી સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની હિસ્સેદારીમાંથી ૭.૧૯% મેળવવા હકદાર છે - આ હકદારપામાંથી, ઓક્ટોબર, ૨૦૧૧ સુધી સામાવાળા ૨ અને ૩ પાસેથી વાદી-રાજ્યને બાકી પડતી રકમ નિર્ધારિત કરવા માટે વાદીને જે પ્રાપ્ત થયું છે તે કપાત કરવી પડશે - નવેમ્બર ૨૦૧૧થી અમલમાં, વાદી-રાજ્યને આ ચુકાદા મુજબ ફરમાવેલ તેના ૭.૧૯% હિસ્સો આપવામાં આવશે - કારણ કે સામાવાળા ૨ અને ૩ એ કાયદા હેઠળ તેમને જેટલી વિદ્યુત મળવાપાત્ર હતી તે કરતાં વધુ વિદ્યુતનો ઉપયોગ કર્યો છે, તેથી ઠરાવવામાં આવે છે કે ભારત સંઘ દ્વારા તેમની પાસેથી બાકી હોવાનું નિર્ધારિત કરાયેલી રકમ પર વાદી-રાજ્યને ૬%ના દરે વ્યાજ મેળવવાનો હક રહેશે - વ્યાજ.

હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યએ, જેમાં ભૂતપૂર્વ બિલાસપુર રાજ્ય, ભૂતપૂર્વ હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય અને સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના હસ્તાંતરિત પ્રદેશોનો સમાવેશ થાય છે, ભાખરા નાંગલ યોજના અને બિયાસ યોજના (એકમ ૧ અને એકમ ૨) માંથી ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુતશક્તિમાં પોતાનો હિસ્સો તથા ઉપરોક્ત યોજનાઓના નિર્માણમાં તેની જમીનો અને મિલ્કતો જળમગ્ન થવાને પરિણામે વળતર મેળવવાનો દાવો કરીને આ હાલની દાવા-અરજી દાખલ કરી. અરજદારે પોતાનો દાવો એક મસૌદા કરાર પર આધારિત રાખ્યો હતો, જે ભાખરા બંધના નિર્માણ માટે બિલાસપુરના રાજા અને પંજાબ પ્રાંતની તરફથી અમલમાં મૂકવાનો હતો, તેમજ પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ હેઠળ ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વચ્ચે સંપત્તિ અને બાકીદારીના વહેંચણીની યોજના પર પણ આધારિત રાખ્યો હતો; તે મુજબ સંપત્તિ અને બાકીદારીઓ ઉત્તરાધિકારી રાજ્યોને/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને વસ્તી ગુણોત્તરના પ્રમાણમાં હસ્તાંતરિત થવાની હતી, અને સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની કુલ વસ્તીના ૭.૧૯% જેટલો ભાગ અરજદાર-રાજ્યને હસ્તાંતરિત થયેલા પ્રદેશો સાથે હસ્તાંતરિત થયો હોવાથી, અરજદાર-રાજ્ય ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વિદ્યુતશક્તિના ૭.૧૯% હિસ્સાનો હકદાર હતો. પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) ને ધ્યાનમાં લેતાં, અરજદાર ભાખરા નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુતશક્તિમાં પોતાના હિસ્સાનો હકદાર હતો. નિયુક્ત દિવસથી બે વર્ષની અંદર કોઈ કરાર કરવામાં આવ્યો ન હતો, તેથી અરજદારે તા. ૨૨.૧૦.૧૯૬૯ ના પત્ર દ્વારા કેન્દ્ર સરકાર સમક્ષ પોતાનો દાવો

રજૂ કર્યો અને અનુસર્જિત રજૂઆતો કરતો રહ્યો, પરંતુ આ બાબતમાં કોઈ પ્રગતિ થઈ નહીં. કારણ-એ-દાવો ત્યારે ઉદ્ભવ્યો જ્યારે અંતે કેન્દ્ર સરકાર અરજદારનો દાવો નક્કી કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ અને તે અનુસંધાને તા. ૧૧.૪.૧૯૯૪ ના પત્ર દ્વારા અરજદારને જાણ કરવામાં આવી; તેમજ તા. ૩૦.૮.૧૯૯૫ ના રોજ યોજાયેલી સંયુક્ત બેઠકમાં પણ પક્ષકારો કોઈ કરાર પર પહોંચી શક્યા નહીં. ભાખરા બંધ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુતશક્તિમાં અરજદારનો હિસ્સો નક્કી કરવામાં કેન્દ્ર સરકાર નિષ્ફળ જતાં, અરજદારે કેન્દ્ર સરકાર પાસેથી પણ વળતરની માંગણી કરી. સામાવાળાઓએ દાવાનો વિરોધ કર્યો.

પક્ષકારોના દાવા-પ્રતિવાદના આધારે અંતે અદાલત સમક્ષ નિર્ણય માટે નીચેના મુદ્દાઓ હતા :

૧. “શું આ દાવો મર્યાદા, વિલંબ અને હકચ્યુતિના પ્રતિબંધને કારણે ચલાવાપાત્ર નથી?”
૨. “શું બિલાસપુર રાજ્યનું ભારતના ડોમિનિયન સાથે વિલીનીકરણ થયા બાદ, વાદીને હાલનો દાવો દાખલ કરવા માટે હજી પણ કોઈ કાર્યવાહીના કારણનો અધિકાર રહી શકે?”
૩. “શું બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૬૩ના કારણે દાવો પ્રતિબંધિત થાય છે?”
૪. “શું બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ દાવો જાળવી શકાય એવો નહોતો?”

૫. “શું દાવો સામાવાળા નં. ૩ અને ૪ સામે કોઈ હક્કઉદ્ભવનું કારણ દર્શાવતો નથી અને તેથી સર્વોચ્ચ અદાલતના નિયમો, ૧૯૬૬ ના ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) હેઠળ નામંજૂર થવા પાત્ર છે?”

૬. “શું પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ની યોજનાના બળે સામાન્ય રીતે અને ખાસ કરીને ઉક્ત અધિનિયમની કલમો ૭૮ થી ૮૦ની જોગવાઈઓના બળે દાવો પાત્ર નથી.”

૭. “શું ૧૭મી એપ્રિલ, ૧૯૬૭ના રોજ યોજાયેલી ચર્ચાઓમાં, પક્ષકાર રાજ્યો વચ્ચે ઉત્પન્ન થયેલી વિદ્યુત ઊર્જામાં તેમના હિસ્સા અંગે (ભાખરા પ્રોજેક્ટમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુત ઊર્જા મેળવવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા અંગેના અધિકારો બાબતે) કોઈ કરાર પર પહોંચવામાં આવ્યું હતું?”

૮. “શું વાદી-રાજ્ય ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી નેટ વીજશક્તિના ૧૨% હિસ્સા માટે, યોજનાઓના કાર્યારંભની તારીખથી, કોઈપણ ખર્ચ વિના હકદાર છે?”

૯. શું વાદી ભાખરા નાંગલ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટોમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વીજશક્તિમાંથી ૧૨% મફત વીજશક્તિ ઉપરાંત ૭.૧૯% ફાળવણી મેળવવા માટે, પ્રોજેક્ટોના કાર્યારંભની તારીખથી અથવા નિમણૂક કરાયેલ તારીખ (૦૧.૧૧.૧૯૬૬) થી, હકદાર છે?

૧૦. શું વાદી સંયુક્ત તથા પૃથક રીતે સામાવાળાઓ સામે રૂપિયા ૨૧૯૯.૭ કરોડની રકમ માટે હુકમનામું મેળવવા હકદાર છે, જે વળતર/પરતફેર રૂપે તેઓ

દ્વારા વાદીને દાવાની રજૂઆત થયેલ તારીખ સુધી પ્રકલ્પોમાં ઉત્પન્ન થયેલ વીજશક્તિમાં ૧૨% અને ૭.૧૯% હિસ્સો પૂરો પાડવામાં થયેલી તેમની નિષ્ફળતા બદલ માંગવામાં આવે છે, તેમજ દાવાની રજૂઆત બાદના સમયગાળા માટે વાદીના હક્કરૂપે જે વધારાની રકમો નિર્ધારિત કરવામાં આવે તે માટે?

૧૧. “શું વાદી રાજ્યને, તેના હક તરીકે નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી રકમો પર, કોઈપણ વ્યાજનો ફરમાન મેળવવાનો હક છે?”

સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ (પંજાબ અને હરિયાણા રાજ્યો) વિરુદ્ધ દાવાને આંશિક રીતે મંજૂર કરતાં, અદાલતે.

ધારવામાં આવ્યું:

મુદ્દો નં. ૧:

૧. મર્યાદા, વિલંબ અથવા લેચિસના આધારે દાવો અવરોધિત થયો ન હતો. બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ માં એવી કોઈ મર્યાદા અવધિ નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી કે જેના અંદર કોઈ રાજ્ય અથવા ભારત સંઘે આ અદાલતમાં વિવાદ દાખલ કરવો પડે. વધુમાં, ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી અરજદાર-રાજ્યને શક્તિનું હજુ સુધી કોઈ અંતિમ વહેંચણ કરવામાં આવ્યું નથી અને બંને યોજનાઓમાંથી તેને જે કંઈ શક્તિનું વહેંચણ કરવામાં આવ્યું છે તે માત્ર તદ્દર્થ અથવા આંતરિક સ્વરૂપનું છે. બંને યોજનાઓમાંથી અરજદાર-રાજ્યને શક્તિના વહેંચણ અંગે અંતિમ નિર્ણય લેવાયો ન હતો ત્યાં સુધી, બંને

યોજનાઓમાંથી યોગ્ય શક્તિ વહેંચણા મેળવવાનો તેનો દાવો જીવંત હતો અને તેને જૂનો પડી ગયેલો અથવા મોડો ગણાવી શકાય નહીં. [પરા ૪૨] [૫૬૨-બી-ડી]

યુ.પી. જલ નિગમ અને અન્ય વિરુદ્ધજસવંત સિંહ અને અન્ય ૨૦૦૬
(૮) સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૯૧૬ = (૨૦૦૬) ૧૧ એસ.સી.સી. ૪૬૪ -
ઉદ્દેખિત

મુદ્દો નં. ૨:

૨.૧ બિલાસપુર વિલીનીકરણ કરાર તા. ૧૫.૦૮.૧૯૪૮ દ્વારા બિલાસપુરના રાજાએ રાજ્યના શાસન સંબંધિત તથા તેના માટે પૂર્ણ અને વિશિષ્ટ સત્તા, અધિકારક્ષેત્ર અને અધિકારો ડોમિનિયન સરકારને સોંપી દીધા અને તા. ૧૨.૧૦.૧૯૪૮ના રોજ રાજ્યનું વહીવટ ડોમિનિયન સરકારને હસ્તાંતરિત કરવા સંમત થયો. ત્યારબાદ, ભારત સરકારે, કાનૂન મંત્રાલયે, ભારત સરકાર અધિનિયમ, ૧૯૩૫ ની ધારા ૨૯૦-એ હેઠળ પ્રાપ્ત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, તા. ૨૦.૦૭.૧૯૪૮ની અધિસૂચના (આંક ડી-૪/૨-એ) બહાર પાડી, જેના દ્વારા સ્ટેટ્સ મર્જર (ચીફ કમિશનર્સ પ્રોવિઝિસ) ઓર્ડર, ૧૯૪૯ બનાવવામાં આવ્યો, જેના હેઠળ બિલાસપુરનું દરેક બાબતમાં એ રીતે વહીવટ થવાનું હતું જાણે તે ચીફ કમિશનરના પ્રાંત હોય. અનુચ્છેદ ૨૯૪ (બી) હેઠળ, ડોમિનિયન ઓફ ઇન્ડિયાની સરકારના તમામ હકો, જવાબદારીઓ અને બાધ્યતાઓ, ભલે તે કોઈ કરારમાંથી ઉદ્ભવેલા હોય કે અન્યથા, ભારત

સરકારના હકો, જવાબદારીઓ અને બાધ્યતાઓ બની ગયા. આ રીતે, બિલાસપુરના રાજાના તમામ હકો ભારત સરકારમાં નિહિત થયા. [પરા ૪૩]
[૫૬૩-બી-૭]

૨.૨ તેથી, આ અદાલત એવો નિષ્કર્ષ કરે છે કે બિલાસપુર રાજ્યનું ડોમિનિયન ઓફ ઇન્ડિયા સાથે વિલીનીકરણ થવા પહેલાં બિલાસપુરના રાજાના કોઈપણ અધિકારના આધારે કોઈપણ દાવો રજૂ કરવા માટે વાદીને કોઈ કારણકાર્ય ઉપલબ્ધ રહેશે નહીં. [ફક્ટો ૪૪] [૫૬૩-૭-એચ; ૫૬૪-એ-બી]

૨.૩ તેમ છતાં, દાવાપત્રમાં કરાયેલ કથનો અને તેમાં માંગવામાં આવેલી રાહતો દર્શાવે છે કે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિના હિસ્સા બાબતે વાદીની માંગ પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮ તથા સંવિધાન હેઠળના તેના અધિકારો પર પણ આધારિત છે. ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિના હિસ્સા અંગે આ દાવામાં વાદી-રાજ્યની માંગ, જ્યાં સુધી તે ૧૯૬૬ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ અને સંવિધાનની જોગવાઈઓ પર આધારિત છે, ત્યાં સુધી બિલાસપુર રાજ્યનું ભારતના ડોમિનિયન સાથે વિલય થવાથી પ્રભાવિત થતી નથી. [ફક્ટો ૪૪] [૫૬૩-એચ; ૫૬૪-એ-સી]

સ્ટેટ ઓફ સેરાઈફિસા અને અન્ય વિરુદ્ધયુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, ૧૯૫૧ એસસીઆર ૪૭૪ = ૧૯૫૧ એસસીઆર ૪૭૪ = એઆઈઆર

૧૯૫૧ એસસી ૨૫૩; સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા વિરુદ્ધસ્ટેટ ઓફ એ.પી. (૨૦૦૬)
૯ એસસીસી ૫૯૧ – પર અવલંબન રાખવામાં આવ્યું.

વિષય નં. ૩

૩. આ સત્ય છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ અને ૩૬૩ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતા, બિલાસપુરના રાજા અને ડોમિનિયન ઓફ ઈન્ડિયાની સરકાર વચ્ચે થયેલ કોઈપણ કરાર અથવા કરારનામામાંથી ઉદ્ભવતા કોઈ વિવાદનો નિર્ણય કરવા માટે આ અદાલતને અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ કોઈ અધિકારક્ષેત્ર રહેશે નહીં. જોકે, બંધારણ અમલમાં આવ્યાના પૂર્વે બિલાસપુરના રાજા અને ડોમિનિયન ઓફ ઈન્ડિયાની સરકાર દ્વારા અમલમાં મૂકાયેલ હોવાનું જે એકમાત્ર કરાર સાબિત થયો છે તે તારીખ ૧૫.૮.૧૯૪૮નો બિલાસપુર વિલય કરાર છે (આંક ડી-૪/૧એ), અને તેની જોગવાઈઓનું નજીકથી પરીક્ષણ કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે તેમાં એવી કોઈ જોગવાઈઓ નથી જેઓ ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિના પોતાના હિસ્સા અંગે વાદીનો દાવો સાથે કોઈ સંબંધ ધરાવિરુદ્ધવધુમાં, તારીખ ૦૭.૦૭.૧૯૪૮નો મસૌદા કરાર, જેમાં કલમ ૧૩માં બિલાસપુર રાજ્યને વીજશક્તિ ફાળવવાની જોગવાઈઓ હતી, તે સંબંધિત પક્ષકારોના વતી અમલમાં મૂકાયેલ હોવાનું સાબિત થયેલ નથી અને વાદી-રાજ્યને વીજશક્તિ ફાળવવા માટે આધારરૂપ બની શકતો નથી. કારણ કે વાદી-રાજ્યનો દાવો પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ તેમજ બંધારણની જોગવાઈઓ પર પણ આધારિત છે, એવો દાવો બંધારણના

અનુચ્છેદ ૩૬૩ હેઠળ અપરોધિત થતો નથી. [પરા ૪૭] [પ૬૬-જી-એચ; પ૬૭-એ-સી]

મુદ્દો નં. ૪:

૪. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૨ ની કલમ (૨) અને આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૧૧ ને ધ્યાનમાં લેતાં, અધિનિયમ હેઠળ ટ્રિબ્યુનલને સંદર્ભિત કરવામાં આવનાર કોઈપણ જળ વિવાદ અંગે સર્વોચ્ચ અદાલત કે કોઈ અન્ય અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર રહેશે નહીં અથવા તે અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી શકશે નહીં, તે સાચું છે. તથાપિ, વર્તમાન કેસમાં, દાવાપત્રમાં કરવામાં આવેલી રજૂઆતો તેમજ તેમાં વાદી દ્વારા માંગવામાં આવેલા રાહતોનું વાંચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે વિવાદ આંતર-રાજ્ય નદીના જળ અથવા તેના ઉપયોગ સાથે સંબંધિત નથી, પરંતુ વાસ્તવમાં ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થયેલી વીજશક્તિના વહેંચણી સાથે સંબંધિત છે, અને એવો વિવાદ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૨ ની કલમ (૨) ને આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૧૧ સાથે વાંચતાં પ્રતિબંધિત નહોતો. [પરા ૪૯] [પ૬૮-એ-ડી]

કર્ણાટક રાજ્ય વિરુદ્ધ એ.પી. રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૦૦ (૩) એસ.સી.આર. ૩૦૧ = (૨૦૦૦) ૯ એસ.સી.સી. ૫૭૨; હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય એક, ૨૦૦૨ (૧) એસ.સી.આર. ૨૨૭ = (૨૦૦૨) ૨ એસ.સી.સી. ૫૦૭ - પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

વિષય: કાવેરી જળ વિવાદ પંચ, ૧૯૯૧ (૨) સપ્લ. એસ.સી.આર.
૪૯૭ = ૯૯૩ સપ્લ. (૧) એસ.સી.સી. ૯૬(૨); અને સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા
વિરુદ્ધગવર્નમેન્ટ ઓફ ઈન્ડિયા એન્ડ અનધર, ૨૦૦૯ (૧) એસ.સી.આર.
૯૯૨ = (૨૦૦૯) ૫ એસ.સી.સી. ૪૯૨ – ઉલ્લેખિત.

મુદ્દો નં. ૫ :

૫.૧ દાવા માટેના હક્કના કારણ અંગે, જ્યારે પક્ષકારોએ મૌખિક તથા
દસ્તાવેજી પુરાવા પહેલેથી જ રજૂ કર્યા હોય અને દલીલો કરવામાં આવી હોય,
અને જ્યારે દાવાનો અંતિમ નિર્ણય કરવામાં આવી રહ્યો હોય, ત્યારે આ અદાલત
માટે એ વિચારવું આવશ્યક નથી કે વાદપત્રમાં દાવા માટેના હક્કનું કારણ
દર્શાવાયું છે કે નહીં અને સર્વોચ્ચ અદાલતના નિયમો, ૧૯૬૬ ના ઓર્ડર ૨૩
નિયમ ૬(એ) હેઠળ દાવો નકારપાત્ર છે કે નહીં. [પરિચ્છેદ ૫૧] [૫૬૯-
એફ-૭]

૫.૨ ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિના ઉપયોગ
બાબતે ફરીયાદી-રાજ્યના કાનૂની હક્ક સુધીની હદે, ૧૯૫૯માં, જ્યારે પંજાબ
અને રાજસ્થાન રાજ્યો વચ્ચે ભાખરા-નંગલ યોજના બાંધવા માટે કરાર કરવામાં
આવ્યો હતો, તેમજ ૧૯૬૦-૧૯૬૧માં, જ્યારે આ બંને રાજ્યો બિયાસ
યોજનાના અમલીકરણ માટે સહકાર આપવા અને તે હાથ ધરવાનું નક્કી કર્યું
હતું, ત્યારે હિમાચલ પ્રદેશ સંઘ પ્રદેશ હતો અને રાજ્ય ન હતો; અને બંધારણની
સાતમી અનુસૂચિની યાદી-૨ની પ્રવેશ ૧૭ અને ૧૮ હેઠળ તેના જળ અને

જમીન અંગેની કાર્યપાલક તથા વિધાન સત્તા ભારત સંઘમાં નિવિષ્ટ હતી. આ યોજનાઓના નિર્માણને કારણે હિમાચલ પ્રદેશના વિશાળ વિસ્તારોનું જળમગ્ન થવું એવા નિર્ણયોના પરિણામે બન્યું, જેમાં ભારત સરકાર પક્ષકાર હતી અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૭૩(૧) અને અનુચ્છેદ ૨૪૬(૪)ની જોગવાઈઓના બળે હિમાચલ પ્રદેશના જળ અને જમીન પર તેની કાર્યપાલક તથા વિધાન સત્તા હતી. તેથી, હિમાચલ પ્રદેશના વિશાળ વિસ્તારો જળમગ્ન થયા હોવાના આધાર પર ફરીયાદી-રાજ્યને ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિ અંગે દાવો કરવાની કોઈ કાર્યવાહીની હકદારી હોઈ શકે નહીં. [પરા ૫૩] [૫૭૨-સી-૭]

બાબુલાલ પરાટે વિરુદ્ધસ્ટેટ ઓફ બોમ્બે અને અન્ય એક, ૧૯૬૦ એસ.સી.આર. ૬૦૫ = એ.આઈ.આર. ૧૯૬૦ એસ.સી. ૫૧ - પર આધાર રાખવામાં આવ્યો

૫.૩ તેમ છતાં, આ અદાલતના વિચારપૂર્વકના મત અનુસાર, વાદીને પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની ધારા ૭૮ હેઠળ વીજશક્તિના ઉપયોગનો કાયદેસર અધિકાર હતો અને સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના અન્ય ઉત્તરાધિકારી રાજ્યોની સરખામણીએ સમાન વર્તન મેળવવાનો બંધારણીય અધિકાર પણ હતો, અને તેથી સામાવાળા નં. ૨, ૩ અને ૫ વિરુદ્ધ દાવો દાખલ કરવા તથા જાળવી રાખવા માટે તેને કારણકાર્ય પ્રાપ્ત થાય છે. વધુમાં, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની ધારા ૭૮(૧) હેઠળ કેન્દ્ર સરકારને ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિના ઉપયોગ અંગે વાદીના અધિકારોને

આદેશ દ્વારા નક્કી કરવાનું આવશ્યક હતું અને તેણે એવું કર્યું નથી, તેથી વાદી-રાજ્યને સામાવાળા નં. ૧ વિરુદ્ધ પણ દાવો દાખલ કરવા માટે કારણકાર્ય પ્રાપ્ત થાય છે. [પરા ૫૪] [૫૭૨-એચ; ૫૭૩-ઈ-એચ]

હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધપંજાબ રાજ્ય અને અન્ય એક, ૨૦૦૪ (૨) સપ્લી. એસ.સી.આર. ૮૪૯ = (૨૦૦૪) ૧૨ એસ.સી.સી. ૬૭૩ - ઉલ્લેખિત.

૫.૪ કારણ કે સામાવાળા નં. ૪ (રાજસ્થાન રાજ્ય) ક્યારેય પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યનો ભાગ નહોતું અને ભાખરા-નંગલ તથા બિયાસ યોજનાઓમાં વિજળીના ઉપયોગના તેના અધિકારો સહિત તેના અધિકારો અને બાધ્યતાઓ પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬થી પ્રભાવિત થતા નથી, તેથી વાદી-રાજ્યને રાજસ્થાન રાજ્યના વિજળીના હિસ્સામાંથી ભાખરા-નંગલ તથા બિયાસ યોજનાઓમાંથી વિજળીના હિસ્સાનો દાવો કરવાનો કોઈ કાનૂની અધિકાર નથી અને તેથી (સામાવાળા નં. ૪) સામે દાવો દાખલ કરવા માટે તેને કોઈ કારણકાર્ય પ્રાપ્ત થયું નહોતું. [પરા ૫૪] [૫૭૩-સી-એફ]

મુદ્દા નં. ૬

૬.૧ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાં વાદીનો હિસ્સો નિર્ધારિત કરવાની અધિકારિતા આ અદાલત પાસે નથી, એવું કહેવું યોગ્ય નથી. એ સાચું છે કે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) મુજબ સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્યોના હકો અને બાધ્યતાઓ ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો

વચ્ચેના કરાર અનુસાર નક્કી કરવામાં આવશે. પરંતુ, વર્તમાન મામલામાં ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિના હિસ્સા બાબતે ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો વચ્ચે એવો કોઈ અંતિમ કરાર નથી અને ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં માત્ર એક ‘કામચલાઉ, તદ્દર્થ અથવા આંતરિમ વ્યવસ્થા’ જ નક્કી કરવામાં આવી હતી. વધુમાં, આ વિવાદના તમામ પક્ષોને વાટાઘાટના મેજ પર લાવવા માટે અંતિમ પ્રયત્ન કરવા ભારત સંઘને નિર્દેશ આપતો આ અદાલતનો તા. ૨૯.૪.૨૦૧૦ નો આદેશ હોવા છતાં, કોઈ કરાર થઈ શક્યો નથી. માત્ર આવી પરિસ્થિતિઓમાં જ આ અદાલતે દાવો સાંભળવાનો અને તેનો નિર્ણય કરવાનો પ્રયોગ કર્યો છે. [પરા ૫૭] [૫૭૭-ડી-એચ; ૫૭૮-એ-બી]

૬.૨ કલમ ૭૮(૧) તેની સાદી ભાષામાં દર્શાવે છે કે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ સંબંધે હાલના પંજાબ રાજ્યના તમામ હક્કો અને જવાબદારીઓ નિયુક્ત દિવસે અનુગામી રાજ્યોના હક્કો અને જવાબદારીઓ બનશે. તેથી, તે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ સંબંધે અનુગામી રાજ્ય તરીકે હિમાચલ પ્રદેશને કાનૂની હક પ્રદાન કરે છે. કલમ ૭૮ ની ઉપકલમ (૩) ના ખંડ (બી) દ્વારા વધુમાં આ વાતની પુષ્ટિ થાય છે કે હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય જેવા અનુગામી રાજ્યના હક્કોમાં ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓના પરિણામે ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો અને તેનો ઉપયોગ કરવાનો હક સમાવેશ પામે છે. તેથી, વાદીને પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના અનુગામી રાજ્ય તરીકે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિ પ્રાપ્ત

કરવાનો અને તેનો ઉપયોગ કરવાનો કાનૂની હક હતો અને આ હકનો અમલ કરાવી શકાય એવો હતો. [ફકરો ૫૮] [૫૭૮-સી-એફ]

યુનાઈટેડ પ્રોવિન્સિસ વિરુદ્ધગવર્નર-જનરલ ઇન કાઉન્સિલ એ.આઈ.આર. ૧૯૩૯ ફેડરલ અદાલત ૫૮ - નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૬.૩. બંધારણની કલમ ૧૩૧ મુજબ તેમાં ઉલ્લેખિત પક્ષકારો વચ્ચેનો કોઈપણ વિવાદ, જો અને જેટલા પ્રમાણમાં તેવો વિવાદ કોઈ એવા પ્રશ્નને (કાયદાનો હોય કે હકીકતનો) આવરી લે છે કે જેના પર કોઈ કાનૂની હકનું અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપ નિર્ભર હોય, તો તે બાબતમાં આ અદાલતને મૂળ અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત છે. તેથી, આ અદાલતને ફક્ત એવા કોઈ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવાનો જ અધિકારક્ષેત્ર નથી કે જેના પર કાનૂની હકનું અસ્તિત્વ નિર્ભર હોય, પરંતુ એવા કોઈપણ પ્રશ્નને આવરી લેતા કોઈપણ વિવાદનો પણ નિર્ણય કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે કે જેના પર કાનૂની હકનો વ્યાપ નિર્ભર હોય. આથી, ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિ પ્રાપ્ત કરવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા માટે વાદી-રાજ્ય કેટલા પ્રમાણમાં હકદાર બનશે, તે નક્કી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર આ અદાલતને છે. બાબતને આ દૃષ્ટિએ જોતા, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમો ૭૮ થી ૮૦ની યોજનાના કારણે વાદીનો દાવો અપરોધિત થતો નથી. [પરા ૫૯] [૫૭૯-સી-ઈ]

મુદ્દો નં. ૭:

૭. રેકૉર્ડ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના ઘટક એકમોને અધિકારો અને જવાબદારીઓનું ફાળવણી, જે ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં કરવામાં આવી હતી, તે સંપૂર્ણપણે ‘કામચલાઉ’ હતી અને અંતિમ નહોતી. અદાલત સમક્ષનું દસ્તાવેજી પુરાવું સ્પષ્ટ રીતે સ્થાપિત કરે છે કે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ બન્નેમાંથી પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યની વીજશક્તિના હિસ્સામાંથી ૨.૪૫% જેટલી હદ સુધી હિમાચલ પ્રદેશને વીજશક્તિ ફાળવવામાં આવી હતી, તે ‘કામચલાઉ અને તદર્થ’ હતી અને અંતિમ નહોતી. પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧)ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિના અધિકાર સહિત ઉત્તરવર્તી રાજ્યોના અધિકારો અને જવાબદારીઓ અંગે પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના ઉત્તરવર્તી રાજ્યો વચ્ચે કોઈ અંતિમ કરાર નથી. [ફકરો ૬૨] [૫૮૨-બી-ડી; ૫૮૩-બી-સી]

મુદ્દો નં. ૮:

૮.૧ અપીલકર્તાની ૧૨% મફત વિદ્યુતની માંગ કોઈ કાયદેસર હક, સંવિધાનિક કે વૈધાનિક અધિકાર પર આધારિત નથી, પરંતુ ફક્ત ભારત સરકાર, સિંચાઈ અને વિદ્યુત મંત્રાલય, (વિદ્યુત વિભાગ) દ્વારા એચ.પી. સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રિસિટી બોર્ડના અધ્યક્ષને લખાયેલ તા. ૨૨.૦૭.૧૯૮૫ના પત્રમાં ઉલ્લેખિત નિર્ણય (આંક પી-૫૫) પર આધારિત છે, જે કેન્દ્રીય ક્ષેત્રના જલ-વિદ્યુત પ્રકલ્પો માટે લાગુ પડે છે અને તા. ૧૨.૦૨.૧૯૮૫થી સંઘ કેબિનેટે જલ-વિદ્યુત પ્રકલ્પોના અમલીકરણ માટે સંઘ અને એક અથવા વધુ રાજ્ય સરકારો વચ્ચેના સંયુક્ત

સાહસોને પણ તે લાગુ કર્યો છે. આ માત્ર ભારત સરકાર દ્વારા ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ પ્રકલ્પો અમલમાં મૂકાયા તેનાથી ઘણાં બાદ લેવામાં આવેલ નીતિ-નિર્ણય છે અને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં તે કાયદાની કોઈ જોગવાઈમાં સ્થાન પામતો નથી જેથી અપીલકર્તાને તેની માંગ કરવાનો કાયદેસર હક પ્રાપ્ત થાય. તેથી, અપીલકર્તા-રાજ્ય ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ પ્રકલ્પોમાંથી ઉત્પાદિત ૧૨% વિદ્યુત પ્રકલ્પોના કાર્યારંભની તારીખથી વિનામૂલ્યે મેળવવા હકદાર નથી. [ફકરા ૬૮-૬૯] [૫૮૭-સી; ૫૮૯-બી-ડી]

કુલદીપ નાયર તથા અન્ય વિરુદ્ધયુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા તથા અન્ય (૨૦૦૬)
૭ એસ.સી.સી. ૧ - ઉલ્લેખિત

મુદ્દો નં. ૯:

૯.૧. ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ પ્રકલ્પોમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વિજળીમાંથી ૦૧.૦૧.૧૯૯૬થી ૭.૧૯% ફાળવણી મેળવવા અંગે વાદીની દાવેદારી પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ અને હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય અધિનિયમ, ૧૯૭૦ પર આધારિત છે. ૧૯૬૬ના અધિનિયમની કલમ ૭૮(૧)ની ભાષા દર્શાવે છે કે ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ પ્રકલ્પોને લગતા અનુગામી રાજ્યોના હક્કો, પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના પુનર્ગઠન સમયે તેમના ઉત્તરાધિકારના કારણે ઉત્પન્ન થયેલા હક્કો છે. જો સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની સરખામણીએ હસ્તાંતરિત પ્રદેશની વસ્તીનો અનુપાત ૭.૧૯% હતો, અને પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ની કલમ ૫માં વિગતવાર દર્શાવેલ એવો હસ્તાંતરિત પ્રદેશ નાનો ન હતો, તો

ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રકલ્પોમાં ઉત્પન્ન થતી સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની વિજળીના હિસ્સામાંથી ૭.૧૯% ફાળવણી કરવી ન્યાયસંગત અને સમતાસંગત જ હતી. [પરિછેદ ૭૪ અને ૭૬] [૫૯૩-એફ-એચ; ૫૯૪-એફ-એચ]

૯.૨ બે યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની વીજશક્તિના કુલ હિસ્સામાંથી માત્ર ૨.૫% હિમાચલ પ્રદેશને ફાળવવામાં આવ્યું છે, જે હસ્તાંતરિત પ્રદેશમાં રહેલા લોકો દ્વારા વીજશક્તિના વાસ્તવિક વપરાશ અને હસ્તાંતરિત પ્રદેશમાં ઉપકેન્દ્રોના સ્થાનના આધારે કરવામાં આવ્યું છે. ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ની ચર્ચાના સારાંશ (આંક ડી-૧/૬) પરથી જણાય છે કે પંજાબને વીજશક્તિનું ફાળવણી કુલ વીજશક્તિના ૫૪.૫% જેટલું છે, જ્યારે હરિયાણાને ફાળવાયેલ વીજશક્તિ સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યને ઉપલબ્ધ કુલ વીજશક્તિના ૩૯.૫% જેટલી છે. આ ફાળવણીઓ સંયુક્ત રાજ્યમાં પંજાબ અને હરિયાણા રાજ્યોની વસ્તીના પ્રમાણના આધારે કરવામાં આવી હોવાનું જણાય છે, જે અનુક્રમે ૫૪.૮૪% અને ૩૭.૩૮% હતું. આ રીતે, જ્યાં પંજાબ અને હરિયાણા રાજ્યોને તેમની વસ્તિના પ્રમાણના આધારે વીજશક્તિ ફાળવવામાં આવી છે, ત્યાં હિમાચલ પ્રદેશને “જ્યાં છે તેવી સ્થિતિમાં” ના આધારે વીજશક્તિ ફાળવવામાં આવી છે. [પરિછેદ ૭૬] [૫૯૪-એચ; ૫૯૫-એ-સી]

૯.૩ સમાન વર્તનને આધારે એવો હક બનતો હતો કે વાદી-રાજ્યને ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વીજશક્તિમાંથી ૭.૧૯% ફાળવવામાં આવે, અને તે પણ પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ માં વ્યાખ્યાયિત નિયુક્ત દિવસ, એટલે કે ૦૧.૧૧.૧૯૬૬ થી સામાવાળા નં. ૪

(રાજસ્થાન રાજ્ય) ને ફાળવાયેલી વીજશક્તિ બાદ કરતાં. ચંડીગઢ પંજાબ અને હરિયાણા બંને રાજ્યોની રાજધાની હોવાની હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં, આ બંને રાજ્યોને ચંડીગઢના સંઘ રાજ્યક્ષેત્રની વીજ આવશ્યકતાઓ તેમની પોતાની હિસ્સેદારીમાંથી પૂરી કરવી જોઈએ. [પરા ૭૭] [૫૯૫-ડી-ઈ]

૯.૪. તદનુસાર, આ અદાલત આદેશ કરે છે કે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના ઘટક એકમોની વિદ્યુત હિસ્સેદારી આ મુજબ રહેશે: હિમાચલ પ્રદેશ - ૭.૧૯%; ચંડીગઢનું કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ - ૩.૫%; પંજાબ - ૫૧.૮%; હરિયાણા - ૩૭.૫૧%. તેથી, કુલ ઉત્પાદનમાંથી વાટીનો હક આ મુજબ રહેશે:

પરિયોજના	કુલ ઉત્પાદનમાંથી હકદારી	થી
અમલમાં		
(૧) ભાખરા-નંગલ (૮૪.૭૮% માંથી ૭.૧૯%)		૬.૦૯૫%
૦૧.૧૧.૧૯૬૬		
(પુનર્ગઠનની તારીખ)		
(૨) બિયાસ ૧ (૮૦% નું ૭.૧૯%)		૫.૭૫૨%
ઉત્પાદનના		
પ્રારંભની		તારીખથી

(૩) બિયાસ ર (૪૧.૫% નું ૭.૧૯%)

૨.૯૮૪%

ઉત્પાદનના

પ્રારંભની

તારીખથી

આ હકદારીમાંથી, ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ્સ સંબંધે વાદીને જે પ્રાપ્ત થયું છે, તે રકમ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૧ સુધી પંજાબ અને હરિયાણા રાજ્યો પાસેથી વાદી-રાજ્યને બાકી રહેલી રકમ નક્કી કરવા માટે બાદ કરવી પડશે. નવેમ્બર ૨૦૧૧થી, ચુકાદામાં ફરમાવ્યા મુજબ વાદી-રાજ્યને તેના ૭.૧૯% હિસ્સો આપવામાં આવશે. [પરા ૭૭ અને ૮૦] [પ૯૫-ડી-એચ; પ૯૬-એ-ઈ; પ૯૭-એચ]

મુદ્દા નં. ૧૦:

૧૦.૧ ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટોમાં ઉત્પન્ન થયેલી કુલ વીજશક્તિના ૭.૧૯% પર પોતાના હક્કના આધારે વાદીએ નિવેદન ૧ અને ૩ રજૂ કર્યા છે. જોકે, આ નિવેદનો સામાવાળાઓએ તેમના લેખિત જવાબોમાં વિવાદિત કર્યા છે. સામાવાળા નં. ૧-ભારત સંઘ, ચુકાદાના પરિણેદ ૭૭ માં આવેલી કોષ્ટકોમાં દર્શાવેલ વાદી, સામાવાળા નં. ૨ અને સામાવાળા નં. ૩ ના હક્કોના આધારે, તેમજ પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની જોગવાઈઓ અનુસાર વાદી-રાજ્ય, સામાવાળા નં. ૨ અને સામાવાળા નં. ૩ ના અન્ય તમામ હકો અને જવાબદારીઓના આધારે, વાદી-રાજ્યના દાવાની વિગતો તૈયાર કરશે અને ઓક્ટોબર, ૨૦૧૧ સુધી સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ પાસેથી વાદીને બાકી રહેલી

રકમ દર્શાવતું નિવેદન આ અદાલતમાં દાખલ કરશે. [પરિચ્છેદ ૭૮ અને ૮૦]
[૫૯૬-એફ-એચ; ૫૯૭-એ-ઈ-એફ]

પ્રશ્ન નં. ૧૧:

૧૧. કારણ કે સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ એ કાયદા હેઠળ તેમને જેટલી સત્તા પ્રાપ્ય હતી તેનાથી વધુ સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો છે, તેથી આ અદાલત ઠરાવે છે કે ભારત સંઘ દ્વારા સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ પાસેથી બાકી હોવાનું નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી રકમો પર ૬% ના દરે વ્યાજ મેળવવાનો હક ફરીયાદી-રાજ્યને રહેશે. [પરા ૭૯] [૫૯૭-બી]

ચુકાદા સંદર્ભ:

૨૦૦૬ (૮) સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૯૧૬ નો પરા ૪૧ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

૧૯૫૧ એસ.સી.આર. ૪૭૪ પર પરિચ્છેદ ૪૫ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

૨૦૦૬) ૯ એસ.સી.સી. ૫૯૧ પર પરિચ્છેદ ૪૫માં ભરોસો મૂકવામાં આવ્યો

૧૯૯૧ (૨) સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૪૯૭ નો ઉલ્લેખ ફકરો ૪૮ માં કરવામાં આવ્યો

૨૦૦૦ (૩) એસ.સી.આર. ૩૦૧ ઉલ્લેખિત, પરિચ્છેદ ૪૮

૨૦૦૨ (૧) એસ.સી.આર. ૨૨૭ પરિચ્છેદ ૪૮માં અવલંબિત

૨૦૦૯ (૧) એસ.સી.આર. ૯૯૨ ઉલ્લેખિત પરિચ્છેદ ૪૮

૧૯૬૦ એસસીર ૬૦૫ પર પરિચ્છેદ પર માં અવલંબ રાખવામાં આવ્યો

એ.આઈ.આર. ૧૯૩૯ ફેડરલ અદાલત ૫૮ નો પરિચ્છેદ ૫૬ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે।

(૨૦૦૬) ૭ એસ.સી.સી. ૧ ઉલ્લેખિત પેરા ૬૪

મૂળ અધિકારક્ષેત્ર : મૂળ દાવો નં. ૨ સન ૧૯૯૬ નો.

ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ.

મોહન જૈન, એ.એસ.જી., એ.કે. ગાંગુલી, જે.એસ. અત્રી, સી.એસ. વૈધનાથન, શ્યામ દિવાન, આર.એસ. સુરી, એલ. નાગેશ્વર રાવ, શંભુ પ્રસાદ સિંહ, નરેશ કે. શર્મા, વિવેક સિંહ અત્રી, દીપક જૈન, ડી.કે. ઠાકુર, એસ. વસીમ એ. કાદરી, યોગિતા યાદવ, મુદ્રિકા બંસલ, કાર્તિક અશોક, વિભાવ મિશ્રા, સુભાષ કૌશિક, સૈમા બક્ષી, એ.કે. શર્મા, અરુણેશ્વર ગુપ્તા, મનીષ રાઘવ, નિખિલ સિંહ, કૃપા શંકર પ્રસાદ, વિરુદ્ધખંડેલવાલ, અનિલ હૂડા, કામિની જયસ્વાલ, અશોક કુમાર સિંહ, સપન બિસ્વજીત મૈતેઈ, સંતોષ કૃષ્ણ, દિવ્ય જ્યોતિ અને જ્યોતિ મેંદિરતા હાજર રહેલ પક્ષકારો તરફેથી.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યો હતો દ્વારા

એ.કે. પટનાયક, ન્યાયમૂર્તી શ્રી.

૧. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ, એક તરફ હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય (વાદી) અને બીજી તરફ ભારત સંઘ (સામાવાળા નં. ૧), પંજાબ રાજ્ય (સામાવાળા નં. ૨), હરિયાણા રાજ્ય (સામાવાળા નં. ૩), રાજસ્થાન રાજ્ય (સામાવાળા નં. ૪) તથા ચંડીગઢ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ (સામાવાળા નં. ૫) વચ્ચેનો આ વિવાદ ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુત શક્તિ સાથે સંબંધિત છે.

ફરિયાદપત્રમાં ફરિયાદી (હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય) નો કેસ

૨. સતલુજ નદી ઉપરનો ભાખરા બંધ વર્ષ ૧૯૪૪માં બિલાસપુર રાજ્યમાં પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યો હતો. ભાખરા બંધના બાંધકામના પરિણામે બિલાસપુર રાજ્યનો વિશાળ પ્રદેશ જળમગ્ન થવાનો હતો, પરંતુ તેનો લાભ પંજાબ પ્રાંતને થવાનો હતો. તેથી, બિલાસપુરના રાજાએ ભાખરા બંધના બાંધકામ માટેનો પ્રસ્તાવ માત્ર કેટલીક શરતો અને નિયમોને આધિન સ્વીકાર્યો હતો, જે બિલાસપુરના રાજા અને પંજાબ પ્રાંતની તરફથી કરવામાં આવનારા કરારના મસૂદામાં વિગતવાર દર્શાવવામાં આવ્યા હતા. આ શરતો અને નિયમોમાં ભાખરા બંધના જળાશયના પાણીમાંથી વીજઉત્પાદન બદલ રોયલ્ટીનું ભુગતાન કરવાનો સમાવેશ થતો હતો. જોકે, બિલાસપુર રાજ્યએ વર્ષ ૧૯૪૮માં ભારતના ડોમિનિયનમાં વિલય પામ્યું હોવાથી બિલાસપુરના રાજા અને પંજાબ પ્રાંત વચ્ચેનો ઔપચારિક કરાર અમલમાં આવી શક્યો નહોતો. જ્યારે વર્ષ ૧૯૫૦માં ભારતનું બંધારણ સ્વીકારવામાં આવ્યું, ત્યારે બંધારણની પ્રથમ અનુસૂચિમાં બિલાસપુર અને હિમાચલ પ્રદેશને ભાગ-સી રાજ્યો તરીકે નિર્દિષ્ટ કરવામાં

આવ્યા હતા. વર્ષ ૧૯૫૪માં, હિમાચલ પ્રદેશ અને બિલાસપુર (નવા રાજ્યો) અધિનિયમ, ૧૯૫૪ હેઠળ બિલાસપુર અને હિમાચલ પ્રદેશનું એકીકરણ કરીને હિમાચલ પ્રદેશનું નવું રાજ્ય રચવામાં આવ્યું હતું. જોકે, હિમાચલ પ્રદેશનું નવું રાજ્ય બંધારણ (૭મો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ દ્વારા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ બન્યા સુધી ભાગ-સી રાજ્ય તરીકે યથાવત્ રહ્યું હતું. વર્ષ ૧૯૬૬માં, સંસદે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ઘડ્યો, જેના દ્વારા પૂર્વવર્તી પંજાબ રાજ્યનું વિભાજન કરીને પંજાબ અને હરિયાણા એમ બે રાજ્યો બનાવવામાં આવ્યા અને પૂર્વવર્તી પંજાબ રાજ્યના કેટલાક પ્રદેશો હિમાચલ પ્રદેશના કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશને સોંપવામાં આવ્યા. ૨૫.૦૧.૧૯૭૧થી અમલમાં આવતાં, હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય અધિનિયમ, ૧૯૭૦ દ્વારા આ હિમાચલ પ્રદેશનો કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ સંપૂર્ણ રાજ્ય બન્યો. આ રીતે હિમાચલ પ્રદેશનું નવું રાજ્ય (૧) પૂર્વવર્તી ભાગ-સી બિલાસપુર રાજ્ય; (૨) પૂર્વવર્તી ભાગ-સી હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય; અને (૩) પંજાબ રાજ્યમાંથી સોંપાયેલા પ્રદેશોનો સમાવેશ કરે છે.

૩. ભાખરા બંધના નિર્માણથી દેશને અને ખાસ કરીને સામાવાળા નં. ૨, ૩, ૪ અને પને ઘણાં લાભો થયા છે, પરંતુ કુલ ૪૧૬૦૦ (એકતાલીસ હજાર છસો) એકર જમીનમાંથી ભૂતપૂર્વ બિલાસપુર રાજ્યની ૨૭૮૬૯ (સત્તાવીસ હજાર આઠસો ઓગણસિત્તેર) એકર જમીન જળમગ્ન થઈ ગઈ છે. ભાખરા બંધના જળાશયનો ૩/૪ ભાગ ભૂતપૂર્વ ભાગ-સી રાજ્ય બિલાસપુરમાં આવેલો છે, જે હવે હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યનો ભાગ છે. હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યમાં વિશાળ વિસ્તારમાં આવી જળમગ્નતા અને પાણીના જળાશયને કારણે કુલ ૧૦૩૪૨૫

એકર ખેતીલાયક તથા અકેળવણી જમીન, વૃક્ષો અને જંગલો, નગરો, સરકારી ઇમારતો, સામુદાયિક ઇમારતો, કૂવા, ઝરણાં અને રસ્તાઓ, બગીચાઓ, ઉદ્યાનો, માર્ગો, પુલો, તારલાઈન, ઘાટ સેવા અને આ બધાના પરિણામે બેરોજગારી, કૃષિ અને વેપારી પ્રવૃત્તિઓમાં નુકસાન, આવકમાં ઘટાડો વગેરે જેવી હાનિ થઈ છે. આવી હાનિ માટે સામાવાળા નં. ૨, ૩, ૪ અને ૫ દ્વારા વળતર ચુકવવું જોઈએ.

૪. બિયાસ નદીનો ઉદ્ભવ હિમાચલ પ્રદેશના કુલ્લુ જિલ્લામાં થાય છે અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ બે એકમો ધરાવતી બહુહેતુક યોજના છે: એકમ-૧ અને એકમ-૨. એકમ-૧ નો પ્રારંભ ૧૯૬૦ના દાયકામાં થયો હતો, જ્યારે હિમાચલ પ્રદેશ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ હતો અને ભારત સરકાર દ્વારા તેનું પ્રશાસન કરવામાં આવતું હતું, અને આ પ્રોજેક્ટમાં હિમાચલ પ્રદેશના મંડી જિલ્લામાં પાંધોહ ખાતે બિયાસ નદીનું પાણી દેહર ખાતે સતલુજ નદીમાં વાળવાનો સમાવેશ થતો હતો. પાંધોહ ખાતે બિયાસ નદીમાંથી પાણી વાળવાના પરિણામે ૩૨૩ (ત્રણસો તેવીસ) એકર વિસ્તાર ધરાવતો અને ૩૩૨૪૦ (તેત્રીસ હજાર બે સો ચાલીસ) એકર-ફૂટ સંગ્રહ ક્ષમતા ધરાવતો જળાશય સર્જાયો છે. પ્રોજેક્ટના એકમ-૨માં પોંગ ખાતે બિયાસ નદી પર પોંગ બંધના નિર્માણનો સમાવેશ થતો હતો અને પોંગ બંધના નિર્માણને કારણે કાંગડા જિલ્લામાં આવેલ મુખ્ય અને ઉર્વર કૃષિ જમીન સહિત ૬૫૦૫૦ (પાંસઠ હજાર પચાસ) એકરથી વધુ જમીન જળમગ્ન થઈ ગઈ છે. પરિણામે, મોટી સંખ્યામાં પરિવારોને તેમના ઘરોથી તથા તેઓ ખેતી કરતાં ઉર્વર કૃષિ ભૂમિમાંથી ઉખેડાઈ જવું પડ્યું છે અને આવા પરિવારોનું પુનર્વસન કરવું

જરૂરી છે. જોકે બિયાસ પ્રોજેક્ટના એકમ-૧ અને ૨ હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યમાં સ્થિત છે, તેમ છતાં આ બંને એકમોના લાભો સામાવાળા નં. ૨, ૩, ૪ અને ૫ ને પ્રાપ્ત થયા છે.

૫. તેથી, ભાકરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાં વાદી તેના હકના હિસ્સા માટે પાત્ર છે. પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ હેઠળ ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો વચ્ચે સંપત્તિ અને દાયિત્વોના વહેંચણી અંગેની યોજનાનુસાર, સંપત્તિ અને દાયિત્વો ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને તેમની વચ્ચે વહેંચાયેલા જનસંખ્યા અનુપાતમાં હસ્તાંતરિત કરવાના રહે છે. સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની કુલ જનસંખ્યામાંથી ૭.૧૯% જનસંખ્યા, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ હેઠળ વાદીને હસ્તાંતરિત કરાયેલા પ્રદેશો સાથે હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હોવાથી, વાદી ભાકરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વીજશક્તિના ૭.૧૯% હિસ્સા માટે પાત્ર હતો. આ બાબત શ્રી કે.એસ. સુબ્રહ્મણ્યમ, કેન્દ્રીય વિદ્યુત સત્તામંડળના ભૂતપૂર્વ અધ્યક્ષ, દ્વારા તેમના તા. ૨૯.૦૬.૧૯૭૯ના અહેવાલમાં કરાયેલ ભલામણ પણ હતી. વધુમાં, ભારત સંઘે સિદ્ધાંતતઃ એ બાબત સ્વીકારી છે કે જલવિદ્યુત વીજશક્તિ ઉત્પાદન માટે જરૂરી જળાશયનો ભાર વહન કરીને જે “માતૃ રાજ્ય” જલવિદ્યુત વીજશક્તિ યોજના ધરાવે છે, તે રાજ્યને આવી યોજનામાંથી ઉત્પન્ન થતી કુલ વીજશક્તિના ઓછામાં ઓછા ૧૨% હિસ્સા પર નિઃશુલ્ક હક રહેશે. કારણ કે વાદી તે માતૃ રાજ્ય હતું જેમાં ભાકરા-નંગલ અને બિયાસ એવી બે જલવિદ્યુત વીજશક્તિ યોજનાઓના જળાશયો સ્થિત હતા, તેથી વાદી આ બંને

યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વીજશક્તિના ૧૨%ના નિઃશુલ્ક પુરવઠા માટે પાત્ર હતો.

૬. ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિજશક્તિમાં પોતાના હિસ્સા અંગે વાદીની કાનૂની હકને પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮, જેનું શીર્ષક "ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ અંગે હકો અને જવાબદારીઓ" છે, દ્વારા માન્યતા આપવામાં આવી છે. કલમ ૭૮ ની ઉપકલમ ૧ માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ માં આવેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, પરંતુ તેની કલમો ૭૯ અને ૮૦ ને આધીન રહીને, ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ સંબંધે વિદ્યમાન પંજાબ રાજ્યના તમામ હકો અને જવાબદારીઓ નિયત દિવસે (૦૧.૧૧.૧૯૬૬) અનુગામી રાજ્યોના હકો અને જવાબદારીઓ ગણાશે, તેવા પ્રમાણમાં જે નિર્ધારિત કરવામાં આવે અને તેવા સમાયોજનોને આધીન રહેશે જે અનુગામી રાજ્યો કેન્દ્રીય સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યા પછી થયેલા કરાર દ્વારા નક્કી કરે; અથવા જો એવો કોઈ કરાર નિયત દિવસથી બે વર્ષની અંદર કરવામાં ન આવે, તો યોજનાના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને કેન્દ્રીય સરકાર આદેશ દ્વારા જે નક્કી કરે તે મુજબ ગણાશે. તે અનુસાર, વાદીએ ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ બાબતે પોતાના દાવાઓ તા. ૨૨.૧૦.૧૯૬૯ ના પત્ર દ્વારા કેન્દ્રીય સરકાર સમક્ષ રજૂ કર્યા હતા અને ત્યારબાદ પણ સમયાંતરે કેન્દ્રીય સરકાર સમક્ષ અનેક અનુવર્તી રજુઆતો કરી હતી, પરંતુ કેન્દ્રીય સરકારે એક કે બીજા કારણસર

ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ બાબતે વાદીના હકોનું અંતિમ નિર્ધારણ કરવા માટે પગલાં લીધાં નહોતાં.

૭. કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા આવા કોઈ અંતિમ નિર્ધારણના અભાવે, હાલમાં ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુત શક્તિ તદર્થે વ્યવસ્થાના આધારે વહેંચવામાં આવી રહી છે. સહાયક હેતુઓ માટે વપરાતી વિદ્યુત શક્તિ અને પ્રસારણમાં થતી ક્ષતિઓ કપાત કર્યા પછી, આ બે યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુત શક્તિનો બાકી હિસ્સો હાલમાં તદર્થે ધોરણે નીચે મુજબ વહેંચવામાં આવે છે:

ભાખરા-નંગલ		બિયાસ	
રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશનું નામ		યુનિટ્સ(દેહર)	એકમ ર (પૉંગ)
રાજસ્થાન	૧૫.૨૨%	૨૦%	૫૮.૫૦%
બાકીની ૮૪.૭૮% રકમ નીચે મુજબ વહેંચવામાં આવે છે:		૮૦%	૪૧.૫૦%
પંજાબ	૫૪.૫૦%	૬૦%	૬૦%
હરિયાણા	૩૯.૫૦%	૪૦%	૪૦%
એચ.પી.	૨.૫%	૧૫ એમડબ્લ્યુ	શૂન્ય
યુ.ટી.ચંદીગઢ	૩.૫%	શૂન્ય	શૂન્ય

૮. વાદ દાખલ કરવા માટેનું કાર્યકારણ ત્યારે ઊભું થયું, જ્યારે કેન્દ્રીય સરકાર અંતે વાદીના કાયદેસર દાવાનું નિર્ધારણ કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ અને તે બાબતમાં તેનો નિર્ણય તારીખ ૧૧.૦૪.૧૯૯૪ના પત્ર દ્વારા જાણ કર્યો, તેમજ જ્યારે પ્રધાનમંત્રીના મુખ્ય સચિવના આશ્રય હેઠળ તમામ પક્ષોની સંયુક્ત બેઠક, જે ૩૦.૦૮.૧૯૯૫ના રોજ યોજાઈ હતી, કોઈ સ્પર્શી પરિણામ સાથે કોઈ સમજૂતી પર પહોંચી શકી નહોતી. બે યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થયેલી વીજશક્તિમાં વાદીના હિસ્સાનું નિર્ધારણ કરવામાં કેન્દ્રીય સરકાર નિષ્ફળ ગયેલ હોવાને કારણે, વાદીએ કેન્દ્રીય સરકાર પાસેથી પણ વળતરની માંગણી કરી છે.

૯. તેથી વાદીએ નીચે મુજબની રાહતો માગી છે:

(એ) એવો હુકમનામો કે જેમાં જાહેર કરવામાં આવે કે વાદી રાજ્ય ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પરિયોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી શુદ્ધ વીજશક્તિમાં (સહાયક વપરાશ અને પરિવહન નુકસાનની કપાત પછી ઉપલબ્ધ કુલ વીજશક્તિ) ૧૨% હિસ્સો, પરિયોજનાઓ કાર્યાન્વિત થયાની તારીખથી, મફતમાં મેળવવા હકદાર છે અને વધુમાં એવો હુકમનામો કે જેમાં જાહેર કરવામાં આવે કે સામાવાળાઓ સંયુક્ત રીતે તથા અલગ-અલગ રીતે, અરજીપત્ર સાથે જોડાયેલા નિવેદન ૨ અને ૪ મુજબ, ઉક્ત વીજશક્તિના નાણાકીય મૂલ્ય બદલ વાદી રાજ્યને વળતર ચૂકવવા અને તે રકમની પરતફેર કરવા જવાબદાર છે;

(બી) વાદી રાજ્યને પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ હેઠળ વસ્તી હસ્તાંતરણના કારણે તે સમયના સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના હિસ્સામાંથી

નિમણૂકિત તારીખ (૦૧.૧૧.૧૯૬૬) થી અથવા યોજનાઓના કાર્યારંભની તારીખથી, જેમાંથી જે પછીની હોય તે તારીખથી, ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાં ૭.૧૯% હિસ્સો મેળવવાનો હક છે તેવી જાહેરખબર આપતી ડિક્રી તથા વધુમાં એવી જાહેરખબર આપતી ડિક્રી કે સામાવાળાઓ સંયુક્ત તથા પૃથક રીતે વાદી રાજ્યને તે સમયના સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના હિસ્સામાંથી તેના ૭.૧૯% હિસ્સા અને તદર્થ તથા આંતરિમ વ્યવસ્થા હેઠળ વાદી રાજ્યને ઉપરોક્ત બે યોજનાઓમાંથી નિમણૂકિત તારીખથી અથવા યોજનાઓના કાર્યારંભથી, જેમાંથી જે પછીનું હોય તે મુજબ, ફરિયાદપત્ર સાથે જોડાયેલ નિવેદન ૧ અને ૩ અનુસાર પ્રાપ્ત થયેલી વીજશક્તિ વચ્ચેના તફાવત માટે વળતર આપવા અથવા પરતફેર કરવા જવાબદાર છે;

(સી) બે પ્રકલ્પોમાં ઉત્પન્ન થયેલી વિજશક્તિમાં ફરિયાદીને મળવાપાત્ર ૧૨% અને ૭.૧૯% હિસ્સો પૂરો પાડવામાં સામાવાળાઓ નિષ્ફળ ગયા હોવાથી, તે બદલ વળતર/પુનઃચુકવણીરૂપે, નિવેદન ૧ અને ૪ ના કુલ જથ્થા મુજબ, રૂ. ૨૧૯૯.૭૭ (બે હજાર એકસો નાણું દશાંશ સાત) કરોડની રકમ માટે ફરિયાદીના હિતમાં અને સામાવાળાઓ વિરુદ્ધ સંયુક્ત તથા વ્યક્તિગત જવાબદારી આધારે હુકમનામું;

(ડી) સંપૂર્ણ રકમની વસૂલી થાય ત્યાં સુધી પ્રચલિત બેંક દરે વાદલંબિત અવધિ દરમિયાન તથા ભાવિ વ્યાજ અંગે હુકમનામું;

(ઈ) દાવાના ખર્ચ;

(એફ) કેસની પરિસ્થિતિઓમાં યોગ્ય અને વાજબી ગણાય તેવી અન્ય વધુ રાહતો.

સામાવાળા નં. ૧ (યુનિયન ઑફ ઈન્ડિયા) નું લેખિત જવાબનામું

૧૦. ભાખરા-નંગલ યોજના ૧૯૬૩માં પૂર્ણ થઈ હતી અને બિયાસ યોજના ૧૯૭૭માં પૂર્ણ થઈ હતી, અને વાદીએ સામાવાળા નં. ૧ પાસેથી નુકસાનભરપાઈનો દાવો કરતાં ૧૯૯૬માં દાખલ કરેલો દાવો મર્યાદાકાળથી નિરાશાજનક રીતે અવરોધિત હતો.

૧૧. ૧૩.૦૧.૧૯૫૯ના રોજ કરાયેલ કરાર દ્વારા, પંજાબના સંયુક્ત રાજ્ય અને રાજસ્થાન રાજ્યએ સતલુજ નદી પર ભાખરા બંધ તેમજ અન્ય અનુગામી કાર્યોના નિર્માણ માટે સંમતિ આપી હતી અને આ ભાખરા-નંગલ પરિયોજનાનો હેતુ જલ-વિદ્યુત શક્તિ ઉત્પન્ન કરવાનો તથા તેમના અનુરૂપ રાજ્યો માટે સિંચાઈ સુવિધાઓમાં સુધારો કરવાનો હતો, અને બંનેએ અનુક્રમે ૮૪.૭૮% અને ૧૫.૨૨%ના પ્રમાણમાં ભાખરા-નંગલ પરિયોજનાને નાણાં પૂરા પાડવા તથા તેમાંથી લાભ મેળવવા માટે પણ સંમતિ આપી હતી. તે મુજબ, ભાખરા-નંગલ પરિયોજનામાંથી ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાં રાજસ્થાન રાજ્યનો હિસ્સો ૧૫.૨૨% હતો અને પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યનો વીજશક્તિમાં હિસ્સો ૮૪.૭૮% હતો. ૧૯૬૬માં પંજાબના પુનર્ગઠન બાદ, અનુગામી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના પ્રતિનિધિઓ, એટલે કે પંજાબ, હરિયાણા, ચંડીગઢ અને હિમાચલ પ્રદેશ, ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ના રોજ ભારત સરકારના સિંચાઈ અને વીજશક્તિ મંત્રાલયના સચિવની હાજરીમાં યોજાયેલી બેઠકમાં સંમતિ આપી હતી કે બંને

પરિયોજનાઓમાંથી પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના વીજશક્તિના હિસ્સામાંથી ચાર અનુગામી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના વીજશક્તિના હિસ્સા નીચે મુજબ રહેશે:

પંજાબ – ૫૪.૫%

હરિયાણા – ૩૯.૫%

ચંદીગઢ – ૩.૫%

હિમાચલ પ્રદેશ – ૨.૫%

આ કરારને ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ના રોજ યોજાયેલ બેઠકની કાર્યવાહીનો ભાગ બનાવવામાં આવ્યો હતો, જે સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા ૨૭.૦૪.૧૯૬૭ના તારીખના પત્ર દ્વારા તમામ સંબંધિત વ્યક્તિઓને પરિભ્રમિત કરવામાં આવી હતી. ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/સંઘ પ્રદેશો વચ્ચે ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ના તારીખનો આ કરાર, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ની કલમ ૭૮(૧)ના અર્થમાં એક વૈધાનિક કરાર બને છે અને ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/સંઘ પ્રદેશો વચ્ચે પરસ્પર સંમતિથી થયેલા કરાર દ્વારા તેની જગ્યાએ બીજો કરાર ન થાય ત્યાં સુધી તે અમલક્ષેત્રમાં રહેશે.

૧૨. બિયાસ પ્રોજેક્ટને ભારત સરકારના સિંચાઈ અને વીજ મંત્રાલયની તા. ૧૭.૦૬.૧૯૭૦ ની સૂચનાથી સ્પષ્ટ થાય છે તે મુજબ, સંયુક્ત પંજાબ રાજ્ય અને રાજસ્થાન રાજ્ય દ્વારા પણ નાણાંકીય સહાય આપવામાં આવી હતી, અને બિયાસ પ્રોજેક્ટમાંથી ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિના લાભો બંને રાજ્યો દ્વારા વહન કરાયેલા ખર્ચના અનુપાતમાં સંયુક્ત પંજાબ રાજ્ય અને રાજસ્થાન રાજ્ય વચ્ચે

વહેંચવામાં આવ્યા હતા. સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના પુનર્ગઠન પછી, ભારત સરકારના ઊર્જા મંત્રાલયના વીજ વિભાગે તા. ૩૦.૦૩.૧૯૭૮ ના ડી.ઓ. પત્ર દ્વારા બિયાસ પ્રોજેક્ટના ડેહર વીજ ઉત્પાદન કેન્દ્રમાંથી હિમાચલ પ્રદેશને તદ્દર્થ ધોરણે ૧૫ મેગાવોટ વીજ પુરવઠો આપવા મંજૂરી આપી હતી.

૧૩. અરજદારે પોતાના તા. ૨૨.૧૦.૧૯૬૯ ના પત્ર દ્વારા ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી ઉત્પન્ન થતી કુલ વીજશક્તિમાં ૭.૧૯% હિસ્સા અંગેનો પોતાનો દાવો રજૂ કર્યો હતો, પરંતુ ભારત સરકારના સિંચાઈ અને વીજ મંત્રાલયે તા. ૨૨.૦૩.૧૯૭૨ ના પત્ર દ્વારા અરજદારને જાણ કરી હતી કે પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના પ્રતિનિધિઓની તા. ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ ની બેઠકમાં કરવામાં આવેલ વીજશક્તિનું ફાળવણીમાં કોઈ ફેરફાર કરવામાં આવશે નહીં. બિયાસ યોજનામાંથી ઉત્પન્ન થતી કુલ વીજશક્તિના હિસ્સામાંથી અરજદારને ૭.૧૯% હિસ્સો આપવાની ભલામણ કરતો સુબ્રહ્મણ્યમ અહેવાલ સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યો નથી અને તે સામાવાળા નં. ૧ તથા અન્ય સામાવાળાઓ પર બંધનકર્તા નહોતો.

૧૪. હાઈડ્રો-ઇલેક્ટ્રિક વીજ પ્રકલ્પ વહન કરનાર માતૃ રાજ્યને ૧૨% મફત વીજળી આપવાની પદ્ધતિ માત્ર કેન્દ્રીય ક્ષેત્રના હાઈડ્રો પ્રકલ્પોના સંદર્ભમાં જ લાગુ પડે છે અને તે ભાખરા-નાંગલ તથા બિયાસ પ્રકલ્પોને લાગુ પડતી નથી; અને આ બાબત ભારત સરકારના વીજ મંત્રાલય દ્વારા વાદી રાજ્યના મુખ્ય પ્રધાનને તા. ૧૧.૦૪.૧૯૯૪ના ડી.ઓ. પત્રમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે અને

મંત્રાલયના તા. ૨૮.૦૬.૧૯૯૫ના ડી.ઓ. પત્રમાં તેનું પુનરોચ્ચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૫. પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮ હેઠળ, ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિ અંગેના ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના દાવાઓનો નિકાલ તો ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વચ્ચેના કરાર દ્વારા અથવા કેન્દ્ર સરકારના નિર્ણય દ્વારા થઈ શકે, અદાલત દ્વારા નહીં. વાદીએ પોતાના અને સામાવાળા નં. ૨, ૩, ૪ અને ૫ વચ્ચે જળવિદ્યુત યોજનાઓમાંથી વીજળીના વહેંચાણ અંગે ઉઠાવેલો વિવાદ અત્યંત સંવેદનશીલ પ્રશ્ન છે અને તમિલનાડુ, કર્ણાટક, પોન્ડિચેરી અને કેરળ વચ્ચેના કાવેરી વિવાદને ઘેરતા વિવાદાસ્પદ અનુભવો સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે નદીજળ પ્રણાલી, સિંચાઈ અને વીજળી સંબંધે ગંભીર જોખમો રહેલા છે, જે ઉશ્કેરાટ અને અંતે રાજકીયકરણને જન્મ આપી શકે છે; વર્તમાન વિવાદનો નિવારણ કરતાં સમયે આ એક મહત્વપૂર્ણ પાસું છે, જેને પૃષ્ઠભૂમિમાં ધ્યાનમાં લેવું આવશ્યક છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ આ દાવો ચલાવાપાત્ર નથી.

સામાવાળા નં. ૨ (પંજાબ રાજ્ય) તરફથી લેખિત જવાબ

૧૬. વાદીએ દાખલ કરેલો વાદ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ ચલાણક્ષમ નથી અને વાદીને એવો વાદ દાખલ કરવા માટે કોઈ કારણકાર્ય ઉત્પન્ન થતું નથી.

પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) મુજબ, સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના પ્રતિનિધિઓએ

૧૭.૦૪.૧૯૬૭ ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં નીચે દર્શાવેલ ટકાવારીઓ મુજબ બે યોજનાઓમાંથી સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની વીજશક્તિ વહેંચવા માટે સહમતિ આપી હતી:

પંજાબ – ૫૪.૫%

હરિયાણા – ૩૯.૫%

ચંડીગઢ – ૩.૫%

હિમાચલ પ્રદેશ – ૨.૫%

આ કરાર તારીખ ૧૭.૦૪.૧૯૬૭નો અધિનિયમની કલમ ૭૮(૧)માં નિર્દિષ્ટ બે વર્ષની અવધિની અંદર કરવામાં આવ્યો છે અને, તેથી, કેન્દ્ર સરકારને આ બાબતમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની કોઈ સત્તા નથી.

૧૭. ભાખરા અને બિયાસ પ્રોજેક્ટોની આર્થિક જવાબદારીઓ પંજાબ અને હરિયાણા રાજ્યો દ્વારા વહેંચવામાં આવી રહી છે. પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૫૪(૩) હેઠળ કેન્દ્રીય સરકારે એવો નિર્ણય કર્યો હતો કે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ પૂર્વે આ બે પ્રોજેક્ટો અંગે લેવાયેલા ધિરાણ સંબંધિત બધી જવાબદારીઓ પંજાબ અને હરિયાણા રાજ્યો દ્વારા વહન કરવાની રહેશે. આ બાબતમાં કેન્દ્રીય સરકારનો નિર્ણય ભારત સરકાર, નાણાં મંત્રાલય, આર્થિક બાબતો વિભાગ, નવી દિલ્હી દ્વારા તા. ૧૨.૦૩.૧૯૬૭ ના પત્ર દ્વારા સંબંધિત રાજ્ય સરકારોને જાણ કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૮. ૨૭.૦૬.૧૯૬૧ના રોજ, હિમાચલ પ્રદેશના લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરે પંજાબના મુખ્યમંત્રીને લખ્યું હતું કે બિયાસ પ્રોજેક્ટના સલાપર (દેહર) ખાતે સ્થાપિત થનાર પાવર હાઉસના યુનિટ નં. ૧માંથી ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિના ફાળવણીમાં હિમાચલ પ્રદેશને ખાતરીપૂર્વક પ્રાથમિકતા આપવામાં આવવી જોઈએ. સલાપર (દેહર) પાવર હાઉસમાંથી વીજશક્તિની અપેક્ષિત નિશ્ચિત માંગ જાણી લીધા બાદ, પંજાબ રાજ્યએ તેના ૧૦.૦૮.૧૯૬૨ના સંદેશાવ્યવહારમાં આ પ્રોજેક્ટોના બે યુનિટ કાર્યાન્વિત થયાની તારીખથી એક વર્ષની અંદર હિમાચલ પ્રદેશને ૧૫ એમ.ડબલ્યુ. વીજશક્તિ ફાળવવા સંમતિ દર્શાવી હતી.

૧૯. ૧૨.૦૨.૧૯૮૫ના રોજ કેન્દ્રિય મંત્રિમંડળ દ્વારા લેવાયેલો એવો નિર્ણય કે ભાખરા અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાંથી ૧૨% વીજશક્તિ "ગૃહ રાજ્ય"ને પુરવઠા કરવામાં આવશે, તે માત્ર રાજ્ય સરકાર દ્વારા નાણાંકીય સહાય પ્રાપ્ત કેન્દ્રિય ક્ષેત્રની જલવિદ્યુત વીજ યોજનાઓને જ લાગુ પડે છે અને ભાખરા તથા બિયાસ યોજનાઓને લાગુ પડતો નથી, કારણ કે તે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નાણાંકીય સહાય પ્રાપ્ત કેન્દ્રિય યોજનાઓ નથી. વધુમાં, કેન્દ્ર સરકારનો તા. ૧૨.૦૨.૧૯૮૫નો નિર્ણય તેવી કેન્દ્રિય ક્ષેત્રની જલવિદ્યુત વીજ યોજનાઓને લાગુ પડતો નથી, જેઓ અંગે મૂડીરોકાણ માટેની મંજૂરી ૧૨.૦૨.૧૯૮૫ પહેલાં આપવામાં આવી હતી, અને ભાખરા તથા બિયાસ યોજનાઓમાં મૂડીરોકાણ માટેની મંજૂરી ૧૨.૦૨.૧૯૮૫થી ઘણાં પહેલાં આપવામાં આવી હતી.

૨૦. માત્ર વસ્તીને જ વીજશક્તિના વહેંચણીના આધાર તરીકે ગણવી શક્ય નથી, કારણ કે પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના અનુગામી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં ઉપભોક્તાઓને જોડાયેલ વીજ પુરવઠો જાળવી રાખવો આવશ્યક છે. તેથી, પંજાબ રાજ્યના હિસ્સાના ખર્ચે હિમાચલ પ્રદેશને વીજશક્તિના ક્વોટામાં કોઈપણ વધારો કરવાનો અર્થ પંજાબ રાજ્યના ઉપભોક્તાઓ માટે વધુ કઠિનાઈ ઊભી કરવો થાય, જ્યારે તે રાજ્ય પહેલેથી જ ગંભીર વીજ સંકટનો સામનો કરી રહ્યું છે.

૨૧. સતલુજ અને બિયાસ નદીઓની નીચેવાસી કિનારાવર્તી રાજ્ય તરીકે પંજાબને આ બે નદીઓમાંથી વહેતા જળનો ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર છે અને વાદીને આ બે નદીઓમાં ઉપરવાસનું જળ પોતાની ઇચ્છા મુજબ ઉપયોગ કરવાની સ્વતંત્રતા હતી. પરંતુ તે માટે તેની પાસે જરૂરી સાધનસામગ્રી ન હોવાથી, પંજાબ, હરિયાણા અને રાજસ્થાન રાજ્યોએ આ બે યોજનાઓના નિર્માણમાં મૂડીરોકાણ કર્યું છે. આ બે યોજનાઓના પરિણામે, હિમાચલ પ્રદેશ પ્રક્રિયામાં કંઈ પણ ગુમાવ્યું નથી; સિવાય એટલું કે હિમાચલ પ્રદેશમાં આવેલ જમીન આ યોજનાઓ માટે અધિગ્રહિત કરવામાં આવી છે અને જમીનના માલિકોને પૂરતા કરતાં વધુ વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું છે તથા તેમના પુનર્વસન માટે પણ ચુકિતસંગત વ્યવસ્થાઓ કરવામાં આવી છે. વધુમાં, વિશાળ જળાશયની રચનાથી હિમાચલ પ્રદેશને માછીમારી, ખેતી અને પર્યટનની સંભાવનામાં વૃદ્ધિ જેવી સુવિધાઓ પ્રાપ્ત થઈ છે.

સામાવાળા નં. ૩ (હરિયાણા રાજ્ય) તરફથી લખિત જવાબ

૨૨. પંજાબ રિઓર્ગેનાઇઝેશન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮ની જોગવાઈઓને કારણે આ દાવો અવરોધિત થાય છે, જેના હેઠળ ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટોમાંથી વીજળી પ્રાપ્ત કરવાની અને તેનો ઉપયોગ કરવાની હકદારીનો નિર્ધારણ માત્ર કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા જ કરી શકાય છે, જો સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઉત્તરવર્તી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો કોઈ કરાર પર પહોંચવામાં અસમર્થ રહે.

૨૩. હકીકતમાં, ભારત સરકારના સિંચાઈ અને વીજ મંત્રાલયના સચિવ દ્વારા યોજાયેલી બેઠકમાં ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ના રોજ સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વચ્ચે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી ઉત્પન્ન થતી વીજળીનું નીચે દર્શાવેલ ટકાવારી મુજબ અને સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના વીજ હિસ્સાના પ્રમાણમાં વહેંચાણ કરવા બાબતે એક કરાર કરવામાં આવ્યો હતો:

પંજાબ – ૫૪.૫%

હરિયાણા – ૩૯.૫%

ચંદીગઢ – ૩.૫%

હિમાચલ પ્રદેશ – ૨.૫%

તદનુસાર, બે યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વીજશક્તિમાંથી સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના હિસ્સામાંથી માત્ર ૨.૫% હિસ્સો મે, ૧૯૬૭થી જ અનુગામી રાજ્ય હિમાચલ પ્રદેશને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવ્યો છે. પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ,

૧૯૬૬માં ઉદ્દેશિત નિયુક્ત તારીખથી બે વર્ષની અંદર દિનાંક ૧૭.૦૪.૧૯૬૭નો કરાર કરવામાં આવ્યો હોવાથી, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ની કલમ ૭૮ હેઠળ વિવાદનો નિર્ધાર કરવા માટે કેન્દ્ર સરકાર પાસે કોઈ સત્તા શેષ રહી નહોતી.

૨૪. હાઈડ્રો સ્ટેશનોમાંથી "મધર સ્ટેટ" અથવા "હોમ સ્ટેટ" ને ૧૨% મફત વીજળી આપવાની સંકલ્પના માત્ર ૦૭.૦૯.૧૯૯૦ પછી કાર્યાન્વિત થયેલ કેન્દ્ર ક્ષેત્રની યોજનાઓને જ, ભારત સરકારના વીજ વિભાગના ૦૧.૧૧.૧૯૯૦ના પત્રમાં ઉદ્દેશિત શરતને આધીન રહી, લાગુ પડે છે અને ભાખરા-નંગલ તથા બિયાસ યોજનાઓ જેવી, ૦૭.૦૯.૧૯૯૦ કરતાં ઘણાં અગાઉ કાર્યાન્વિત થયેલ સંયુક્ત માલિકીવાળી રાજ્ય ક્ષેત્રની યોજનાઓને લાગુ પડતી નથી.

૨૫. ભાખરા બંધનું પરિકલ્પન બિલાસપુરના રાજાની સંમતિથી કરવામાં આવ્યું હતું અને ભૂતપૂર્વ બિલાસપુર રાજ્ય પ્રત્યેની તમામ જવાબદારીઓ યોજનાના સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પૂર્ણ કરવામાં આવી હતી. ભાખરા-નંગલ યોજના અંગે રોયલ્ટી/મફત વીજળી સંબંધે બિલાસપુરના રાજા અને પંજાબ પ્રાંત વચ્ચે કોઈ કાનૂની કરાર અસ્તિત્વમાં નથી.

૨૬. પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬માં એવી કોઈ જોગવાઈ નથી કે જેમાં ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પરિયોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુતનું વહેંચાણ હસ્તાંતરિત વસ્તી પ્રમાણના આધારે કરવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હોય, અને તેથી બે પરિયોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વિદ્યુતમાં ૭.૧૯% હકનો વાદીએ કર્યો દાવો કાયદેસર રીતે ટકાઉ નથી. ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ

પરિયોજનાઓ પંજાબ રાજ્ય, રાજસ્થાન રાજ્ય અને હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય વચ્ચે થયેલા કરારના અનુસંધાને બાંધવામાં આવી હતી, અને ઘણાં પાછળ અસ્તિત્વમાં આવેલ હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યને પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬માં સમાવવામાં આવેલી જોગવાઈઓ મુજબ વિદ્યુત મેળવવાનો હક હતો.

૨૭. ભારત સરકારના વીજ વિભાગે, અધ્યક્ષ, બી.બી.એમ.બી.ને તા. ૩૦.૦૩.૧૯૭૮ના પોતાના ડી.ઓ. પત્ર દ્વારા ભારત સરકારનો નિર્ણય જણાવ્યો હતો કે વાદીને બિયાસ પાવર પ્લાન્ટમાંથી ઉત્પન્ન થતી ૧૫ એમ.ડબલ્યુ. વીજશક્તિ પુરવઠો કરવામાં આવે અને આ પુરવઠો, તેની વીજશક્તિમાંના હિસ્સા અંગેનો અંતિમ નિર્ણય બાકી હોય અને જેનો અલગથી વિચાર થવાનો હતો, તે દરમિયાન બસ બાર દરે, તદર્થ આધાર પર કરવામાં આવિરુદ્ધઅનુસરે, ભારત સરકારના વીજ વિભાગના તા. ૧૬.૦૮.૧૯૮૩ના પત્ર દ્વારા અધ્યક્ષ, બી.બી.એમ.બી.ને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે હાલમાં હિમાચલ પ્રદેશને ફાળવવામાં આવેલા ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી મળતા લાભોની માત્રા, અંતિમ નિર્ણય લેવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, અકબંધ રહેશે.

સામાવાળા નં. ૪ (રાજસ્થાન રાજ્ય) નું લેખિત જવાબ

૨૮. ભારતના તત્કાલીન ગવર્નર જનરલ અને બિલાસપુરના રાજા વચ્ચે ૧૫.૦૮.૧૯૪૮ના રોજ થયેલા કરાર અનુસાર, બિલાસપુર રાજ્યનું વહીવટ ભારતના ડોમિનિયન સરકારને સોંપવામાં આવ્યું હતું અને તેના બદલામાં બિલાસપુરના રાજાને વાર્ષિક રૂપિયા ૭૦,૦૦૦/- ની કરમુક્ત પ્રિવી પર્સ તરીકે

વળતર મળતું હતું. ૨૦.૦૭.૧૯૪૯ના રોજ પ્રસિદ્ધ થયેલી એક જાહેરનામા દ્વારા ભારતના ગવર્નર જનરલે આદેશ આપ્યો હતો કે ૦૧.૦૮.૧૯૪૯થી બિલાસપુર રાજ્યનો તે પ્રદેશ, જે ભારતના ડોમિનિયનમાં વિલીન થયો હતો, તેનું વહીવટ એવી રીતે કરવામાં આવશે જાણે તે ચીફ કમિશનરના પ્રાંત સમાન હોય. ભારતના બંધારણના અમલમાં આવતાં, ચીફ કમિશનરના પ્રાંતનો પ્રદેશ ભાગ-સી રાજ્ય બન્યો અને ભારત સરકાર દ્વારા ચીફ કમિશનર મારફતે તેનો વહીવટ ચાલુ રહ્યો. આથી, ભાખરા ડેમના જળાશયના કુલ ક્ષેત્રફળના અંદાજે ૩/૪ ભાગ બિલાસપુર રાજ્યની અંદર આવતો હતો તે બાબત સંપૂર્ણપણે અસંગત છે. ભાખરા-નંગલ પરિયોજનાના નિર્માણ સાથે, સમગ્ર વિસ્તારમાં સર્વાંગી વિકાસ થયો હતો અને તેના પરિણામે પરિયોજનાના વિસ્તારમાં નવી આધારભૂત સુવિધાઓ ઊભી કરવામાં આવી હતી, જેમ કે નવા રસ્તાઓ, નવા પુલો, નવી નગરવસાહત, નવી શાળાઓ અને મહાવિદ્યાલયો, મત્સ્યઉદ્યોગ, પર્યટન વગેરે, અને આ બધાનો લાભ બિલાસપુરના તત્કાલીન ભાગ-સી રાજ્યની સ્થાનિક જનતાને થયો હતો. તેથી, એવું કહેવું યોગ્ય નથી કે બિલાસપુરનું તત્કાલીન ભાગ-સી રાજ્ય, જે હાલમાં વાદી-રાજ્યનો એક ભાગ બની ગયું છે, તેણે ભાખરા ડેમના નિર્માણથી થયેલા ફૂબાણને કારણે માત્ર નુકસાન જ સહન કર્યું છે.

૨૯. તે સમયના પંજાબ રાજ્ય અને બિલાસપુરના રાજા વચ્ચે બંધના નિર્માણ અંગે એવો કોઈ કરાર થયેલો નહોતો અને જ્યાં સુધી કરારના ખરડાને પક્ષકારો દ્વારા અંતિમરૂપે મંજૂર, નિશ્ચિત અને હસ્તાક્ષરિત કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી

બિલાસપુર રાજ્યને કથિત કરારના ખરડા હેઠળ કોઈ હકોનો દાવો કરી શકાતો નથી.

૩૦. ભાખરા-નંગલ પરિયોજનાના નિર્માણ દરમિયાન, વાદીના પૂર્વવર્તી રાજ્ય અથવા સંઘ પ્રદેશે વાદી દ્વારા હાલમાં રજૂ કરવામાં આવતી ફરિયાદો કદી ઉઠાવી નહોતી અને વાદપત્રમાં હાલમાં રજૂ કરવામાં આવેલી ફરિયાદો માત્ર અનુચિંતનરૂપ છે અને કલ્પિત છે. હકીકતમાં, ભાખરા-નંગલ પરિયોજનાના નિર્માણથી પ્રભાવિત થયેલા તમામ વ્યક્તિઓને વળતર આપવામાં આવ્યું છે, બિલાસપુરનું નવું નગર વસાવવામાં આવ્યું છે, જમીનના અધિગ્રહણ બદલ યોગ્ય વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું છે અને લાભાર્થી રાજ્યોએ ભાખરા-નંગલ પરિયોજનાના વિસ્થાપિતોના સિરસા અને હિસ્સાર જિલ્લાઓમાં પુનર્વસન માટે પણ જોગવાઈ કરી છે તથા બિલાસ પરિયોજનાના વિસ્થાપિતોના ઈન્દિરા ગાંધી પરિયોજનામાં પુનર્વસન માટે પણ જોગવાઈ કરી છે.

૩૧. ભાખરા-નંગલ પરિયોજનામાં ઉત્પન્ન થતી વિજળીમાં રાજસ્થાન રાજ્યનો હિસ્સો ૧૫.૨૨% છે અને બિલાસ પરિયોજનાની એકમ- ૧ માં ૨૦% તથા બિલાસ પરિયોજનાની એકમ-૨ માં ૫૮.૫૦% છે, અને હિસ્સાની આ ફાળવણીઓ કામચલાઉ કે તદ્દર્થ નથી, પરંતુ અંતિમ છે. શ્રી કે. એસ. સુબ્રહ્મણ્યમની અધ્યક્ષતામાં રચાયેલ એક સભ્યીય સમિતિ રાજસ્થાન રાજ્ય સાથે પરામર્શ કર્યા પછી રચવામાં આવી નહોતી અને તેથી રાજસ્થાન રાજ્ય જેટલું સંબંધિત છે તે હદ સુધી આ સમિતિની ભલામણનું કોઈ પ્રાસંગિક મહત્વ નથી. કોઈપણ સ્થિતિમાં, શ્રી કે. એસ. સુબ્રહ્મણ્યમનો અહેવાલ કાયદેસર રીતે ગ્રાહ્ય

દસ્તાવેજ નથી. વાદી “મૂળ રાજ્ય” હોવાનું આધાર બનાવીને ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પરિયોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વિજળીના ૧૨% ના દાવાનો કોઈ આધાર નથી. ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પરિયોજનાઓ બંને રાજ્ય પરિયોજનાઓ છે, જેની કલ્પના કરવામાં આવી, આયોજન કરવામાં આવ્યું, નિર્માણ કરવામાં આવ્યું, વિકાસ કરવામાં આવ્યો અને સંચાલન કરવામાં આવ્યું છે, તથા તેનો જતન ભાગીદાર રાજ્યો, એટલે કે રાજસ્થાન રાજ્ય અને પંજાબના સંયુક્ત રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવે છે, અને પરિયોજનાઓમાં ભાગીદાર તરીકે આ બંને રાજ્યોએ તેમની વચ્ચે અમલમાં મુકાયેલા કરારોના આધારે આ બંને પરિયોજનાઓમાંથી વિજળી વહેંચી લીધી છે.

૩૨. દાવામાં ઉઠાવવામાં આવેલ વિવાદ આંતરરાજ્ય નદીઓમાં પાણીના ઉપયોગથી પાણીના હિસ્સા તથા વિજઉત્પાદન સંબંધિત છે અને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ આ વિવાદનો નિર્ણય કરવાની અધિકારિતા આ અદાલતને નથી.

૩૩. આ અદાલતને તેવા વિવાદ અંગે અધિકારક્ષેત્ર નથી, જે ભારતના રાજ્યના શાસક દ્વારા સંવિધાનના પ્રારંભ પહેલાં કરવામાં આવેલ અથવા અમલમાં મૂકાયેલ કરારમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૬૩ હેઠળ તેનો પ્રતિબંધ છે.

સામાવાળા નં. ૫ (ચંદીગઢ કેન્દ્રીય શાસિત પ્રદેશ)નું લેખિત નિવેદન

૩૪. મુકદ્દમો સમયમર્યાદાથી નિરાશાજનક રીતે અવરોધિત છે, કારણ કે ભાખરા-નાંગલ યોજના ૧૯૬૩ માં પૂર્ણ થઈ હતી અને બિયાસ યોજના ૧૯૭૭ માં પૂર્ણ થઈ હતી અને મુકદ્દમો વર્ષ ૧૯૯૬ માં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે.

૩૫. પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) હેઠળ, સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના અનુગામી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ સંબંધી હકો અને જવાબદારીઓ, કેન્દ્ર સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યા પછી અનુગામી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા કરવામાં આવેલા કરાર દ્વારા નક્કી થવાનાં છે અથવા, જો નિયત દિવસથી બે વર્ષની અંદર એવો કોઈ કરાર કરવામાં આવ્યો ન હોય, તો યોજનાના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને કેન્દ્ર સરકારના આદેશ દ્વારા નક્કી થવાનાં છે. તેથી, ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાં હકોનો દાવો કરતાં વાદી દ્વારા દાખલ કરાયેલો આ દાવો પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની જોગવાઈઓ હેઠળ ચાલતો નથી.

૩૬. ભારત સરકારના સિંચાઈ અને વીજ મંત્રાલયના સચિવના અધ્યક્ષસ્થાને ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ના રોજ યોજાયેલ બેઠકમાં, સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા ભાખરા-નાંગલ યોજના અંગે હકીકતમાં એક કરાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને આ કરાર મુજબ ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી હિમાચલ પ્રદેશનો વીજશક્તિમાં હિસ્સો સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના કુલ હિસ્સાનો ૨.૫% છે, અને આ કરાર ફરીયાદી

સહિત તમામ પક્ષકારો પર બંધનકર્તા છે તથા ફરીયાદી કરારની બહાર જઈને હર્જાનાં સહિત કોઈપણ રાહત માગવાથી નિવારિત થાય છે.

૩૭. બિયાસ પ્રોજેક્ટના સંબંધમાં, ભારત સરકારના ઉર્જા મંત્રાલય, વીજ વિભાગના તા. ૩૦.૦૩.૧૯૭૮ના પત્ર દ્વારા કેન્દ્રીય સરકારે પણ હિમાચલ પ્રદેશને દેહર પાવર પ્લાન્ટમાંથી તદર્થ આધારે ૧૫ એમ.ડબલ્યુ. વીજ પુરવઠાની મંજૂરી આપી છે અને આ વ્યવસ્થાને ભાખરા બિયાસ મેનેજમેન્ટ બોર્ડની તા. ૨૮.૦૯.૧૯૭૮ના રોજ યોજાયેલી તેની ૭૬મી બેઠકમાં અનુમોદિત કરવામાં આવી છે.

૩૮. જો પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વચ્ચે કોઈ કરાર ન હોય અને પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના હકો અને જવાબદારીઓ નક્કી કરતો કેન્દ્રીય સરકારનો કોઈ અંતિમ આદેશ ન હોય, તો માત્ર એક જ કાયદેસર કાર્યવાહી શરૂ કરી શકાય, તે છે કે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) હેઠળ કેન્દ્રીય સરકારને વૈધાનિક આદેશ પસાર કરવા માટે દિશા આપવામાં આવે; અને ફરીયાદીના વિદ્યુત હિસ્સા અંગે નુકસાનની વસૂલી માટે કોઈપણ કાયદેસર કાર્યવાહી માટે કોઈ અવકાશ નથી. મુદ્દાઓ:

૩૯. પક્ષકારોના દાવા-જવાબો પર વિચારણા કર્યા બાદ, તા. ૦૮.૦૩.૧૯૯૯ના રોજ આ અદાલતે મોટા પ્રમાણમાં મુદ્દાઓ ઘડ્યા હતા. ત્યારબાદ, વાદીએ ત્રણ સાક્ષીઓની તપાસ કરી હતી, નામે, શ્રી એ.કે. ગોસ્વામી, હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યના મુખ્ય સચિવ, ડૉ. વાય.કે. મૂર્તિ, હિમાચલ

પ્રદેશ સરકારના ભૂતપૂર્વ મુખ્ય ઇજનેર-સહ-સચિવ (એમ.પી.પી. અને પાવર), અને શ્રી પ્રબોધ સક્સેના, હિમાચલ પ્રદેશ સરકારના ઉપ કમિશનર. સામાવાળા નં. ૨એ એક સાક્ષીની તપાસ કરી હતી, નામે, શ્રી રોમેશ ચંદ્ર બંસલ, પંજાબ રાજ્ય વિદ્યુત બોર્ડના આંતરરાજ્ય વિવાદોના સલાહકાર, અને સામાવાળા નં. ૩એ એક સાક્ષીની તપાસ કરી હતી, નામે, શ્રી જિયા લાલ જૈન, હરિયાણા રાજ્ય વિદ્યુત બોર્ડમાં મુખ્ય હિસાબ અધિકારી. પક્ષકારોએ મોટા પ્રમાણમાં દસ્તાવેજો પણ રજૂ કર્યા છે, જેઓને આંક તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવ્યા છે.

૪૦. દાવાની સુનાવણી વખતે, પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોએ આ અદાલતે ૦૮.૦૩.૧૯૯૯ના રોજ ઘડેલા તમામ મુદ્દાઓને દબાવ્યા નહોતાં અને પોતાની દલીલોને કેટલાક મુદ્દાઓ પૂરતી મર્યાદિત રાખી હતી. આ મુદ્દાઓને નીચે મુજબ પુનઃવ્યવસ્થિત કરી પુનઃક્રમ નંબરો અપાયા છે:

"૦૧. શું આ દાવો મર્યાદા, વિલંબ અને અલ્પચેતનતા દ્વારા અવરોધિત હોવાને કારણે પોષણક્ષમ નથી? – (સામાવાળા નં. ૧ અને ૨)

૦૨. બિલાસપુર રાજ્યનું ભારત સંઘમાં વિલીનીકરણ થયા પછી, વાદી પાસે વર્તમાન દાવો દાખલ કરવા માટે હજી પણ કોઈ દાવાહક કારણ રહ્યું હતું કે નહીં— (સામાવાળા નં. ૪)

૦૩. શું સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૬૩ના કારણે દાવો અવરોધિત છે – (સામાવાળા નં. ૪)

૦૪. શું આ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળનો દાવો ચલાવી શકાય એવો નથી? – (સામાવાળા નં. ૪)

૦૫. શું દાવો સામાવાળા નં. ૩ અને ૪ વિરુદ્ધ કોઈ કાર્યવાહીનું કારણ દર્શાવતો નથી અને તેથી સર્વોચ્ચ અદાલત નિયમો, ૧૯૬૬ ના આદેશ ૨૩ નિયમ ૬(એ) હેઠળ નામંજૂર થવા પાત્ર છે? (સામાવાળા નં. ૩ અને ૪).

૦૬. શું પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની યોજનાના કારણે સામાન્ય રીતે અને ખાસ કરીને ઉક્ત અધિનિયમની કલમો ૭૮ થી ૮૦ ની જોગવાઈઓના આધારે, આ દાવો ચલાવાપાત્ર નથી? – (સામાવાળા નં. ૧ અને ૨)

૦૭. શું ૧૭મી એપ્રિલ, ૧૯૬૭ના રોજ થયેલ ચર્ચાઓમાં, પક્ષકાર રાજ્યો વચ્ચે ભાખરા પ્રોજેક્ટમાં ઉત્પન્ન થયેલ વીજશક્તિમાં તેમના હિસ્સા અંગે (ઉત્પન્ન થયેલી વીજશક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો અને તેનો ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર) કોઈ કરાર થયો હતો કે કેમ — (સામાવાળા નં. ૧, ૨ અને ૩)

૦૮. શું વાદી-રાજ્ય ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી શુદ્ધ વીજશક્તિના ૧૨% હિસ્સા પર, યોજનાઓ કાર્યાન્વિત થયાની તારીખથી, નિઃશુલ્ક હકદાર છે કે નહીં- (વાદી)

૦૯. શું હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યને, ઉપર દાવો કરવામાં આવ્યો છે તે મુજબ, ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વીજશક્તિમાંથી યોજનાઓના કાર્યારંભની તારીખથી અથવા નિયુક્ત તારીખ (૦૧.૧૧.૧૯૬૬)

થી, ૧૨% મુક્ત વીજશક્તિ ઉપરાંત ૭.૧૯% ફાળવણી મેળવવાનો અધિકાર છે? – (વાદી)

૧૦. શું વાદીને સામાવાળાઓ સામે સંયુક્ત રીતે તથા વ્યક્તિગત રીતે રૂ. ૨૧૯૯.૭૭ કરોડની રકમ માટે હુકમનામું મેળવવાનો હક છે, કારણ કે સામાવાળાઓએ વાદીને ૧૨% અને ૭.૧૯% હિસ્સા પૂરાં પાડવામાં નિષ્ફળતા દર્શાવી છે, જે અનુક્રમે આ પ્રકલ્પોમાં ઉત્પન્ન થયેલી વીજશક્તિમાં, વર્તમાન દાવો દાખલ થયાની તારીખ સુધી, ઉપજેલ મુશ્કેલીને કારણે/વીજ ઉત્પાદનના હકોના સમર્પણના ખાતા પર તથા વસ્તી હસ્તાંતરણના ખાતા પર વાદી રાજ્યને મળવાપાત્ર હતા, અને દાવો દાખલ થયા પછીના સમયગાળા માટે વાદીની હકદારીરૂપે જેવડી વધુ રકમ નક્કી કરવામાં આવે તેવી વળતર/પરતફેર તરીકે? – (વાદી)

૧૧. શું વાદી-રાજ્ય તેના હક તરીકે નિર્ધારિત રકમો પર કોઈપણ વ્યાજના અધિનિર્ણય મેળવવા હકદાર છે – (વાદી)"

હવે અમે આ દરેક મુદ્દાનો અલગથી વિચાર કરી શકીએ છીએ. મુદ્દો નં. ૧

૪૧. સામાવાળા નં. ૧ અને ૫ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ શ્રી મોહન જૈને રજૂ કર્યું કે ભાખરા-નંગલ પ્રોજેક્ટ ૧૯૬૩માં પૂર્ણ થયો હતો અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ ૧૯૭૭માં પૂર્ણ થયો હતો, જ્યારે દાવો વર્ષ ૧૯૯૬માં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે અને તેથી દાવો મોડો છે તથા મર્યાદા કાયદાથી અવરોધિત છે. સામાવાળા નં. ૪ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન પરિષ્ક વકીલ શ્રી સી.એસ. વૈદનાથને યુ.પી. જલ નિગમ અને અન્ય વિરુદ્ધજસવંત

સિંહ અને અન્ય [(૨૦૦૬) ૧૧ એસ.સી.સી. ૪૬૪] ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે જો કોઈ પક્ષ પોતાના હકોના સંરક્ષણ માટે સતર્ક રહીને કાર્યવાહી ન કરે અને બદલાયેલી પરિસ્થિતિને મૌન સ્વીકાર આપ્યો હોય, તો તેને રાહત મેળવવાનો હકદાર ગણવામાં આવશે નહીં. તેમણે રજૂ કર્યું કે વર્તમાન કેસમાં, અરજદાર-રાજ્યે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ્સ તેમજ આ બંને પ્રોજેક્ટ્સમાંથી વીજશક્તિના વહેંચણાને, અરજદાર અને સામાવાળા નં. ૨ અને ૫ દ્વારા નિશ્ચિત પ્રમાણમાં, અનેક દાયકાઓથી મૌન સ્વીકાર આપ્યો છે અને દાવો માત્ર વર્ષ ૧૯૯૬માં જ દાખલ કર્યો છે.

૪૨. મર્યાદા કાયદાથી દાવો અવરોધિત છે એવી દલીલ અમે સ્વીકારી શકતા નથી. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૧ માં એવી કોઈ મર્યાદાકાલની અવધિ નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી નથી કે જેના અંદર કોઈ રાજ્ય અથવા ભારતનું સંઘ આ અદાલતમાં વિવાદ દાખલ કરવાનું હોય. અમારા ધ્યાન પર કાયદાની એવી કોઈ અન્ય જોગવાઈ પણ લાવવામાં આવી નથી, જે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળનો વિવાદ કોઈ રાજ્ય દ્વારા અન્ય કોઈ રાજ્ય અથવા ભારતના સંઘ વિરુદ્ધ કઈ અવધિમાં સ્થાપિત કરી શકાય તે નિર્ધારિત કરતી હોય. ઉપરાંત, જેમ અમે આ ચુકાદામાં આગળ અહીં સૂચવીશું, તેમ ભાખરા-નંગલ પ્રોજેક્ટ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટમાંથી શક્તિહિસ્સાનું અંતિમ ફાળવણી હજી સુધી વાદી-રાજ્યને કરવામાં આવેલું નથી અને આ બંને પ્રોજેક્ટોમાંથી વાદી-રાજ્યને જે કંઈ શક્તિફાળવણી કરવામાં આવી છે તે માત્ર તાત્કાલિક અથવા વચગાળાની છે. બંને પ્રોજેક્ટોમાંથી વાદી-રાજ્યને શક્તિના ફાળવણી અંગે અંતિમ નિર્ણય લેવામાં ન આવ્યો ત્યાં

સુધી, બંને પ્રોજેક્ટોમાંથી યોગ્ય શક્તિફાળવણી મેળવવા અંગે વાદી-રાજ્યનો દાવો જીવંત હતો અને તેને કાળબાહ્ય અથવા મોડો ગણાવી શકાય નહિ. તેથી, મુદ્દા નં. ૧ અંગે અમારો જવાબ એવો છે કે દાવો મર્યાદાકાલ, વિલંબ અને ઉદાસીનતાના આધાર પર અવરોધિત નહોતો. મુદ્દા નં. ૨

૪૩. બીજો મુદ્દો એ છે કે બિલાસપુર રાજ્યનું ભારતના ડોમિનિયન સાથે વિલીનીકરણ થયા બાદ, વાદીને હાલનો દાવો દાખલ કરવા માટે હજી કોઈ દાવાનું કારણ બાકી રહી શકતું હતું કે નહીં. સામાવાળા નં. ૪ ની તરફેથી દિનાંક ૧૫.૦૮.૧૯૪૮ના બિલાસપુર વિલીનીકરણ કરારની નકલ રજૂ કરવામાં આવી છે અને તેને આંક ડી-૪/૧-એ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે. દિનાંક ૧૫.૦૮.૧૯૪૮ના બિલાસપુર વિલીનીકરણ કરારનો અનુચ્છેદ ૧ નીચે મુજબ છે:

બિલાસપુરના રાજા આથી રાજ્યના શાસન માટે તથા તે સંબંધે સંપૂર્ણ અને વિશિષ્ટ અધિકાર, અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તાઓ ડોમિનિયન સરકારને સોંપે છે અને ૧૨ ઓક્ટોબર, ૧૯૪૮ના દિવસે (જેને આગળ ચાલીને 'ઉક્ત દિવસ' તરીકે ઓળખવામાં આવશે) રાજ્યનું વહીવટ ડોમિનિયન સરકારને હસ્તાંતરિત કરવા સંમત થાય છે. ઉક્ત દિવસથી ડોમિનિયન સરકારને, તે યોગ્ય માને તે રીતે અને તે યોગ્ય માને તેવી એજન્સી દ્વારા, ઉક્ત સત્તાઓ, અધિકાર અને અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાની સક્ષમતા રહેશે.

અતે સ્પષ્ટ થાય છે કે તા. ૧૫.૦૮.૧૯૪૮ ના બિલાસપુર વિલીનીકરણ કરાર દ્વારા બિલાસપુરના રાજાએ રાજ્યના શાસન માટે તથા તે સંબંધે સંપૂર્ણ અને

વિશિષ્ટ સત્તા, અધિકારક્ષેત્ર અને અધિકારો ડોમિનિયન સરકારને સોંપ્યા હતા અને તા. ૧૨.૧૦.૧૯૪૮ ના રોજ રાજ્યનું વહીવટ ડોમિનિયન સરકારને હસ્તાંતરિત કરવા સંમત થયા હતા. ત્યારબાદ, ભારત સરકારના કાયદા મંત્રાલયે, ભારત સરકાર અધિનિયમ, ૧૯૩૫ ની કલમ ૨૯૦-એ હેઠળની પોતાની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, તા. ૨૦.૦૭.૧૯૪૯ ની અધિસૂચના (આંક ડી-૪/૨-એ) બહાર પાડી, જેના દ્વારા સ્ટેટ્સ મર્જર (ચીફ કમિશનર્સ પ્રોવિઝિસ) ઓર્ડર, ૧૯૪૯ બનાવવામાં આવ્યો, જે તા. ૦૧.૦૮.૧૯૪૯ થી અમલમાં આવ્યો. આ સ્ટેટ્સ મર્જર (ચીફ કમિશનર્સ પ્રોવિઝિસ) ઓર્ડર, ૧૯૪૯ હેઠળ, બિલાસપુરનું દરેક બાબતમાં એ રીતે વહીવટ થવાનું હતું જાણે કે તે ચીફ કમિશનરના પ્રાંત હોય. ભારતના સંવિધાન હેઠળ પણ પ્રારંભે બિલાસપુરનું વહીવટ ચીફ કમિશનરના પ્રાંત તરીકે ચાલુ રહ્યું હતું અને તેને સંવિધાનની પ્રથમ અનુસૂચિમાં ભાગ- સી રાજ્ય તરીકે સમાવેશ કરવામાં આવ્યું હતું. અનુચ્છેદ ૨૯૪ (બી) હેઠળ, ડોમિનિયન ઓફ ઈન્ડિયાની સરકારના તમામ અધિકારો, જવાબદારીઓ અને બાધ્યતાઓ, ભલે તે કોઈ કરારમાંથી ઉદ્ભવેલી હોય કે અન્ય રીતે, ભારત સરકારના અધિકારો, જવાબદારીઓ અને બાધ્યતાઓ બની ગઈ. તા. ૧૫.૦૮.૧૯૪૮ ના બિલાસપુર વિલીનીકરણ કરાર (આંક ડી-૪/૧-એ), સ્ટેટ્સ મર્જર (ચીફ કમિશનર્સ પ્રોવિઝિસ) ઓર્ડર, ૧૯૪૯, સંવિધાનની પ્રથમ અનુસૂચિ અને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૯૪ (બી) ની આ જોગવાઈઓ સ્પષ્ટ કરે છે કે બિલાસપુર ભારતના ડોમિનિયનનો ભાગ બન્યો હતો અને તે પછી ભારત સરકાર દ્વારા તેનું ચીફ કમિશનરના પ્રાંત તરીકે

વહીવટ કરવામાં આવ્યું હતું અને બિલાસપુરના રાજાના તમામ અધિકારો ભારત સરકારમાં નિહિત થયા હતા.

૪૪. તેથી, અમે એવો નિષ્કર્ષ ધારણ કરીએ છીએ કે ભારત ડોમિનિયન સાથે બિલાસપુર રાજ્યના વિલીનીકરણ પહેલાં બિલાસપુરના રાજાને રહેલા કોઈપણ અધિકારના આધારે કોઈ દાવો રજૂ કરવા માટે વાદીને કોઈ કારણ-એ-દાવો ઉપલબ્ધ રહેશે નહીં. જોકે, વાદપત્રમાં કરાયેલા નિવેદનો અને તેમાં માંગવામાં આવેલી રાહતો દર્શાવે છે કે વાદીનો કેસ માત્ર ભારત ડોમિનિયન સાથે તેના વિલીનીકરણ પહેલાં બિલાસપુરના રાજાના અધિકારો પર જ આધારિત નથી. ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિના હિસ્સા અંગે વાદીનો દાવો પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮ તેમજ સંવિધાન હેઠળ હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યના અધિકારો પર પણ આધારિત છે. ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિના હિસ્સા અંગે વાદી-રાજ્યનો જે દાવો આ દાવામાં પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની જોગવાઈઓ અને સંવિધાનની જોગવાઈઓ પર આધારિત છે, તે બિલાસપુર રાજ્યના ભારત ડોમિનિયન સાથેના વિલીનીકરણથી પ્રભાવિત થતો નથી. મુદ્દો નં. ૨ નો તે મુજબ જવાબ આપવામાં આવે છે. મુદ્દો નં. ૩

૪૫. મુદ્દા નં. ૩ સંવિધાનની કલમ ૩૬૩ હેઠળ દાવાની મનાઈને સંબંધિત છે. સામાવાળા નં. ૪ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી વૈદનાથને રજૂ કર્યું કે દાવો સંવિધાનની કલમ ૧૩૧ના ઉપબંધ હેઠળ અને સંવિધાનની કલમ ૩૬૩ હેઠળ મનાઈગ્રસ્ત હતો. આ દલીલના સમર્થનમાં તેમણે સ્ટેટ ઓફ સેરાઈકૈલા એન્ડ

અધર્સ વિરુદ્ધયુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા એન્ડ અનધર [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૧ એસ.સી. ૨૫૩] ઉપર આધાર રાખ્યો. સામાવાળા નં. ૩ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી નાગેશ્વર રાવે પણ આ દલીલ ઉઠાવી હતી અને સ્ટેટ ઑફ ઓરિસા વિરુદ્ધસ્ટેટ ઑફ એ.પી. [(૨૦૦૬) ૯ એસ.સી.સી. ૫૯૧] ઉપર આધાર રાખ્યો.

૪૬. બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ અને ૩૬૩ નીચે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવે છે:

"૧૩૧. સર્વોચ્ચ અદાલતનો મૂળ અધિકારક્ષેત્ર – આ સંવિધાનની જોગવાઈઓના આધીન રહીને, સર્વોચ્ચ અદાલતને, અન્ય કોઈપણ અદાલતના અપવર્જન સાથે, કોઈપણ વિવાદમાં મૂળ અધિકારક્ષેત્ર રહેશે—

(એ) ભારત સરકાર અને એક અથવા વધુ રાજ્યો વચ્ચે; અથવા

(બી) ભારત સરકાર અને કોઈપણ રાજ્ય અથવા રાજ્યો એક પક્ષે અને એક અથવા વધુ અન્ય રાજ્યો બીજા પક્ષે હોય તેવા વચ્ચે; અથવા

(સી) બે અથવા વધુ રાજ્યો વચ્ચે, જો અને જેટલા પ્રમાણમાં વિવાદમાં એવો કોઈ પ્રશ્ન (કાયદાનો હોય કે હકીકતનો) સામેલ હોય જેના પર કાનૂની હક્કનું અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપ નિર્ભર હોય: [પરંતુ શરતે કે ઉક્ત અધિકારક્ષેત્ર કોઈ એવી સંધિ, કરાર, વચનબદ્ધતા, પ્રતિબદ્ધતા, સનદ અથવા અન્ય સમાન દસ્તાવેજમાંથી ઉદ્ભવતા વિવાદ સુધી વિસ્તરશે નહીં, જે આ સંવિધાનના પ્રારંભ પહેલાં કરવામાં આવેલો અથવા અમલમાં મૂકાયેલો હોય અને આવા પ્રારંભ પછી

અમલમાં યથાવત્ રહેતો હોય, અથવા જેમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય કે ઉક્ત અધિકારક્ષેત્ર આવા વિવાદ સુધી વિસ્તરશે નહીં.]

૩૬૩. અમુક સંધિઓ, કરારો વગેરેમાંથી ઉદ્ભવતા વિવાદોમાં અદાલતો દ્વારા હસ્તક્ષેપ પર પ્રતિબંધ. –

(૧) આ સંવિધાનમાં રહેલી કોઈપણ જોગવાઈ છતાં, પરંતુ અનુચ્છેદ ૧૪૩ ની જોગવાઈઓના આધીન રહીને, ભારતીય રાજ્યના કોઈપણ શાસક દ્વારા આ સંવિધાનના પ્રારંભ પહેલાં કરવામાં આવેલ અથવા અમલમાં મૂકાયેલ અને જેમાં ભારતના ડોમિનિયનની સરકાર અથવા તેની કોઈપણ પૂર્વવર્તી સરકાર પક્ષકાર હતી, તથા જેવો કરાર, સમજૂતી, કરારનામું, નિશ્ચય, સનદ અથવા અન્ય સમાન દસ્તાવેજ આવા પ્રારંભ પછી અમલમાં છે અથવા અમલમાં રાખવામાં આવ્યો છે, તેની કોઈપણ જોગવાઈમાંથી ઉદ્ભવતા કોઈપણ વિવાદમાં, અથવા આવા કોઈપણ કરાર, સમજૂતી, કરારનામું, નિશ્ચય, સનદ અથવા અન્ય સમાન દસ્તાવેજ સંબંધિત આ સંવિધાનની કોઈપણ જોગવાઈઓ હેઠળ પ્રાપ્ત થતા કોઈપણ હક અથવા તેમાંથી ઉદ્ભવતી કોઈપણ જવાબદારી અથવા બાધ્યતા સંબંધિત કોઈપણ વિવાદમાં, ન તો સર્વોચ્ચ અદાલતને અને ન કોઈ અન્ય અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર રહેશે.

(૨) આ લેખમાં--

(એ) "ઇન્ડિયન સ્ટેટ" નો અર્થ એવો કોઈપણ પ્રદેશ છે, જે આ સંવિધાનના પ્રારંભ પહેલાં હિઝ મેજેસ્ટી અથવા ઇન્ડિયાના ડોમિનિયનની સરકાર દ્વારા એવા રાજ્ય તરીકે માન્ય ગણાયો હોય; અને

(બી) "શાસક" માં કોઈપણ ભારતીય રાજ્યના શાસક તરીકે આવી શરૂઆત પહેલાં હિઝ મેજેસ્ટી અથવા ભારતના ડોમિનિયનની સરકાર દ્વારા માન્ય કરવામાં આવેલ રાજકુમાર, પ્રમુખ અથવા અન્ય વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે."

૪૭. બંધારણની કલમ ૧૩૧ના પરંતુકની ભાષા સ્પષ્ટ કરે છે કે બંધારણની કલમ ૧૩૧ હેઠળ આ અદાલતનું અધિકારક્ષેત્ર એવી કોઈ સંધિ, કરાર, કરારનામું, બાંહેધરી, સનદ અથવા અન્ય સમાન દસ્તાવેજમાંથી ઊભા થતા વિવાદ સુધી વિસ્તરશે નહીં, જે બંધારણ અમલમાં આવવા પહેલાં કરવામાં આવ્યો હોય અથવા અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો હોય અને એવો અમલ શરૂ થયા પછી પણ અમલમાં ચલાવતું રહેલો હોય, અથવા જેમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય કે ઉક્ત અધિકારક્ષેત્ર એવો વિવાદ સુધી વિસ્તરશે નહીં. તેથી, બંધારણ અમલમાં આવવા પહેલાં કરવામાં આવેલ અથવા અમલમાં મૂકાયેલ અને ત્યારબાદ પણ અમલમાં ચલાવતું રહેલ એવી કોઈ સંધિ, કરાર, કરારનામું, બાંહેધરી, સનદ અથવા અન્ય સમાન દસ્તાવેજમાંથી ઊભા થતા વિવાદનો નિર્ણય કરવા માટે બંધારણની કલમ ૧૩૧ હેઠળ આ અદાલત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી શકે નહીં, એવો સ્પષ્ટ પ્રતિબંધ છે. ઉપર ઉલ્લેખિત બંધારણની કલમ ૩૬૩ની ઉપકલમ (૧) પણ એવું જ કહે છે કે બંધારણમાં જે કંઈ પણ નિર્ધારિત હોય તેમ છતાં, કોઈ ભારતીય રાજ્યના કોઈ શાસકે બંધારણ અમલમાં આવવા પહેલાં કરેલી અથવા અમલમાં મૂકેલી કોઈ સંધિ, કરાર, કરારનામું, બાંહેધરી, સનદ અથવા અન્ય સમાન દસ્તાવેજની કોઈ જોગવાઈમાંથી ઊભા થતા કોઈ પણ વિવાદમાં, અથવા જેમાં ભારતના ડોમિનિયનની સરકાર અથવા

તેની પૂર્વવર્તી કોઈ સરકાર પક્ષકાર રહી હોય અને જે એવો અમલ શરૂ થયા પછી અમલમાં ચલાવત્ રહી હોય અથવા રાખવામાં આવી હોય, અથવા એવી કોઈ સંધિ, કરાર, કરારનામું, બાંહેધરી, સનદ અથવા અન્ય સમાન દસ્તાવેજ સંબંધિત આ બંધારણની કોઈ જોગવાઈ હેઠળ ઉપજતા કોઈ હક અંગે અથવા તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી કોઈ જવાબદારી અથવા ફરજ અંગેના કોઈ વિવાદમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતને કોઈ અધિકારક્ષેત્ર રહેશે નહીં. આવી સ્પષ્ટ બંધારણીય જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, બિલાસપુરના રાજા અને ભારતના ડોમિનિયનની સરકાર વચ્ચેના કોઈ પણ કરાર અથવા કરારનામામાંથી ઊભા થતા કોઈ પણ વિવાદનો નિર્ણય કરવા માટે બંધારણની કલમ ૧૩૧ હેઠળ આ અદાલતને સ્પષ્ટપણે કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી. બંધારણ અમલમાં આવવા પહેલાં બિલાસપુરના રાજા અને ભારતના ડોમિનિયનની સરકાર દ્વારા અમલમાં મૂકાયેલ હોવાનું સાબિત થયેલ એકમાત્ર કરાર બિલાસપુર મર્જર એગ્રીમેન્ટ (આંક ડી-૪/૧એ) છે અને તા. ૧૫.૦૮.૧૯૪૮ના બિલાસપુર મર્જર એગ્રીમેન્ટની જોગવાઈઓનું સાવધાનીપૂર્વક પરીક્ષણ કરતાં અમને જણાય છે કે તેમાં એવી કોઈ જોગવાઈઓ નથી જેઓ ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાં વાદીની હિસ્સેદારી અંગેના વાદીના દાવા સાથે કોઈ સંબંધ ધરાવેલ જોડે, તા. ૦૭.૦૭.૧૯૪૮ના ખરડા કરારમાં, કલમ ૧૩માં બિલાસપુર રાજ્યને વીજશક્તિના વહેંચણી અંગે જોગવાઈઓ છે, પરંતુ આ ખરડા કરાર તેનાં પક્ષકારોની તરફથી અમલમાં મૂકાયેલ હોવાનું સાબિત થયેલ નથી અને વાદી-રાજ્યને વીજશક્તિ ફાળવવા માટે આધારરૂપ બની શકતો નથી. જોકે, અમે

પહેલેથી જ ઠરાવ્યું છે કે વાદી-રાજ્યનો દાવો ૧૯૬૬ના પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ તથા બંધારણની જોગવાઈઓ પર પણ આધારિત છે અને એવો દાવો બંધારણની કલમ ૩૬૩ હેઠળ અપરોધિત નથી. તે અનુસાર આ મુદ્દાનો જવાબ આપવામાં આવે છે. મુદ્દા નં. ૪

૪૮. મુદ્દો નં. ૪ સામાવાળા નં. ૪ (રાજસ્થાન રાજ્ય) દ્વારા ઉઠાવવામાં આવ્યો છે અને તેનો કેસ એવો છે કે આ દાવો વાસ્તવમાં આંતરરાજ્ય નદીઓ, એટલે કે સતલુજ અને બિયાસ,ના જળના ઉપયોગ સંબંધિત વિવાદ છે અને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૬૨(૨) હેઠળ અપરોધિત છે. સામાવાળા નં. ૪ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી વૈદ્યનાથને રજૂઆત કરી હતી કે વાદીનો કેસ એવો છે કે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં જલવિદ્યુત શક્તિના ઉત્પાદન માટે આ બે આંતરરાજ્ય નદીઓના જળના ઉપયોગને કારણે, વાદીએ તે જળના લાભકારી ઉપયોગ અંગેનો પોતાનો હક ગુમાવ્યો છે. તેમણે પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં આ અદાલતના રે: કાવેરી વોટર ડિસ્પ્યુટ્સ ટ્રિબ્યુનલ [૧૯૯૩ સપ્પ. (૧) એસ.સી.સી. ૯૬(૨)], સ્ટેટ ઓફ કલાર્ટક વિરુદ્ધસ્ટેટ ઓફ એ.પી. અને અન્ય [(૨૦૦૦) ૯ એસ.સી.સી. ૫૭૨], સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા વિરુદ્ધસ્ટેટ ઓફ પંજાબ અને અન્ય એક [(૨૦૦૨) ૨ એસ.સી.સી. ૫૦૭] અને સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા વિરુદ્ધગવર્મેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય એક [(૨૦૦૯) ૫ એસ.સી.સી. ૪૯૨] એવા નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યો કે જે દાવો હકીકતમાં આંતરરાજ્ય નદીના જળના ઉપયોગ સંબંધિત વિવાદ હોય તેવો દાવો

સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૬૨ની ઉપકલમ (૨) ને આંતરરાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની કલમ ૧૧ સાથે વાંચતા અવરોધિત થાય છે.

૪૯. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૨ ની કલમ (૨) માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે, બંધારણમાં જે કંઈ હોય તે છતાં, સંસદ કાયદા દ્વારા એવી જોગવાઈ કરી શકે છે કે આંતરરાજ્ય નદીઓ અથવા નદીની ખીણોના જળસંબંધિત આવા કોઈ વિવાદ અથવા ફરિયાદ બાબતે ન તો સર્વોચ્ચ અદાલત અને ન તો અન્ય કોઈ અદાલત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરશે. સંસદે હકીકતમાં આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ બનાવ્યો છે અને આ અધિનિયમની કલમ ૧૧ માં એ પણ જોગવાઈ કરી છે કે અધિનિયમ હેઠળ ટ્રિબ્યુનલને સંદર્ભિત કરી શકાય એવા કોઈપણ જળ વિવાદ બાબતે ન તો સર્વોચ્ચ અદાલત અને ન તો અન્ય કોઈ અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર હશે અથવા તે તેનો ઉપયોગ કરશે. સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક વિ./સ. સ્ટેટ ઓફ એ.પી. અને અન્ય (ઉપરોક્ત) મામલામાં આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે પૃષ્ઠ ૬૦૪, ૬૦૫ અને ૬૦૬ પરના પરિચ્છેદ ૨૪ માં એવું ઠરાવ્યું હતું કે, જ્યારે એવો વાદ ઉઠે છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ દાખલ કરાયેલ દાવો, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૨(૨) તથા આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૧૧ સાથે વંચાતા પ્રતિબંધિત છે, ત્યારે શોધવાનું આવશ્યક એ છે કે દાવાપત્રમાં કરાયેલા નિવેદનો અને માગવામાં આવેલ રાહતને, કોઈપણ રીતે કલ્પના ખેંચીને પણ, જળ વિવાદ તરીકે ગણાવી શકાય કે નહીં જેથી બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ આ અદાલતનું અધિકારક્ષેત્ર બાકાત થાય; અને દાવાપત્રમાં કરાયેલા નિવેદનો તથા અરજદાર-

રાજ્ય દ્વારા માગવામાં આવેલી રાહતનું પરીક્ષણ કર્યા બાદ બંધારણીય પીઠે એવો અભિપ્રાય લીધો હતો કે તે કેસમાં દાવો, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૨ ને આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૧૧ સાથે વંચાતા પ્રતિબંધિત ગણાવી શકાય તેમ નહોતો. સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક વિ./સ. સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશ મામલામાં આવેલ આ નિર્ણયને આ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા વિ./સ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ અને અન્ય એક (ઉપરોક્ત) માં અનુસર્યો હતો અને એવું ઠરાવ્યું હતું કે દાવાની જાળવણીયોગ્યતા અંગેનો પ્રશ્ન અરજદારો દ્વારા કરાયેલા નિવેદનો અને માગવામાં આવેલી રાહતના આધાર પર, તથા તેનું એકંદર પરિપ્રેક્ષ્ય ધ્યાનમાં લઈને નક્કી કરવો જોઈએ; દાવાપત્રનો કોઈ એક પરિચ્છેદ અલગ પાડી ત્યારબાદ મુદ્દો નક્કી કરીને નહીં. હાલના કેસમાં આ કસોટી લાગુ કરતાં, સમગ્ર દાવાપત્રમાં કરાયેલા નિવેદનો તેમજ તેમાં અરજદાર દ્વારા માગવામાં આવેલી રાહતોના વાંચન પરથી અમને જણાય છે કે વિવાદ આંતરરાજ્ય નદીના જળ અથવા તેના ઉપયોગ સંબંધિત વિવાદને લગતો નથી, પરંતુ વાસ્તવમાં ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિના વહેંચાણને લગતો છે, અને એવો વિવાદ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૨ ની કલમ (૨) ને આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૧૧ સાથે વંચાતા પ્રતિબંધિત નહોતો.

મુદ્દો નં. ૫

૫૦. સામાવાળા નં. ૩ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી નાગેશ્વર રાવ અને સામાવાળા નં. ૪ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી વૈદનાથનએ રજૂ કર્યું કે સંવિધાનનો અનુચ્છેદ

૧૩૧ સ્પષ્ટ છે કે તેમાં ઉલ્લેખિત પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદમાં, "જો અને જેટલા હદ સુધી તે વિવાદમાં એવો કોઈ પ્રશ્ન (કાયદાનો હોય કે હકીકતનો) સામેલ હોય કે જેના પર કાનૂની હક્કનું અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપ નિર્ભર હોય", તો આ અદાલતને મૂળ અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થશે. તેમણે દલીલ કરી કે જ્યાં સુધી મૂળવાદી-રાજ્ય ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિના હિસ્સા અંગે પોતાનો કાનૂની હક્ક સ્થાપિત ન કરે, ત્યાં સુધી સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ મૂળવાદીનો દાવો ટકાઉ ગણાવી શકાય નહીં. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે સર્વોચ્ચ અદાલત નિયમો, ૧૯૬૬ ના આદેશ ૨૩ નિયમ ૬(એ) મુજબ, જ્યાં દાવાપત્રમાંથી કારણકાર્ય પ્રગટ થતું ન હોય ત્યાં દાવાપત્ર નામંજૂર કરવાનું રહે છે, અને હાલના કેસમાં દાવાપત્રમાં મૂળવાદી-રાજ્યના પક્ષે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિના તેના હિસ્સા અંગે કોઈ કાનૂની હક્ક પ્રગટ થતો નથી, તેથી દાવાપત્ર નામંજૂર થવા પાત્ર છે. આ દલીલના સમર્થનમાં શ્રી રાવ અને શ્રી વૈદનાથને આ અદાલતના સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ અને અન્ય [(૨૦૦૪) ૧૨ એસ.સી.સી. ૬૭૩] ના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો.

૫૧. આ તબક્કે, જ્યારે પક્ષકારો દ્વારા મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવા પહેલેથી જ રજૂ કરવામાં આવ્યા છે અને પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા દલીલો કરવામાં આવી છે અને જ્યારે અમે હવે દાવાનો અંતિમ નિર્ણય કરવા જઈ રહ્યા છીએ, ત્યારે અરજીપત્રમાં કાર્યવાહીનું કારણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે નહીં અને તે સર્વોચ્ચ અદાલત નિયમો, ૧૯૬૬ ના ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) હેઠળ નામંજૂર

કરવા પાત્ર છે કે નહીં, તે વિચારવું અમારા માટે આવશ્યક નથી. જોકે, પક્ષકારોના દાવા-લખાણો અને પક્ષકારો દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાના આધારે, વાદી-રાજ્યએ ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વિદ્યુતના ઉપયોગ માટેનો કાનૂની અધિકાર સ્થાપિત કર્યો છે કે નહીં, તે અમારે વિચારવું છે. પક્ષકારોના દાવા-લખાણો તથા પક્ષકારોની તરફથી રજૂ કરાયેલા પુરાવાની તપાસ કર્યા બાદ, અમને જાણવા મળે છે કે તારીખ ૧૫.૦૮.૧૯૪૮ ના બિલાસપુર વિલય કરાર હેઠળ બિલાસપુર રાજ્યનું ભારત ડોમિનિયનમાં વિલય થયું હતું અને તેનું શાસન ચીફ કમિશનરના પ્રાંત તરીકે કરવામાં આવતું હતું તથા તેને બંધારણની પ્રથમ અનુસૂચિમાં ભાગ-સી રાજ્ય તરીકે સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. જોકે, ૧૯૫૪ માં બિલાસપુર અને હિમાચલ પ્રદેશને હિમાચલ પ્રદેશ અને બિલાસપુર (નવા રાજ્યો) અધિનિયમ, ૧૯૫૪ હેઠળ જોડીને હિમાચલ પ્રદેશનું નવું રાજ્ય બનાવવામાં આવ્યું હતું. હિમાચલ પ્રદેશનું આ નવું રાજ્ય બંધારણ (૭મો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ દ્વારા કેન્દ્રીય શાસિત પ્રદેશ બને ત્યાં સુધી ભાગ-સી રાજ્ય તરીકે યથાવત્ રહ્યું હતું. હિમાચલ પ્રદેશ કેન્દ્રીય શાસિત પ્રદેશ હતું ત્યારે જ પંજાબ રાજ્ય અને રાજસ્થાન રાજ્યએ ભાખરા ખાતે સતલુજ નદી પર બંધ બાંધકામ અને સિંચાઈના સુધારણા તથા જલવિદ્યુત શક્તિના ઉત્પાદન માટે ભાખરા-નંગલ યોજના હેઠળ કરવામાં આવેલા અન્ય અનુસંગિક કાર્યોના નિર્માણમાં સહકાર આપવા માટે તારીખ ૧૩.૦૧.૧૯૫૯ ના રોજ એક કરાર (આંક ડી- ૧/૩) કર્યો હતો અને આ કરારની શરતો તથા નિયમો મુજબ ભાખરા-નંગલ યોજનામાં ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુત પંજાબ અને

રાજસ્થાન વચ્ચે અનુક્રમે ૮૪.૭૮% અને ૧૫.૨૨% ના પ્રમાણમાં વહેંચવાની હતી. અરજીપત્રમાં વાદીનો કેસ એવો છે કે સતલુજ નદી પર ભાખરા બંધના નિર્માણના પરિણામે હિમાચલ પ્રદેશના વિશાળ વિસ્તારો જળમગ્ન થયા છે અને ભાખરા બંધના નિર્માણથી તેના અધિકારો પ્રભાવિત થયા છે. વાદીની તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ગાંગુલીના જણાવ્યા મુજબ, ભાખરા-નંગલ યોજનાના નિર્માણથી વાદીના જે કાનૂની અધિકારો પ્રભાવિત થયા છે, તે છે (એ) પાણીના હિતકારી ઉપયોગનો પ્રાકૃતિક અધિકાર; (બી) બિલાસપુરના રાજા સાથે કરાયેલા કરાર હેઠળના અધિકારો; (સી) બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની ચાદી-૨ ની પ્રવેશિકાઓ ૧૭ અને ૧૮ હેઠળ હિમાચલ પ્રદેશના તેના પાણી અને જમીન પરના બંધારણીય અધિકારો; (ડી) પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮ હેઠળના સાંવધાનિક અધિકારો; અને (ઈ) ભાખરા-નંગલ અને બિલાસ યોજનાઓમાંથી વિદ્યુતના ઉપયોગના મામલામાં સમાન વર્તન મેળવવાનો અધિકાર.

પર. અમે મુદ્દા નં. ૨ નો જવાબ આપતાં પહેલાં જ નિર્ધારિત કર્યું છે કે બિલાસપુર ભારતના ડોમિનિયનનો ભાગ બન્યા બાદ, બિલાસપુર રાજ્યના ભારતના ડોમિનિયન સાથે વિલય પૂર્વે બિલાસપુરના રાજાના અધિકારોના આધારે અરજદાર સત્તા અંગે કોઈ દાવો કરી શકતો નથી. જ્યાં સુધી કોઈ રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના તેના પાણી અને જમીન ઉપરના અધિકારોનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી ભારતીય સંઘની કોઈપણ ઘટક એકમો સંવિધાન પહેલાં સર્વભૌમ તથા સ્વતંત્ર સત્તાધારી એકમો ન હતાં અને સંવિધાન અમલમાં આવ્યા પછી

ઘટક એકમોને માત્ર તેવા જ અધિકારો છે જે સંવિધાનની જોગવાઈઓ દ્વારા તેમને પ્રદાન કરવામાં આવ્યા છે. સામાવાળા નં. ૨ ના વિદ્વાન વકીલ શ્રી શ્યામ દીવાન દ્વારા ઉદ્દેખિત બાબુલાલ પારાટે વિરુદ્ધબોમ્બે રાજ્ય અને અન્ય (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૦ એસ.સી. ૫૧) મામલામાં આ અદાલતે જેમ નિર્ધારિત કર્યું છે તેમ:

"ભારતીય સંઘની કોઈપણ ઘટક એકમ એવી અર્થમાં સર્વસત્તાધિકારી અને સ્વતંત્ર ન હતી, જેમ અમેરિકન વસાહતો અથવા સ્વિસ કેન્ટોનોએ તેમના સંઘીય સંઘોની રચના કરતા પહેલાં હતી. ભારતની બંધારણસભા, સર્વસત્તાધિકારી પ્રજાજનોમાંથી પોતાની સત્તા પ્રાપ્ત કરતી હોવાથી, સમગ્ર ભારતીય જનતાના સ્વભાવ અને આવશ્યકતાઓને અનુરૂપ બંધારણીય માળખું વિકસાવવાના મામલે કોઈપણ અગાઉની પ્રતિબદ્ધતાથી અબદ્ધ હતી." (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૦ ના પાનું ૫૫ પર)

૧૯૫૯માં, જેમ કે અમે નોંધ્યું છે, હિમાચલ પ્રદેશ, જેમાં ભૂતપૂર્વ બિલાસપુર રાજ્યનો સમાવેશ થતો હતો, તે એક કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ હતો અને રાજ્ય નહોતો. બંધારણની સાતમી અનુસૂચીની યાદી-૨ની પ્રવેશિકાઓ ૧૭ અને ૧૮માં દર્શાવાયેલા પાણી અને જમીન સંબંધિત કાર્યપાલક તથા વિધાનસત્તા ૧૯૫૯માં ભારત સંઘ (સામાવાળા નં. ૧)માં નિહિત હતી. આ બાબત બંધારણના અનુચ્છેદ ૭૩(૧)થી સ્પષ્ટ થાય છે, જેમાં જોગવાઈ છે કે બંધારણની જોગવાઈઓના અધિન રહીને, સંઘની કાર્યપાલક સત્તા તે વિષયો સુધી પ્રસરે છે, જેઓ અંગે સંસદને કાયદા બનાવવાની સત્તા છે; તેમજ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૬(૪)થી પણ આ બાબત સ્પષ્ટ થાય છે, જેમાં કહેવાયું છે કે ભારતના

પ્રદેશના એવા કોઈ પણ ભાગ બાબતે, જે રાજ્યમાં સમાવેશ પામેલો નથી, તેવા કોઈ પણ વિષય અંગે સંસદને કાયદા બનાવવાની સત્તા છે, ભલે તેવો વિષય રાજ્ય ચાદીમાં સૂચિબદ્ધ વિષય હોય. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, ૧૯૫૯માં જ્યારે પંજાબ અને રાજસ્થાન રાજ્યો વચ્ચે સતલુજ નદી પર ભાખરા બંધ બાંધવા માટે કરાર કરવામાં આવ્યો, જેનો પરિણામ હિમાચલ પ્રદેશની અંદરના વિશાળ વિસ્તારો ડૂબમાં જવાથી થવાનો હતો, ત્યારે હિમાચલ પ્રદેશમાં પાણી અને જમીન પર અધિકાર ભારત સંઘનો હતો અને જો ભારત સંઘે તેની બંધારણીય સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને સતલુજ નદી પર ભાખરા ખાતે બંધના નિર્માણ માટે મૌન સંમતિ દર્શાવી હોય, તો ભાખરા બંધના નિર્માણને કારણે હિમાચલ પ્રદેશના વિશાળ વિસ્તારો ડૂબમાં ગયા હોવાના આધારે ભાખરા-નંગલ યોજનામાંથી વીજશક્તિ અંગે દાવો કરવા માટે ફરીયાદી-રાજ્યને કોઈ કાર્યવાહીના કારણનો હક રહેતો નથી.

૫૩. અમે આગળ એવું પણ નિષ્કર્ષે છીએ કે ૧૯૬૦-૧૯૬૧ દરમિયાન, જ્યારે હિમાચલ પ્રદેશ સંઘ પ્રદેશ હતો, ત્યારે પંજાબ રાજ્ય અને રાજસ્થાન રાજ્યએ પંજાબ, રાજસ્થાન અને હિમાચલ પ્રદેશમાં બિયાસ પ્રકલ્પ સહિત તે સંબંધિત તમામ કાર્યોના અમલીકરણ માટે પરસ્પર સહકાર આપવાનો અને તે હાથ ધરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. ભારત સરકાર, સિંચાઈ અને વીજ મંત્રાલયે પણ ૧૦.૦૨.૧૯૬૧ના રોજ (આંક ડી-૧/૭) એક ઠરાવ સ્વીકાર્યો હતો, જેના દ્વારા બિયાસ પ્રકલ્પનું કાર્યક્ષમ, મિતવ્યયી અને વહેલું અમલીકરણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે બિયાસ કંટ્રોલ બોર્ડની રચના કરવામાં આવી હતી (જેમાં યુનિટ-૧ -

બિયાસ સતલુજ લિંક અને યુનિટ-૨ પોંગ ખાતેનો બંધનો સમાવેશ થતો હતો), અને બિયાસ કંટ્રોલ બોર્ડમાં પંજાબ, રાજસ્થાન અને હિમાચલ પ્રદેશ પ્રશાસન તેમજ ભારત સરકારના પ્રતિનિધિઓ હતા. આ રીતે, બિયાસ પ્રકલ્પના બાંધકામને કારણે હિમાચલ પ્રદેશના વિશાળ વિસ્તારો જળમગ્ન થયા તે એવા નિર્ણયોનું પરિણામ હતું, જેમાં ભારત સરકાર પક્ષકાર હતી, અને તે સમયે હિમાચલ પ્રદેશ સંઘ પ્રદેશ હતો તથા ભારત સંઘને બંધારણની કલમ ૭૩(૧) અને કલમ ૨૪૬(૪) ની જોગવાઈઓના બળે હિમાચલ પ્રદેશમાં જળ અને જમીન સંબંધિત કારોબારી અને વિધાન સત્તા પ્રાપ્ત હતી. તેથી, હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય તરીકેનો વાદી, હિમાચલ પ્રદેશના વિશાળ વિસ્તારો જળમગ્ન થયા હોવાના આધાર પર બિયાસ પ્રકલ્પમાંથી વીજશક્તિ અંગે દાવો કરવા માટે કોઈ કાર્યવાહીનું કારણ ધરાવી શકતો નથી.

૫૪. જોકે, અમારા વિવેકપૂર્ણ અભિપ્રાય મુજબ, વાદીને પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮ હેઠળ વીજશક્તિના ઉપયોગનો વૈધાનિક અધિકાર હતો અને સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના અન્ય અનુગામી રાજ્યોની સરખામણીએ સમાન વ્યવહાર મેળવવાનો સંવિધાનિક અધિકાર પણ હતો, અને આવા વૈધાનિક અધિકાર તથા સંવિધાનિક અધિકારના આધારે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિના ઉપયોગ અંગે દાવો રજૂ કરવા માટે વાદને આ દાવામાં કાર્યવાહીના કારણનો અધિકાર છે, અને જ્યારે અમે બાકીના મુદ્દાઓનો વિચાર કરીશું ત્યારે વાદીના વૈધાનિક અધિકાર તથા સંવિધાનિક અધિકારનો ઉલ્લેખ કરીશું. જોકે, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ના

અવલોકન પરથી અમને જણાય છે કે આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના અનુગામી રાજ્યોના અધિકારો સાથે સંબંધિત છે અને પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની જોગવાઈઓના સંદર્ભે જ વાદી-રાજ્યે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિમાં સમાન અધિકારોનો દાવો કર્યો છે. સામાવાળા નં. ૪ (રાજસ્થાન રાજ્ય) ક્યારેય સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યનો ભાગ નહોતો અને ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં વીજશક્તિના ઉપયોગના તેના અધિકારો સહિત તેના અધિકારો અને બાધ્યતાઓ પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ થી પ્રભાવિત થતા નથી. તેથી, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ પૂર્વે સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના હિસ્સામાંથી ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિના ઉપયોગ બાબતે વાદીના વૈધાનિક અધિકાર અને સંવિધાનિક અધિકારના આધારે, વાદી-રાજ્યને રાજસ્થાન રાજ્ય સામે દાવો દાખલ કરવા માટે કાર્યવાહીના કારણનો અધિકાર નથી. અન્ય શબ્દોમાં, કારણ કે વાદી-રાજ્યને રાજસ્થાન રાજ્યના વીજશક્તિના હિસ્સામાંથી ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિમાં હિસ્સો માગવાનો કોઈ કાનૂની અધિકાર નથી, તેથી વાદીને રાજસ્થાન રાજ્ય (સામાવાળા નં. ૪) સામે દાવો દાખલ કરવા માટે કાર્યવાહીના કારણનો અધિકાર નહોતો; પરંતુ કારણ કે વાદી-રાજ્યને અનુગામી રાજ્ય તરીકે સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના કુલ વીજશક્તિના હિસ્સામાંથી ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિના ઉપયોગનો કાનૂની અધિકાર છે, વાદીને સામાવાળા નં. ૨, ૩ અને ૫ સામે દાવો દાખલ કરવા તથા દાવો ચલાવવા માટે

કાર્યવાહીના કારણનો અધિકાર છે. વધુમાં, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) હેઠળ કેન્દ્ર સરકારને આદેશ દ્વારા ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિના ઉપયોગ અંગે વાદીના અધિકારો નક્કી કરવા આવશ્યક હતું અને કેન્દ્ર સરકારે એવું કર્યું નથી, તેથી વાદી-રાજ્યને સામાવાળા નં. ૧ સામે દાવો દાખલ કરવા માટે કાર્યવાહીના કારણનો અધિકાર છે. મુદ્દા નં. ૫ નો ઉત્તર તે મુજબ આપવામાં આવે છે. મુદ્દા નં. ૬

૫૫. મુદ્દા નં. ૬ નો નિર્ણય કરવા માટે, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮ નો ઉલ્લેખ જરૂરી છે.

"૭૮. ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ અંગેના અધિકારો અને જવાબદારીઓ

(૧) આ અધિનિયમમાં સામેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, પરંતુ કલમ ૭૮ અને ૮૦ની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, ભાખરા-નંગલ પ્રોજેક્ટ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ સંબંધે પંજાબના વર્તમાન રાજ્યના તમામ હકો અને બાધ્યતાઓ નિયત દિવસે, ઉત્તરવર્તી રાજ્યોના એવા હકો અને બાધ્યતાઓ ગણાશે, જેવો અનુપાત તે ઉક્ત રાજ્યો દ્વારા કેન્દ્ર સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યા પછી કરવામાં આવેલા કરારથી નક્કી કરવામાં આવે અને એવા સમાયોજનોને આધીન રહે, જે કરવામાં આવે; અથવા, જો નિયત દિવસથી બે વર્ષની અંદર એવો કોઈ કરાર કરવામાં ન આવે, તો પ્રોજેક્ટોના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને કેન્દ્ર સરકાર આદેશ દ્વારા જે નક્કી કરે તે મુજબ ગણાશે :

પરંતુ શરત એવી કે કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા આ રીતે કરાયેલ આદેશમાં, કેન્દ્રીય સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યા બાદ અનુગામી રાજ્યો દ્વારા કરવામાં આવેલ કોઈપણ અનુવર્તી કરારથી ફેરફાર કરવામાં આવી શકે છે.

(૨) ઉપ-કલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત કરાર અથવા આદેશ, જો નિયત દિવસ પછી તે ઉપ-કલમમાં ઉલ્લેખિત કોઈપણ એક યોજનાનો વિસ્તાર અથવા વધુ વિકાસ કરવામાં આવ્યો હોય, તો આવા વિસ્તાર અથવા વધુ વિકાસ સંબંધે અનુગામી રાજ્યોના હકો અને બાધ્યતાઓ અંગે પણ જોગવાઈ કરશે.

(૩) ઉપકલમો (૧) અને (૨) માં ઉલ્લેખિત અધિકારો અને દાયિત્વોમાં નીચેનું સમાવેશ થશે—

(એ) યોજનાઓના પરિણામે વહેંચણી માટે ઉપલબ્ધ થયેલા પાણી પ્રાપ્ત કરવાનો અને તેનો ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર, અને

(બી) યોજનાઓના પરિણામે ઉત્પન્ન થતી વિજળી મેળવવાના તથા તેનો ઉપયોગ કરવાના હકો, પરંતુ નિયત દિવસ પહેલાં અસ્તિત્વમાં રહેલ પંજાબ રાજ્યની સરકાર દ્વારા સરકાર સિવાયના કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારી સાથે કરવામાં આવેલા કોઈપણ કરાર હેઠળના હકો અને દાયિત્વોનો તેમાં સમાવેશ થતો નથી.

(૪) આ કલમમાં અને કલમો ૭૯ અને ૮૦ માં—

(એ) "બિયાસ પ્રોજેક્ટ" નો અર્થ એવા કાર્યો થાય છે, જે બિયાસ-સતલેજ લિંક પ્રોજેક્ટ (એકમ ૧) અને બિયાસ નદી પરના પોંગ ડેમ પ્રોજેક્ટ (એકમ ૨) ના

ઘટકો તરીકે અથવા તો બાંધકામ હેઠળ છે અથવા બાંધવાના છે, જેમાં સમાવેશ થાય છે—

(૧) બિયાસ-સતલુજ લિંક પ્રોજેક્ટ (એકમ ૧) જેમાં સમાવેશ થાય છે—

(એ) પંડોહ ડેમ અને તેને અનુસંગિક કાર્યો.

(બી) પાંડોહ-બાગ્ગી ટનલ,

(સી) સુંદરનગર-હાઈડેલ ચેનલ,

(ડી) સુંદરનગર-સતલુજ ટનલ,

(ઈ) બાય-પાસ ટનલ,

(એફ) સતલુજ નદીના જમણા કાંઠે દેહર પાવર હાઉસ ખાતે ૧૬૫ એમ.ડબલ્યુ.

ક્ષમતાના ચાર જનન એકમો દરેક,

(જી) ભાખરા રાઈટ બેંક પાવર હાઉસ ખાતે ૧૨૦ એમ.ડબલ્યુ. ક્ષમતાવાળું

પાંચમું ઉત્પાદન એકમ,

(એચ) સંપ્રેષણ લાઈનો,

(૧) સંતુલન જળાશય;

(૨) પોંગ ડેમ પ્રોજેક્ટ (એકમ ૨) જેમાં સમાવેશ થાય છે—

(એ) પોંગ ડેમ અને તે સાથે સંબંધિત અનુસંગિક કામો,

(બી) આઉટલેટ વર્ક્સ,

(સી) પેનસ્ટોક ટનલ્સ,

(ડી) દરેક ૬૦ એમ.ડબલ્યુ. ક્ષમતાવાળા ચાર જનન એકમો ધરાવતો વીજ ઉત્પાદન સંચંત્ર;

(૩) ઉપરોક્ત કાર્યોને અનુસંગિક એવા તથા એકથી વધુ રાજ્યના સામૂહિક હિતના એવા અન્ય કાર્યો;

(બી) "ભાખરા-નાંગલ પ્રોજેક્ટ" નો અર્થ થાય છે-

(૧) ભાખરા બંધ, જળાશય અને તે સાથે અનુસંગી કાર્યો;

(૨) નાંગલ બંધ અને નાંગલ-હાઇડેલ નહેર;

(૩) ભાખરા મુખ્ય લાઇન અને કેનાલ પ્રણાલી;

(૪) ભાખરા લેફ્ટ બેન્ક પાવર હાઉસ, ગંગુવાલ પાવર હાઉસ અને કોટલા પાવર હાઉસ, સ્વીચયાર્ડ્સ, ઉપકેન્દ્રો અને વિદ્યુત પ્રસારણ લાઇનો;

(૫) ભાખરા રાઇટ બેન્ક પાવર હાઉસ, જેમાં પ્રત્યેક ૧૨૦ એમ.ડબલ્યુ.ની ચાર એકમો છે."

૫૬. સામાવાળા નં. ૨ તરફથી હાજર થયેલ શ્રી શ્યામ દિવાન, વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે પંજાબ રિઓર્ગેનાઇઝેશન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) ની શરૂઆત "આ અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં" એવા નોન-ઓબ્સ્ટેન્ટ કલોઝથી થાય છે. તેમણે દલીલ કરી કે પંજાબ રિઓર્ગેનાઇઝેશન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮ માં આવેલા આ પ્રારંભિક શબ્દોને ધ્યાનમાં લેતા, અદાલતે આ અધિનિયમની અન્ય કોઈ જોગવાઈઓ તરફ જોવું નહીં અને સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્યના ભાખરા-

નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ સંબંધિત અધિકારો અને જવાબદારીઓનો નિર્ણય માત્ર કલમ ૭૮ ની જોગવાઈઓના સંદર્ભથી જ કરવો પડે. તેમણે રજૂ કર્યું કે ભારત સરકાર અધિનિયમ, ૧૯૩૫ ની કલમ ૨૦૪(ચૂ) બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ ને અનુરૂપ જોગવાઈ હતી અને ભારત સરકાર અધિનિયમ, ૧૯૩૫ ની ઉક્ત કલમ ૨૦૪(ચૂ) નું અર્થઘટન કરતાં ફેડરલ અદાલતે યુનાઈટેડ પ્રોવિન્સિસ વિરુદ્ધગવર્નર-જનરલ ઇન કાઉન્સિલ [એ.આઈ.આર. ૧૯૩૯ ફેડરલ અદાલત ૫૮] માં ઠરાવ્યું હતું કે કલમ ૨૦૪ માં ઉપયોગમાં લેવાયેલ ‘કાનૂની અધિકાર’ શબ્દનો અર્થ એવો અધિકાર થાય છે, જે કાયદા દ્વારા માન્ય હોય અને રાજ્યની સત્તા દ્વારા અમલમાં મુકાવી શકાય તેવો હોય. તેમણે રજૂ કર્યું કે પંજાબ રિઓર્ગેનાઈઝેશન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) હેઠળ, ઉત્તરાધિકારી રાજ્યો દ્વારા જે બાબત પર સહમતિ થાય અથવા કેન્દ્રીય સરકાર જે નક્કી કરે તે સિવાય ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિ અંગે વાદી-રાજ્યને કોઈ અધિકાર નથી અને તેથી વાદીને, જો કોઈ અધિકાર હોય તો પણ, તે અદાલતમાં અમલમાં મુકાવી શકાય તેવો નથી. અંતે તેમણે રજૂ કર્યું કે જો આ અદાલત એવો નિષ્કર્ષ આપે કે વાદીને ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાં હિસ્સો મેળવવાનો કાનૂની અધિકાર છે, તો પણ આ અદાલત માત્ર કેન્દ્રીય સરકારને હિમાયલ પ્રદેશનો હિસ્સો નક્કી કરવાની દિશા આપી શકે અને પોતે હિમાયલ પ્રદેશનો હિસ્સો નક્કી કરી શકતી નથી. સામાવાળા નં. ૧ તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ શ્રી મોહન જૈને પણ આ જ પ્રકારની રજૂઆતો કરી.

૫૭. સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલની આ રજૂઆતો સ્વીકારવાની અમારી સ્થિતિ નથી કે ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાં વાદીનો હિસ્સો નક્કી કરવાની સત્તા આ અદાલતને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ પ્રાપ્ત નથી. પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) ખરું છે કે એવું જોગવાઈ કરે છે કે સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના અનુગામી રાજ્યોના હકો અને દાવિત્વો અનુગામી રાજ્યો વચ્ચે થયેલા કરાર અનુસાર નિર્ધારિત કરવામાં આવશે. પરંતુ, પ્રશ્ન નં. ૭ હેઠળ જેમ અમે ચર્ચા કરીશું તેમ, ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિના હિસ્સા અંગે અનુગામી રાજ્યો વચ્ચે એવો કોઈ અંતિમ કરાર નથી અને માત્ર ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં થયેલી ‘કામચલાઉ, તદર્થ અથવા અંતરિમ વ્યવસ્થા’ જ અસ્તિત્વમાં છે. અહીં અમે આ પણ ઉમેરીએ કે આ દાવો આ અદાલત સમક્ષ પ્રલંબિત હતો ત્યારે પણ, ૨૯.૦૪.૨૦૧૦ ના રોજ આ અદાલતે એક આદેશ પસાર કરીને ભારત સંઘને વિવાદના તમામ પક્ષકારોને વાટાઘાટોના મંચ પર લાવવા માટે અંતિમ પ્રયાસ કરવા અને અર્થપૂર્ણ મધ્યસ્થ તરીકે કાર્ય કરીને તમામ પક્ષકારોને પરસ્પર સ્વીકાર્ય એવો ઉકેલ શોધવાનો પ્રયાસ કરવા દિશાનિર્દેશ આપ્યો હતો, અને ભારત સરકારના માર્ગદર્શન હેઠળ પક્ષકારો પરસ્પર સ્વીકાર્ય ઉકેલ સુધી પહોંચી શકે તે માટે મામલો ત્રણ મહિના માટે મુલતવી રાખવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ કેન્દ્રીય સરકાર તરફથી અદાલતમાં એક સોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું જેમાં જણાવાયું હતું કે હિતધારક રાજ્યો સાથે સચિવ-સ્તરની બેઠક યોજાઈ હતી, તેમ છતાં કોઈ

સમાધાન થઈ શક્યું નહોતું, કારણ કે હિતધારક રાજ્યો પોતાના-પોતાના દાવાઓ પર અડગ રહ્યા હતા. માત્ર આ જ પરિસ્થિતિઓમાં અદાલતે આ દાવાની સુનાવણી આગળ ધપાવી છે અને તેનો નિર્ણય કર્યો છે.

૫૮. શ્રી દિવાન દ્વારા ઉદ્દેખિત યુનાઈટેડ પ્રોવિન્સિસ વિ./એસ. ગવર્નર-જનરલ ઈન કાઉન્સિલ (ઉપરોક્ત) મામલે ફેડરલ અદાલતના નિર્ણયનું પણ અમે અવલોકન કર્યું છે અને અમને જણાય છે કે સુલૈમાન અને વરદાચારિયર, ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ઓએ એવો અભિપ્રાય સ્વીકાર્યો હતો કે ભારત સરકાર અધિનિયમ, ૧૯૩૫ ની કલમ ૨૦૪ માં વપરાયેલ ‘કાનૂની અધિકાર’ શબ્દસમૂહનો અર્થ એવો અધિકાર થાય છે જે કાયદા દ્વારા માન્ય હોય અને રાજ્યની સત્તા દ્વારા અમલમાં મુકાવી શકાય તેવો હોય, પરંતુ આવશ્યકરૂપે કાયદાની અદાલતમાં જ અમલપાત્ર હોય એવું નહીં. કલમ ૭૮(૧) તેની સાદી ભાષામાં કહે છે કે ભાખરા-નંગલ પ્રોજેક્ટ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ સંબંધે હાલના પંજાબ રાજ્યના તમામ અધિકારો અને બાધ્યતાઓ, નિમણૂક કરાયેલા દિવસે, અનુગામી રાજ્યોના અધિકારો અને બાધ્યતાઓ બનશે. કલમ ૭૮ ની આ જોગવાઈ ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ્સના સંબંધમાં હિમાચલ પ્રદેશને અનુગામી રાજ્ય તરીકે કાનૂની અધિકાર પ્રદાન કરવા માટે પૂરતી છે. કલમ ૭૮ ની ઉપકલમ (૩) ની કલમ (બી) માં વધુમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે ઉપકલમ (૧) માં ઉદ્દેખિત અધિકારો અને બાધ્યતાઓમાં પ્રોજેક્ટ્સના પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલી વીજશક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો અને તેનો ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર પણ સમાવેશ પામશે. કલમ ૭૮ ની આ જોગવાઈ વધુમાં તેની પુષ્ટિ કરે છે કે હિમાચલ પ્રદેશ

રાજ્ય જેવા અનુગામી રાજ્યના અધિકારોમાં ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ્સના પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલી વીજશક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો અને તેનો ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર સમાવિષ્ટ છે. અનુગામી રાજ્યોના અધિકારો અને બાધ્યતાઓ કેન્દ્ર સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યા પછી અનુગામી રાજ્યો દ્વારા કરવામાં આવનારા કરાર દ્વારા નિશ્ચિત થવાના હતા, તે હકીકત હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યના ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ્સના પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલી વીજશક્તિ પ્રાપ્ત કરવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા માટેના કાનૂની અધિકારને અસર કરતી નથી. એ જ રીતે, કલમ ૭૮ ની ઉપકલમ (૧) માં નિર્ધારિત મુજબ બે વર્ષની અંદર કોઈ કરાર ન થવા પર કેન્દ્ર સરકારને આદેશ દ્વારા અનુગામી રાજ્યોના અધિકારો અને બાધ્યતાઓ નક્કી કરવાની સત્તા હતી, તે હકીકત પણ હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યના ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ્સના પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલી વીજશક્તિ પ્રાપ્ત કરવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા માટેના કાનૂની અધિકારને અસર કરતી નથી. તેથી, અમારી માનસપટ પર આ બાબતે કોઈ શંકા નથી કે ફરિયાદીને સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના અનુગામી રાજ્ય તરીકે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ્સમાં ઉત્પન્ન થયેલી વીજશક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો અને તેનો ઉપયોગ કરવાનો કાનૂની અધિકાર હતો અને આ અધિકાર કાયદા દ્વારા માન્ય હતો તથા રાજ્યની સત્તા દ્વારા અમલમાં મુકાવી શકાય તેવો હતો.

૫૮. બંધારણનો અનુચ્છેદ ૧૩૧ એવી જોગવાઈ કરે છે કે તેમાં ઉલ્લેખિત પક્ષકારો વચ્ચેનો કોઈપણ વિવાદ, જો અને જેટલી હદ સુધી તે એવા કોઈ પ્રશ્નને સમાવે છે કે જેના પર કાયદેસર હક્કનું અસ્તિત્વ અથવા તેની વ્યાપ્તિ નિર્ભર કરે છે, તો તે

બાબતમાં આ અદાલતને મૂળ અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત છે. તેથી, કાયદેસર હક્કનું અસ્તિત્વ જેના પર નિર્ભર કરે છે તેવા કોઈ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા જ નહીં, પરંતુ કાયદેસર હક્કની વ્યાપ્તિ જેના પર નિર્ભર કરે છે તેવા કોઈ પ્રશ્નને આવરી લેતા કોઈપણ વિવાદનો નિર્ણય કરવા પણ આ અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર છે. તેથી, ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થયેલી વીજશક્તિ મેળવવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા માટે વાદી-રાજ્ય કેટલા પ્રમાણ સુધી હકદાર બનશે તે નક્કી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર અમને છે. અન્ય શબ્દોમાં, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમો ૭૮ થી ૮૦ ની યોજનાથી વાદીનો દાવો અવરોધિત થતો નથી. મુદ્દો નં. ૬ નો ઉત્તર તે મુજબ આપવામાં આવે છે. મુદ્દો નં. ૭

૬૦. સામાવાળા નં. ૧ માટે હાજર રહેલા વધારાના સોલિસિટર જનરલ શ્રી મોહન જૈન તથા સામાવાળા નં. ૨ના વિદ્વાન વકીલ શ્રી શ્યામ દિવાને રજૂ કર્યું કે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના અનુગામી રાજ્યોના ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ સંબંધિત હકો અને જવાબદારીઓ તેવા પ્રમાણમાં રહેશે, જે કેન્દ્ર સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યા પછી અનુગામી રાજ્યો દ્વારા કરવામાં આવેલા કરારથી નક્કી કરવામાં આવે; અથવા, જો નિયત દિવસે પછી બે વર્ષની અંદર એવો કોઈ કરાર કરવામાં ન આવે, તો યોજનાઓના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને કેન્દ્ર સરકાર આદેશ દ્વારા જે નક્કી કરે તે મુજબ રહેશે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે ભાખરા-

નંગલ યોજના સંબંધે અનુગામી રાજ્યોના હકો અને જવાબદારીઓ પહેલેથી જ તા. ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ના કરાર દ્વારા નક્કી કરવામાં આવી ચૂક્યાં છે।

૬૧. શ્રી એ.કે. ગાંગુલી, ફરીયાદી પક્ષના વિદ્વાન વકીલે, બીજી તરફ, રજૂ કર્યું કે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) મુજબ પક્ષકારો વચ્ચે કોઈપણ પ્રકારનો કરાર થયો જ નથી અને ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ તારીખનો કરાર માત્ર સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્યોના અધિકારો અને જવાબદારીઓના અંતિમ નિર્ધારણ સુધીનો ‘અસ્થાયી, તદર્થ અથવા કામચલાઉ બંદોબસ્ત’ માત્ર છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે ફરીયાદી દ્વારા ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ ના રોજ કરવામાં આવેલ અસ્થાયી, તદર્થ અથવા કામચલાઉ બંદોબસ્ત સ્વીકારવામાં આવ્યો નહોતો અને તેણે ૨૭.૧૦.૧૯૬૯ તારીખના પોતાના પત્રમાં, જે આંક પી-૧૨ તરીકે ચિહ્નિત છે, કેન્દ્ર સરકાર સમક્ષ ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી મળતા કુલ લાભોમાં ૭.૧૯% હિસ્સાની માંગ સાથે પોતાનો દાવો રજૂ કર્યો હતો, પરંતુ કેન્દ્ર સરકારે ફરીયાદી-રાજ્યનો દાવો નક્કી કર્યો નહોતો અને તેથી ફરીયાદી પાસે આ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ દાવો દાખલ કરવા સિવાય બીજો કોઈ વિકલ્પ રહ્યો નહોતો.

૬૨. અમે પુરાવાનું અવલોકન કર્યું છે અને અમને જણાય છે કે ભારત સરકાર, નાણાં મંત્રાલય, આર્થિક બાબતો વિભાગ દ્વારા પંજાબ અને હરિયાણા સરકારોના નાણાં વિભાગના સચિવોને સંબોધિત તા. ૧૨.૦૩.૧૯૬૭ના પત્ર, જે આંક પી-૪ તરીકે ચિહ્નિત છે, દ્વારા સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યએ ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટો માટે કેન્દ્ર સરકાર પાસેથી લીધેલા ધિરાણ અંગેની જવાબદારી,

મૂળ રકમની પરતફેર અને વ્યાજની ચુકવણીના હેતુસર, પંજાબ અને હરિયાણા ઉત્તરવર્તી રાજ્યો વચ્ચે અનુક્રમે ૫૩:૪૭ના પ્રમાણમાં (ભાખરા ધિરાણ માટે) અને ૬૦:૪૦ના પ્રમાણમાં (બિયાસ પ્રોજેક્ટ માટે) ‘કામચલાઉ રીતે’ ફાળવવામાં આવી હતી. ઉક્ત પત્રમાં (આંક પી-૪) સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે આ ફાળવણી ‘માત્ર તદર્થ અને કામચલાઉ વ્યવસ્થા’ છે અને પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ની કલમ ૫૪(૩)ની જોગવાઈઓ મુજબ દેવાની અંતિમ ફાળવણી કરવામાં આવશે ત્યારે બાદમાં તેનું પુનઃસમાયોજન કરવામાં આવશે. હરિયાણા અને પંજાબ માટે બે અલગ વીજ બોર્ડોની રચના તથા સંબંધિત બાબતો અંગે ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ના રોજ સિંચાઈ અને વીજ મંત્રાલયના સચિવના કક્ષમાં થયેલી ચર્ચાઓનો સાર, ભારત સરકાર, સિંચાઈ અને વીજ મંત્રાલયના તા. ૨૭.૦૪.૧૯૬૭ના સ્મરણપત્ર દ્વારા પ્રસરિત કરવામાં આવ્યો હતો, જે આંક ડી-૧/૬ તરીકે ચિહ્નિત છે. ભાખરા-નંગલ પ્રોજેક્ટ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ સંબંધિત સંપત્તિઓ અને જવાબદારીઓની ફાળવણી અંગે ઉત્તરવર્તી રાજ્યો વચ્ચે થયેલા કથિત કરારનો દાખલો નોંધતો ચર્ચાસારનો પરિચ્છેદ ૩ નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

"શ્રી નવાબ સિંહે જણાવ્યું કે પંજાબ અને હરિયાણાની સંપત્તિઓ અને જવાબદારીઓના કામચલાઉ વહેંચાણ અંગેનો નિર્ણય અગાઉ ૫૮% : ૪૨% ના આધારે લેવામાં આવ્યો હતો. હવે હિમાચલ પ્રદેશ અને ચંડીગઢના કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના હિસ્સાઓ નક્કી કરવાના હતા. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું કે આ બાબતમાં તાજેતરમાં યોજાયેલી એક બેઠકમાં ચંડીગઢને ૩.૫% અને હિમાચલ પ્રદેશને

૨.૫% નો હિસ્સો ફાળવવા અંગે તેમજ બાકીનો અનુપાત ૫૮:૪૨ રાખવા અંગે સહમતિ પ્રાપ્ત થઈ હતી. આ આધારે, ચાર ઘટક એકમોના હિસ્સા નીચે મુજબ થાય:

પંજાબ – ૫૪.૫%

હરિયાણા – ૩૯.૫%

ચંદીગઢ – ૩.૫%

હિમાચલ પ્રદેશ – ૨.૫%

ઉપરોક્ત ટકાવારી અંગે સહમતિ કરવામાં આવી હતી. પાવર હાઉસેસ, ઉપકેન્દ્રો, પ્રસારણ લાઇનો વગેરે, નિશ્ચિતપણે, અનુસૂચિ-૧ માં દર્શાવેલ વહેંચણી મુજબ સ્થાનના આધાર પર માલિકીમાં રહેશે. વધુમાં એ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ નિશ્ચિત સ્થાવર સંપત્તિ સંબંધે સંચિત થયેલ ક્ષયમૂલ્ય અને તેના માટે લેવામાં આવેલ ઋણ, અનુસૂચિ-૧ મુજબ તે જ સંપત્તિ સાથે ફાળવવામાં આવશે અને ચાદીમાં સમાવેશ ન થયેલ વિતરણ પ્રણાલીઓ તથા પ્રસારણ લાઇનોના અન્ય નાના ભાગો, ઉપકેન્દ્રો વગેરે, સ્થાનના આધારે ઉત્તરાધિકારી રાજ્યોને જશે.” આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પંજાબ અને હરિયાણાની સંપત્તિ અને બાધ્યતાઓના ‘અસ્થાયી’ ફાળવણી અંગેનો નિર્ણય પહેલા લેવાયો હતો અને તે પંજાબ માટે ૫૮% તથા હરિયાણા માટે ૪૨% હતો; અને ચંદીગઢ તથા હિમાચલ પ્રદેશના હિસ્સાઓ ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ના રોજ યોજાયેલ બેઠકમાં નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા, જેના પરિણામે પંજાબ માટે ૫૪%, હરિયાણા માટે ૩૯%, ચંદીગઢ

માટે ૩.૫% અને હિમાચલ પ્રદેશ માટે ૨.૫% ફાળવણી નક્કી થઈ હતી. સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ૪ ઘટકોના હિસ્સાની ફાળવણી બાબતની ચચા ના નોંધપોથીથી જણાય છે કે વહેંચણીનો આધાર પાવર હાઉસેસ, ઉપકેન્દ્રો, પ્રસારણ લાઇનો વગેરેનું સ્થાન હતું. ચર્ચાના નોંધપોથી સાથે હરિયાણા વિજળી મંડળ, પંજાબ વિજળી મંડળ, હિમાચલ પ્રદેશ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ અને ચંદીગઢ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશને ‘અસ્થાયી રીતે’ ફાળવવામાં આવેલી સ્થાવર સંપત્તિની યાદી જોડવામાં આવી હતી. તે જ રીતે, ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ના રોજ યોજાયેલ બેઠકમાં થયેલી સહમતિ મુજબ નાણાકીય સંપત્તિ અને બાધ્યતાઓના ‘અસ્થાયી’ વહેંચણ દર્શાવતી યાદી પણ જોડવામાં આવી હતી. તેથી એવું જણાય છે કે ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ના રોજ યોજાયેલ બેઠકમાં સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઘટકો વચ્ચે અધિકારો અને બાધ્યતાઓની જે ફાળવણી કરવામાં આવી હતી તે માત્ર ‘અસ્થાયી’ હતી અને અંતિમ નહોતી. ભારત સરકારના સિંચાઈ અને વીજ મંત્રાલય દ્વારા ૨૯.૦૫.૧૯૬૭ના રોજ લખાયેલ, આંક પી-૭ તરીકે ચિહ્નિત, ‘ભાખરા અને બિયાસ યોજનાઓ માટેની નાણાકીય વ્યવસ્થાઓ’ વિષયક, પંજાબ, હરિયાણા અને રાજસ્થાન સરકારોના સચિવોને સંબોધિત પત્રથી પણ આ વાતની પુષ્ટિ થાય છે, જેમાં ફરીથી દોહરાવવામાં આવ્યું છે કે આ ફાળવણી સંપૂર્ણપણે તદ્દર્થ અને અસ્થાયી ધોરણે કરવામાં આવી હતી અને તે પંજાબ તથા હરિયાણા સરકારોના હકોને અશુભ રાખીને કરવામાં આવી હતી, તથા પછીથી જ્યારે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ની કલમ ૫૪(૩)ની જોગવાઈઓના અનુસંધાનમાં દેવાની બાધ્યતાઓની અંતિમ ફાળવણી કરવામાં આવે અને

યોજનાસંબંધિત મૂડી તથા અનામત ખર્ચ કયા ગુણોત્તરમાં વહેંચવાના તે નક્કી થાય, ત્યારે તે મુજબ પુનઃસમાયોજનને આધીન રહેશે. પુરાવામાંથી અમને એ પણ જાણવા મળે છે કે ભારત સરકારના ઊર્જા મંત્રાલયે હિમાચલ પ્રદેશના મુખ્ય પ્રધાન શ્રી શાંતા કુમારને ૨૦.૦૩.૧૯૭૮ના રોજ લખેલા પત્ર દ્વારા, જો હિમાચલ પ્રદેશ યોજનાના પ્રમાણસર ખર્ચ માટે સંમત હોય તો, સંબંધિત રાજ્યોના અંતિમ નિર્ણય સુધી હિમાચલ પ્રદેશને ‘તદર્થ ધોરણે’ ૧૫ મેગાવોટ વીજ ફાળવવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ભારત સરકારના ઊર્જા મંત્રાલય (વીજ વિભાગ) દ્વારા ભાખરા બિયાસ મેનેજમેન્ટ બોર્ડના અધ્યક્ષને ૧૬.૦૮.૧૯૮૩ના રોજ લખાયેલા અન્ય એક અનુવર્તી પત્રમાં, જે આંક પી-૪૮ તરીકે ચિહ્નિત છે, સ્પષ્ટપણે આ રીતે જણાવવામાં આવ્યું છે:

ભાખરા અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી આ બે વિસ્તારોને હાલ માટે તદર્થ ધોરણે ફાળવવામાં આવેલ લાભોની માત્રા, આ બંને યોજનાઓમાં તમામ ઉત્તરાધિકારી રાજ્યોના અધિકારો અને દાયિત્વોના વહેંચાણ અંગે અંતિમ નિર્ણય લેવામાં આવે ત્યાં સુધી, અપરિવર્તિત રહેશે.

અતે, અદાલત સમક્ષ રહેલા દસ્તાવેજ પુરાવાઓ સ્પષ્ટ રીતે સ્થાપિત કરે છે કે ભાખરા અને બિયાસ બંને યોજનાઓમાંથી સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની વીજશક્તિના હિસ્સામાંથી હિમાચલ પ્રદેશને ૨.૪૫% જેટલી વીજશક્તિનું ફાળવણી ‘કામચલાઉ અને તદર્થ’ હતી અને અંતિમ નહોતી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) ના અર્થમાં ભાખરા અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિ પરના અધિકાર સહિત,

અનુગામી રાજ્યોના અધિકારો અને બાધ્યતાઓ અંગે સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના અનુગામી રાજ્યો વચ્ચે કોઈ અંતિમ કરાર નથી. મુદ્દા નં. ૭ નો જવાબ તે મુજબ આપવામાં આવે છે. મુદ્દા નં. ૮

૬૩. વાઘી પક્ષના વિદ્વાન વકીલ શ્રી ગાંગુલીએ રજૂ કર્યું કે બિલાસપુર રાજ્યની સંમતિ વિના ભાખરા બંધના બાંધકામને કારણે ડૂબાણથી બિલાસપુર રાજ્યની પ્રાદેશિક અખંડિતતા પર અસર થઈ શકતી નહોતી અને બિલાસપુરના રાજાએ એવી સંમતિ આપતી વખતે, ભાખરા બંધના બાંધકામના પ્રતિફળરૂપે રોયલ્ટીની ચુકવણી તથા બિલાસપુરને વીજશક્તિ હસ્તાંતરણ જેવી વિવિધ શરતો કરારના મુસદ્દામાં સમાવી હતી. તેમણે રજૂ કર્યું કે બિલાસપુર રાજ્ય હિમાચલ પ્રદેશનો ભાગ બન્યું હોવાથી અને હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય માતૃ રાજ્ય તરીકે ભાખરા-નાંગલ યોજનાનું જળાશય વહન કરે છે, તેથી ભાખરા-નાંગલ યોજનાની દૃષ્ટિએ હિમાચલ પ્રદેશ માતૃ રાજ્ય છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે તેવી જ રીતે, હિમાચલ પ્રદેશ બિયાસ યોજનાનું જળાશય વહન કરે છે હોવાથી, બિયાસ યોજનાની દૃષ્ટિએ પણ હિમાચલ પ્રદેશ “માતૃ રાજ્ય” છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે સંઘ સરકારે એવો નિર્ણય લીધો છે કે જ્યાં જલવિદ્યુત વીજશક્તિ યોજના આવેલી હોય તે માતૃ રાજ્ય અથવા ગૃહ રાજ્યને વીજ ઉત્પાદન કેન્દ્ર દ્વારા ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાંથી ૧૨% વીજશક્તિ નિઃશુલ્ક પૂરી પાડવામાં આવશે અને આ બાબત ભારત સરકારના સિંચાઈ અને વીજશક્તિ મંત્રાલય (વીજશક્તિ વિભાગ) દ્વારા એચ. પી. રાજ્ય વિદ્યુત મંડળના અધ્યક્ષને લખાયેલા તા. ૨૨.૦૭.૧૯૮૫ના પત્ર પરથી સ્પષ્ટ થાય છે, જે રજૂ કરવામાં આવ્યો છે અને

આંક પી-પપ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવ્યો છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે અનુસંધાને હિમાચલ પ્રદેશ વિધાનસભાએ તા. ૧૩.૦૩.૧૯૮૪ના રોજ એવો ઠરાવ સ્વીકાર્યો કે વિજ ઉત્પાદન માટે હિમાચલ પ્રદેશના પાણી અને જમીનના ઉપયોગના બદલે હિમાચલ પ્રદેશને ભાખરા, દેહર અને પોંગ વીજ યોજનાઓમાંથી ૧૨% નિઃશુલ્ક વીજશક્તિ આપવામાં આવે તેવી ભારત સંઘ સમક્ષ માંગણી કરવામાં આવે અને તે અનુસાર હિમાચલ પ્રદેશના મુખ્યમંત્રીએ તા. ૧૮.૦૬.૧૯૮૪ના રોજ પત્ર લખી હિમાચલ પ્રદેશ વિધાનસભાના ઠરાવની નકલ મોકલી, જેમાં હિમાચલ પ્રદેશ માટે ભાખરા, દેહર અને પોંગ વીજ યોજનાઓમાંથી ૧૨% નિઃશુલ્ક વીજશક્તિ પુરવઠાનો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ હિમાચલ પ્રદેશનો આ દાવો કેન્દ્રીય સરકારે સ્વીકાર્યો નથી. શ્રી ગાંગુલીએ આંક પી-૮ તરીકે ચિહ્નિત શ્રી વાય. એસ. પરમારના ડૉ. કે. એલ. રાવ, સંઘના સિંચાઈ અને વીજશક્તિ પ્રધાનને લખાયેલા તા. ૧૯.૦૨.૧૯૬૮ના પત્રનો ઉલ્લેખ કર્યો, જેથી દર્શાવી શકાય કે અન્ય યોજનાઓમાં, એટલે કે મદ્રાસ રાજ્યની પેરિયાર યોજના અને ઓડિશા રાજ્યની મુચકુંદ યોજનાના કિસ્સામાં, જલવિદ્યુત યોજનાના બાંધકામને કારણે જેના સંસાધનો પ્રભાવિત થાય છે તે રાજ્યને લાભો આપવામાં આવ્યા છે. તેમણે કેન્દ્રીય જળ અને વીજશક્તિ આયોગના ઉપાધ્યક્ષના તા. ૦૨.૦૫.૧૯૬૮ના સંદેશ, જે આંક પી-૧૦ તરીકે ચિહ્નિત છે, તેમાં વ્યક્ત થયેલા મતોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે પાણીના વાસ્તવિક ઉપયોગ અને વીજશક્તિ અધિકારોના આધારે વાર્ષિક રોયલ્ટી હિમાચલ પ્રદેશને ચૂકવી, તેના દ્વારા વહન થતી જલવિદ્યુત

યોજનામાં હિમાચલ પ્રદેશને સક્રિય ભાગીદાર બનાવવો જોઈએ. તેમણે દલીલ કરી કે આ તમામ સામગ્રી સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે હિમાચલ પ્રદેશને ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી ૧૨% નિઃશુલ્ક વીજશક્તિ મેળવવાનો અધિકાર છે, કારણ કે તે માતૃ રાજ્ય અથવા ગૃહ રાજ્ય છે અને ભાખરા તથા બિયાસ યોજનાઓને કારણે તેની જમીન અને પાણીનું નુકસાન થયું છે.

૬૪. શ્રી શ્યામ દિવાન, સામાવાળા નં. ૨ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે મુદાઈનો ૧૨% મુક્ત વીજશક્તિ અંગેનો આ દાવો એ એવી કલ્પના પર આધારિત છે કે હિમાચલ પ્રદેશને તેની જમીન અને જળ ઉપર કોઈ પૂર્વસ્થિત અથવા પ્રાકૃતિક અધિકારો છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩ હેઠળ સંસદને નવું રાજ્ય રચવાનો, કોઈપણ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ વધારવાનો, કોઈપણ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ ઘટાડવાનો, કોઈપણ રાજ્યની સીમાઓમાં ફેરફાર કરવાનો અને કોઈપણ રાજ્યનું નામ બદલવાનો અધિકાર છે અને તેથી ભારતના રાજ્યો અવિનાશી નથી તથા રાજ્યોની પ્રાદેશિક અખંડિતતા સંસદ કાયદા દ્વારા નષ્ટ કરી શકે છે. તેમણે દલીલ કરી કે સંસદ દ્વારા કાયદાથી જે આપવામાં આવ્યું હોય તે સિવાય હિમાચલ પ્રદેશને તેની જમીન અને જળ ઉપર કોઈ અધિકારો હોય તેવી સમગ્ર કલ્પના ભારતીય બંધારણથી પરકી છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩ હેઠળ બનાવવામાં આવેલ પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ થી બહાર હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યને કોઈ અધિકાર હોઈ શકે નહીં. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં તેમણે આ અદાલતના બાબુલાલ પરાટે વિરુદ્ધબોમ્બે રાજ્ય અને

અન્ય (ઉપરોક્ત) તેમજ કુલદીપ નાયર અને અન્ય વિરુદ્ધભારત સંઘ અને અન્ય [(૨૦૦૬) ૭ એસ.સી.સી. ૧] ના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો.

૬૫. અમે નિષ્કર્ષે પહોંચીએ છીએ કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩ ની જોગવાઈઓ હેઠળ, સંસદને કોઈપણ રાજ્યમાંથી પ્રદેશ અલગ કરીને નવું રાજ્ય રચવાની, અથવા બે કે વધુ રાજ્યો અથવા રાજ્યોના ભાગોને એકત્રિત કરવાની, અથવા કોઈપણ પ્રદેશને કોઈપણ રાજ્યના ભાગ સાથે જોડવાની, કોઈપણ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ વધારવાની, કોઈપણ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ ઘટાડવાની, કોઈપણ રાજ્યની સીમાઓમાં ફેરફાર કરવાની અને કોઈપણ રાજ્યનું નામ બદલવાની સત્તા છે; પરંતુ અનુચ્છેદ ૩ હેઠળ, સંસદ બંધારણની સાતમી અનુસૂચીની યાદી-૨ માં ઉલ્લેખિત બાબતો સંબંધે રાજ્યની કાર્યપાલિકા અથવા રાજ્ય વિધાનસભાની સત્તાઓ હરણ કરી શકતી નથી. આ બાબત સર્વોચ્ચ અદાલતના કુલદીપ નાયર વિરુદ્ધયુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (ઉપરોક્ત) કેસના નિર્ણયના પરિચ્છેદ પર માં ઉદ્ઘૃત કરાયેલ ઘટકસભામાં ડૉ. બી.આર. આંબેડકરના ભાષણમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે. ડૉ. બી.આર. આંબેડકરના ભાષણનો સંબંધિત ભાગ નીચે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે:—

.... સંઘવાદનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત એવો છે કે વિધાનસંબંધી અને કાર્યકારી સત્તા કેન્દ્ર અને રાજ્યો વચ્ચે કેન્દ્ર દ્વારા બનાવવામાં આવનાર કોઈ કાયદાથી નહીં, પરંતુ બંધારણ દ્વારા જ વહેંચવામાં આવી છે. બંધારણ એ જ કરે છે. અમારા બંધારણ હેઠળના રાજ્યો તેમની વિધાનસંબંધી અથવા કાર્યકારી સત્તા માટે કોઈ પણ રીતે કેન્દ્ર પર નિર્ભર નથી. આ બાબતમાં કેન્દ્ર અને રાજ્યો સમકક્ષ છે.....

૬૬. તેમ છતાં, મુદ્દા નં. ૨ નો જવાબ આપતાં અમે ઠરાવ્યું છે કે બિલાસપુર વિલીનીકરણ કરાર, સ્ટેટ્સ મર્જર (ચીફ કમિશનર્સ પ્રોવિન્સિસ) ઓર્ડર, ૧૯૪૯, બંધારણની પ્રથમ અનુસૂચિમાં બિલાસપુર રાજ્યને ભાગ-સી રાજ્ય તરીકે સમાવેશ, અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૯૪(બી) ના અનુસંધાને, બિલાસપુરના રાજાએ સૌપ્રથમ ભારત ડોમીનિયનના અને તે પછી ભારત સરકારના હિતમાં પોતાના સર્વ હક્કો ગુમાવ્યા હતા અને તેથી, બિલાસપુર રાજ્યના ભારત ડોમીનિયન સાથેના વિલીનીકરણ પહેલાં બિલાસપુરના રાજાના કોઈપણ હક્કના આધારે કોઈ દાવો કરવાની અરજદારને કોઈ કારણકાર્યતા રહી શકતી નહોતી. તેથી, બિલાસપુરના રાજાને જમીન અને પાણીના નુકસાનને કારણે મળવાપાત્ર કોઈ નિઃશુલ્ક વિદ્યુત અંગે અરજદાર દાવો કરી શકતો નથી. મુદ્દા નં. ૫ નો જવાબ આપતાં અમે એ પણ ઠરાવ્યું છે કે ૧૯૫૯ માં, જ્યારે પંજાબ અને રાજસ્થાન રાજ્યો ભાખરા બંધ બાંધવા માટે સંમત થયા હતા, ત્યારે હિમાચલ પ્રદેશ એક સંઘ પ્રદેશ હતો અને બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની ચાદી-૨ ની પ્રવેશ ૧૭ અને ૧૮ હેઠળ પાણી અને જમીન વિષયક કાર્યપાલક અને વિધાન સત્તા ભારત સંઘમાં નિહિત હતી, અને ભારત સંઘે પોતાની બંધારણીય સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને સતલુજ નદી પર ભાખરા ખાતે બંધના નિર્માણ માટે મૌનસંમતિ આપી હતી. મુદ્દા નં. ૫ ના જવાબમાં અમે એ પણ ઠરાવ્યું છે કે ૧૯૬૦-૧૯૬૧ દરમિયાન, જ્યારે હિમાચલ પ્રદેશ એક સંઘ પ્રદેશ હતો, ત્યારે પંજાબ અને રાજસ્થાન રાજ્યો એ પણ મળીને બિયાસ પ્રોજેક્ટના અમલીકરણ માટે સહકાર આપવા અને તેને હાથ ધરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો અને

ભારત સરકારના સિંચાઈ અને વીજ શક્તિ મંત્રાલયે હકીકતમાં ૧૦.૦૨.૧૯૬૧ ના રોજ બિયાસ પ્રોજેક્ટના વહેલા અમલીકરણ માટે બિયાસ કન્ટ્રોલ બોર્ડની રચના કરતો ઠરાવ સ્વીકાર્યો હતો. તેથી, જ્યારે ભાખરા-નંગલ પ્રોજેક્ટ અને બિયાસ પ્રોજેક્ટ અમલમાં મૂકવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે હિમાચલ પ્રદેશ એક પૂર્ણ સત્તાસંપન્ન રાજ્ય નહોતું, જેને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૨ અને ૨૪૬(૩) હેઠળ પોતાની જમીન અને પાણી અંગે, સાતમી અનુસૂચિની ચાદી-૨ ની પ્રવેશ ૧૭ અને ૧૮ મુજબ હક્કો અને સત્તાઓ પ્રાપ્ત હોય; અને હિમાચલ પ્રદેશની જમીન અને પાણી ઉપર આવા હક્કો અને સત્તાઓ બંધારણના અનુચ્છેદ ૭૩ અને અનુચ્છેદ ૨૪૬(૪) ની જોગવાઈઓના બળે ભારત સંઘ પાસે હતાં.

૬૭. રાજ્ય પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ અને, ખાસ કરીને તેની કલમ ૭૮, હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યને ૧૨% મફત વીજશક્તિ આપવાની જોગવાઈ પણ કરતી નથી. તે માત્ર પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્ય તરીકે હિમાચલ પ્રદેશના અધિકારો અને જવાબદારીઓ માટે જ જોગવાઈ કરે છે અને પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્ય તરીકે હિમાચલ પ્રદેશના આવા અધિકારો અને જવાબદારીઓ શું હશે તેની ચર્ચા મુદ્દા નં. ૯ નો જવાબ આપતાં કરવામાં આવશે.

૬૮. તેથી ૧૨% મફત વીજશક્તિ અંગેનો વાદીનો દાવો વાદીના કોઈ કાનૂની હક, બંધારણીય કે કાયદેસર હક, પર આધારિત નથી, પરંતુ માત્ર ભારત સરકારના સિંચાઈ અને વીજ મંત્રાલય, (વીજ વિભાગ) દ્વારા તા. ૨૨.૦૭.૧૯૮૫ના પત્રમાં એચ.પી. રાજ્ય વિદ્યુત બોર્ડના અધ્યક્ષને કરાયેલા

ઉદ્દેખિત ભારત સરકારના નિર્ણય (આંક પી-પપ) પર જ આધારિત છે, જેનો સંપૂર્ણ અંશ નીચે ઉદ્ઘૂત કરવામાં આવે છે:-

"કે. પદ્માભૈયા, સંયુક્ત સચિવ, ભારત સરકાર, સિંચાઈ અને વીજશક્તિ મંત્રાલય (વીજ વિભાગ) (સિંચાઈ ઓર વિદ્યુત મંત્રાલય), નવી દિલ્હી, તા. ૨૨મી જુલાઈ ૧૯૮૫, ડી.ઓ. નં. ૫૩/૩/૭૯-ડીડીએચ

પ્રિય

શ્રી

મહાજન,

મને તમને જાણ કરતાં આનંદ થાય છે કે કેન્દ્રીય ક્ષેત્રની જલવિદ્યુત યોજનાઓમાંથી વીજશક્તિ અને લાભોના વહેંચણી માટેનું સૂત્ર મંત્રિમંડળે ૧૨.૦૨.૧૯૮૫ના રોજ સુધાર્યું છે. સુધારેલ સૂત્ર તમારી માહિતી માટે નીચે પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે:-

(એ) ઉત્પન્ન ક્ષમતામાંથી ૧૫% ભાગ અનામત વિતરણ વગરનો રાખવામાં આવવો જોઈએ, જે કેન્દ્રીય સરકારના વિવેકાધીન નિયંત્રણ હેઠળ રહેશે જેથી એકંદર આવશ્યકતાઓને આધારે તેનું વિતરણ પ્રદેશની અંદર અથવા બહાર કરી શકાય.

(બી) "હોમ સ્ટેટ", એટલે કે જ્યાં યોજના સ્થિત છે, તેને વિજઉત્પાદન કેન્દ્ર દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલી ઊર્જામાંથી ૧૨% વીજશક્તિ નિઃશુલ્ક આપવામાં આવશે. આ હેતુ માટે "ઉત્પન્ન થયેલી ઊર્જા"ના આંકડા બસ બાર સ્તરે ગણવામાં આવશે,

એટલે કે સહાયક વપરાશ ઘટાડ્યા પછી, પરંતુ પ્રસારણ લાઈનમાં થતી ક્ષતિઓને ધ્યાનમાં લીધા વિના અને

(સી) બાકીની શક્તિ (૭૩%) વિસ્તારના રાજ્યો (ગૃહ રાજ્ય સહિત) વચ્ચે છેલ્લા પાંચ વર્ષ દરમિયાન વિસ્તારમાં આવેલા વિવિધ રાજ્યોને આપવામાં આવેલી કેન્દ્રીય સહાયના આધાર પર અને છેલ્લા પાંચ વર્ષ દરમિયાન વિસ્તારમાં આવેલા રાજ્યોમાં વીજળીના વપરાશના આધાર પર વહેંચવામાં આવશે, અને આ બંને પરિબલોને સમાન પ્રાધાન્ય આપવામાં આવશે.

૨. આ સુધારેલ સૂત્ર તેવા કેન્દ્રીય ક્ષેત્રના જલવિદ્યુત પ્રોજેક્ટ્સ અંગે લાગુ પડશે, જેમના કિસ્સામાં મૂડીરોકાણનો નિર્ણય મંજૂર કરવા અંગેની મંજૂરી ૧૨.૦૨.૧૯૮૫ પછી જારી કરવામાં આવે છે.

૩. કેબિનેટે જલવિદ્યુત પરિયોજનાઓના અમલીકરણ માટે સંઘ અને એક અથવા વધુ રાજ્ય સરકારો વચ્ચે સંયુક્ત સાહસોની સંકલ્પનાને પણ મંજૂરી આપી છે. આવી પરિયોજનાઓમાં ભાગીદાર રાજ્ય/રાજ્યોને, ગૃહ રાજ્યને ૧૨% મફત વીજળી આપ્યા પછી, બસ બાર દરે તેમની મૂડીરોકાણના અનુપાતમાં વીજળીની માત્રાનો પુરવઠો મેળવવાનો હક રહેશે. કેન્દ્રનો વીજળીમાં હિસ્સો આવી પરિયોજનાઓમાંથી કેન્દ્રીય ક્ષેત્રની જલવિદ્યુત પરિયોજનાઓ માટેના સૂત્ર અનુસાર વહેંચવામાં આવશે, એટલે કે ૧૫% હિસ્સો કેન્દ્ર પાસે અનઆવંટિત હિસ્સા તરીકે અનામત રાખવાનો રહેશે અને બાકીનો હિસ્સો ઉપરોક્ત પરિચ્છેદ (૧) ના (સી) માં દર્શાવેલ બે પરિબલોના આધારે પ્રદેશના રાજ્યો વચ્ચે

વહેંચવાનો રહેશે. સસ્નેહ, આપનો વિશ્વાસુ, સહી/ – (કે. પદ્મનાભૈયા) શ્રી
કૈલાશ ચંદ મહાજન, અધ્યક્ષ, એચ. પી. રાજ્ય વિદ્યુત મંડળ, વિદ્યુત ભવન"

૬૯. તા. ૨૨.૦૭.૧૯૮૫ ના ઉપરોક્ત પત્ર પરથી સ્ફટિક જેવી સ્પષ્ટતા થાય છે કે વિજઉત્પાદન કેન્દ્ર દ્વારા ઉત્પન્ન ઊર્જામાંથી ૧૨% મફત વીજશક્તિ ગૃહ રાજ્યને પુરવઠો કરવાની પદ્ધતિ કેન્દ્રીય ક્ષેત્રની જલ-વિદ્યુત યોજનાઓને લાગુ પડે છે અને તા. ૧૨.૦૨.૧૯૮૫ થી સંઘ મંત્રિમંડળે જલ-વિદ્યુત યોજનાઓના અમલીકરણ માટે સંઘ અને એક અથવા વધુ રાજ્ય સરકારો વચ્ચેના સંયુક્ત સાહસો માટે પણ તે લાગુ કરી છે, અને આ પદ્ધતિ મુજબ ગૃહ રાજ્યને ૧૨% મફત વીજશક્તિ આપ્યા પછી બાકી રહેલી વીજશક્તિ ભાગીદાર રાજ્યોને તેમની મૂડીરોકાણની પ્રમાણસર વહેંચવાની રહે છે. વિજઉત્પાદન કેન્દ્ર દ્વારા ઉત્પન્ન ઊર્જામાંથી ૧૨% મફત વીજશક્તિ આપવાની આ પદ્ધતિ ભારત સરકારે ભાખરા-નંગલ યોજના અને બિયાસ યોજના અમલમાં મૂકાયા તેનાથી ઘણાં બાદ સંપૂર્ણપણે નીતિગત નિર્ણય તરીકે સ્વીકારી હતી અને કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં તે કાયદાની કોઈ જોગવાઈમાં સ્થાન પામતી નથી જેથી વાદી તે જ બાબતનો દાવો કરવાનો કાનૂની હક પ્રાપ્ત કરે. મુદ્દા નં. ૮ માટે અમારો જવાબ એવો છે કે વાદી-રાજ્યને ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી ઉત્પન્ન થતી ૧૨% વીજશક્તિ યોજનાઓ શરૂ કરાયેલા દિવસથી મફત મેળવવાનો હક પ્રાપ્ત નથી. મુદ્દા નં. ૯

૭૦. ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ પ્રકલ્પમાંથી ઉત્પન્ન થતી કુલ વિદ્યુતના ૭.૧૯% ના ફાળવણી અંગે ૦૧.૦૧.૧૯૮૬થી વાદીનો દાવો પંજાબ પુનર્ગઠન

અધિનિયમ, ૧૯૬૬ અને હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય અધિનિયમ, ૧૯૭૦ પર આધારિત છે. મુદ્દા નં. ૬ નો જવાબ આપતી વખતે અમે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮ પહેલેથી જ ઉદ્ઘૃત કરી છે. પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની અન્ય જોગવાઈઓ, જે આ મુદ્દાનો નિર્ણય કરવા માટે સંબંધિત છે, નીચે અહીં ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે:

"કલમ ૨(બી) "નિયુક્ત દિવસ" નો અર્થ ૧લી નવેમ્બર, ૧૯૬૬ નો દિવસ થાય

છે;
.....

(એફ) "વર્તમાન પંજાબ રાજ્ય" નો અર્થ નિર્ધારિત દિવસની તાત્કાલિક પૂર્વે અસ્તિત્વમાં રહેલ પંજાબ રાજ્ય એવો થાય છે;

(૧) "વસ્તીનો અનુપાત", હરિયાણા અને પંજાબ રાજ્યો તથા સંઘના સંબંધમાં, તેનો અર્થ ૩૭.૩૮ : ૫૪.૮૪ : ૭.૭૮ નો અનુપાત થાય છે;

(એમ) "અનુગામી રાજ્ય", હાલના પંજાબ રાજ્યના સંદર્ભમાં, પંજાબ અથવા હરિયાણા રાજ્યનો અર્થ કરે છે, અને તેમાં ચંદીગઢના સંઘ પ્રદેશ અને હસ્તાંતરિત પ્રદેશના સંબંધમાં સંઘનો પણ સમાવેશ થાય છે;

(એન) "હસ્તાંતરિત પ્રદેશ"નો અર્થ એવો પ્રદેશ થાય છે, જે નિયત દિવસે અસ્તિત્વમાન પંજાબ રાજ્યમાંથી હિમાચલ પ્રદેશના સંઘ પ્રદેશને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવે છે;

કલમ ૫. પંજાબમાંથી હિમાચલ પ્રદેશને પ્રદેશનું હસ્તાંતરણ. –

(૧) નિચત દિવસેથી અને તે દિવસથી, હિમાચલ પ્રદેશના કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશમાં પંજાબના વર્તમાન રાજ્યના જે પ્રદેશો નીચે મુજબ સમાવવામાં આવેલા છે તે ઉમેરવામાં આવશે–

(એ) સિમલા, કાંગડા, કુલુ અને લાહુલ અને સ્પિતિ જિલ્લાઓ;

(બી) અંબાલા જિલ્લાના નાલાગઢ તહસીલ;

(સી) હોશિયારપુર જિલ્લાના ઉના તહસીલના લોહારા, અંબ અને ઉના કાનૂનગો વર્તુળો;

(ડી) ત્રીજી અનુસૂચિના ભાગ ૧ માં નિર્દિષ્ટ હોશિયારપુર જિલ્લાના ઉના તાલુકાના સંતોખગઢ કાનૂંગો વર્તુળના પ્રદેશો;

(ઈ) હોશિયારપુર જિલ્લાના ઉના તાલુકાના, તૃતીય અનુસૂચિના ભાગ ૨ માં નિર્દિષ્ટ પ્રદેશો; અને

(એફ) ત્રીજી અનુસૂચિના ભાગ ૩ માં નિર્દિષ્ટ ગુરદાસપુર જિલ્લાની પઠાણકોટ તાલુકાની ધર કલાન કાનૂંગો સર્કલના પ્રદેશો, અને તેના અનુસંધાને ઉક્ત પ્રદેશો હાલના પંજાબ રાજ્યનો ભાગ રહેતા બંધ થશે.

(૨) ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (બી) માં ઉલ્લેખિત પ્રદેશો શિમલા જિલ્લામાં સમાવિષ્ટ રહેશે અને તેનો ભાગ બનશે.

(૩) ઉપકલમ (૧) ના ખંડો (સી), (ડી) અને (ઈ) માં ઉલ્લેખિત પ્રદેશો કાંગડા જિલ્લામાં સમાવી લેવાશે અને તેનો ભાગ બનશે, અને

(૧) ખંડો (સી) અને (ડી) માં ઉલ્લેખિત પ્રદેશો તે જિલ્લામાં ઊના તાલુકા તરીકે ઓળખાતો અલગ તાલુકો રચશે અને તે તાલુકામાં ખંડ (ડી) માં ઉલ્લેખિત પ્રદેશો સંતોખગઢ કાનૂંગો વર્તુળ તરીકે ઓળખાતું અલગ કાનૂંગો વર્તુળ રચશે; અને

(૨) કલમ (ઈ) માં ઉલ્લેખિત પ્રદેશો ઉક્ત જિલ્લામાં હમીરપુર તહસીલનો ભાગ બનશે.

(૪) ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એફ) માં ઉલ્લેખિત પ્રદેશો હિમાચલ પ્રદેશના સંઘ પ્રદેશમાં આવેલા ચંબા જિલ્લાના ભટ્ટિયાત તાલુકામાં સામેલ કરવામાં આવશે અને તેનો ભાગ બનશે, અને તે તાલુકામાં દલહૌસી અને બાલુણ ગામો બાનીખેત કાનૂનગો સર્કલમાં સામેલ કરવામાં આવશે અને તેનો ભાગ બનશે તથા બકલોહ ગામ ચોવારી કાનૂનગો સર્કલનો ભાગ બનશે."

૭૧. ત્યારબાદ, હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય અધિનિયમ, ૧૯૭૦ દ્વારા નવું હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું, જેમાં તે પ્રદેશોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો, જે હાલના હિમાચલ પ્રદેશના સંઘ પ્રદેશમાં સમાવિષ્ટ હતા. હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય અધિનિયમ, ૧૯૭૦ ની કલમ ૩૮ હેઠળ કેન્દ્ર સરકારને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, કેન્દ્ર સરકારે ૦૭.૦૭.૧૯૭૨ તારીખનો એક આદેશ પસાર કર્યો, જેને 'હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય (મિલકતો અને જવાબદારીઓના હસ્તાંતરણ) આદેશ, ૧૯૭૨' કહેવામાં આવે છે. આ આદેશનો પરિચ્છેદ ૭, જે સંબંધિત છે અને નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

"આ આદેશના ફક્ત ૫ અને ૬ના હેતુઓ માટે, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ (૧૯૬૬નો ૩૧) ની કલમ ૨ની જોગવાઈઓ એવો પ્રભાવ પામશે જાણે

કે: (૧) ખંડ (૧) ના સ્થાને નીચેના ખંડો પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવ્યા હોય, અર્થાત્:

(૧) હરિયાણા, પંજાબ અને હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યો તથા સંઘના સંદર્ભમાં "વસ્તીનો અનુપાત" નો અર્થ ૩૭.૩૮ થી ૫૪.૮૪ થી ૭.૧૦ થી ૦.૫૯% નો અનુપાત એવો થાય છે."

(૨) ખંડ (એમ) માટે, નીચેનો ખંડ પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો હતો, અર્થાત્:

(એમ) વર્તમાન પંજાબ રાજ્યના સંબંધમાં "ઉત્તરાધિકારી રાજ્ય"નો અર્થ પંજાબ રાજ્ય અથવા હરિયાણા રાજ્ય અથવા હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય થાય છે અને તેમાં ચંડીગઢના કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં સંઘનો પણ સમાવેશ થાય છે."

૭૨. શ્રી ગાંગુલી, વાદી તરફના વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય (સંપત્તિ અને બાકીદારીનું હસ્તાંતરણ) આદેશ, ૧૯૭૨ ના પરિછેદ ૭ ની કલમ (૧) પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે હરિયાણા, પંજાબ અને હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યો તથા ચંડીગઢ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં વસ્તીનો અનુપાત આ મુજબ છે: હરિયાણા: ૩૭.૩૮%, પંજાબ: ૫૪.૮૪, હિમાચલ પ્રદેશ: ૭.૧૯% અને ચંડીગઢ: ૦.૫૯%. તેમણે દલીલ કરી કે આવા વસ્તી અનુપાતના આધારે, સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી રાજ્ય તરીકે વાદી ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વીજશક્તિમાંથી ૭.૧૯% હિસ્સો મેળવવા હકદાર છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યને ફક્ત ૨.૫% વીજશક્તિ ફાળવવામાં

આવી છે, જ્યારે પંજાબને ૫૪.૫%, હરિયાણાને ૩૯.૫% અને ચંડીગઢને ૩.૫% ફાળવવામાં આવી છે, જે વાદી-રાજ્યના સમાન વર્તન મેળવવાના અધિકારનું ઉલ્લંઘન છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે તેથી વાદીએ તા. ૨૨.૧૦.૧૯૬૯ ના પત્ર દ્વારા, જે આંક પી-૧૨ તરીકે રજૂ કરી નોંધવામાં આવેલ છે, ભારત સરકાર, ગૃહ મંત્રાલય, નવી દિલ્હીના સંયુક્ત સચિવને, હસ્તાંતરિત પ્રદેશ સાથે સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની ૭.૧૯% વસ્તી હિમાચલ પ્રદેશને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હોવાના આધારે, ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી મળતા કુલ લાભોમાંથી ૭.૧૯% હિસ્સાનો દાવો કર્યો હતો; પરંતુ કેન્દ્રીય સરકારે આજદિન સુધી એવો કોઈ આદેશ કર્યો નથી કે જેના દ્વારા હસ્તાંતરિત પ્રદેશ સાથે વાદી-રાજ્યને હસ્તાંતરિત થયેલ વસ્તીના અનુપાતના આધારે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિમાં ૭.૧૯% હિસ્સો વાદીને મંજૂર કરવામાં આવે.

૭૩. સામાવાળા નં. ૧ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન એ.એસ.જી. શ્રી મોહન જૈન અને સામાવાળા નં. ૨ તરફથી હાજર રહેલા શ્રી શ્યામ દીવાને, બીજી તરફ, રજૂ કર્યું કે ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં અનુગામી રાજ્યો વચ્ચે એક કરાર થયો હતો અને આ કરાર પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧)માં નિર્ધારિત બે વર્ષની અંદર કરવામાં આવ્યો હતો તથા પક્ષકારો પર બાંધધરીરૂપ હતો, તેથી વાદી-રાજ્ય ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી વીજશક્તિના હિસ્સામાંથી ૭.૧૯% હકદાર નથી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) સ્પષ્ટ છે કે

સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના અનુગામી રાજ્યના ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ સંબંધિત હકો અને જવાબદારીઓનો નિકાલ બે વર્ષની અંદર કરાર દ્વારા અથવા, જો આવી બે વર્ષની અંદર એવો કરાર કરવામાં ન આવ્યો હોય તો, કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા પારિત આદેશથી થવાનો છે અને, તેથી, આ અદાલત બે યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થયેલી વીજશક્તિના ૭.૧૯% હિસ્સા અંગે વાદીનો દાવો વિચારણા માટે લઈ શકતી નથી.

૭૪. કલમ ૭૮(૧) ની ભાષા દર્શાવે છે કે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓ સંબંધે ઉત્તરાધિકારી રાજ્યોના અધિકારો, સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના પુનર્ગઠન સમયે તે સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારને કારણે ઉપજેલા અધિકારો છે. કલમ ૭૮ ની ભાષા વધુમાં સ્પષ્ટ કરે છે કે જો નિયુક્ત દિવસથી બે વર્ષની અંદર રાજ્યો વચ્ચે કોઈ કરાર કરવામાં ન આવે, તો કેન્દ્ર સરકાર માટે “યોજનાઓના હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખીને” ઉત્તરાધિકારી રાજ્યોના અધિકારો અને જવાબદારીઓ નક્કી કરવી આવશ્યક હતી. તેથી, ઉત્તરાધિકારી રાજ્યોનો હિસ્સો નક્કી કરતી વખતે ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓના હેતુઓ ધ્યાનમાં રાખવા પડશે.

૭૫. પંજાબ રાજ્ય અને રાજસ્થાન રાજ્ય વચ્ચે તા. ૧૩.૦૧.૧૯૫૯ના કરાર મુજબ, ભાખરા-નંગલ યોજનાના હેતુઓ “સિંચાઈમાં સુધારો અને જલવિદ્યુત શક્તિનું ઉત્પાદન” એવા હતા. તા. ૧૩.૦૧.૧૯૫૯ના કરારની કલમ ૯(૨) (આંક ડી-૧/૩) મુજબ, સંગ્રહિત જળ પુરવઠામાં પંજાબ અને રાજસ્થાનના હિસ્સા અનુક્રમે ૮૪.૭૮% અને ૧૫.૨૨% રહેવાના હતા, અને આ કરારની

કલમ ૩૨ મુજબ, દરેક પક્ષે યોજનાના વિદ્યુત ભાગના મૂડી ખર્ચમાં સંગ્રહિત જળ પુરવઠામાં તે પક્ષના હિસ્સાના પ્રમાણમાં ફાળો આપવાનો હતો. તેથી, ભાખરા-નંગલની જલવિદ્યુત યોજનાના નિર્માણ માટે સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યએ આપેલો મૂડી ખર્ચ ૮૪.૭૮% હતો, અને આ મૂડી ખર્ચ સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યએ સમગ્રરૂપે વહન કર્યો હતો, જેમાં હસ્તાંતરિત પ્રદેશનો પણ સમાવેશ થતો હતો, જે હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યનો ભાગ બન્યો હતો. તે જ રીતે, અમે ૨૫.૦૧.૧૯૫૫ના રોજ યોજાયેલી રાવી અને બિયાસ નદીઓના જળના વિકાસ અને ઉપયોગ અંગેની આંતરરાજ્ય પરિષદમાં લેવાયેલા નિર્ણયોનો અભિલેખ, જે આંક ડી-૪/૧૦ તરીકે ચિહ્નિત છે, તેમજ ૧૩.૧૨.૧૯૬૩ના રોજ યોજાયેલી બિયાસ સેન્ટ્રલ બોર્ડની ૬મી બેઠકની કાર્યવાહી, જે આંક ડી-૪/૧૫ તરીકે ચિહ્નિત છે, તે વાંચતાં જણાય છે કે બિયાસ યોજનાના યુનિટ-૧ના મૂડી ખર્ચનો ૮૫% અને યુનિટ-૨ના મૂડી ખર્ચનો ૩૨% સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યએ સમગ્રરૂપે, જેમાં હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યનો ભાગ બનેલો હસ્તાંતરિત પ્રદેશ પણ સામેલ હતો, વહન કરવાનો હતો.

૭૬. તેથી, ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓના હેતુઓ સમગ્ર સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યને, જેમાં હસ્તાંતરિત પ્રદેશનો પણ સમાવેશ થાય છે જે હિમાચલ પ્રદેશનો ભાગ બન્યો, લાભ પહોંચાડવાના હતા. જો આ હસ્તાંતરિત પ્રદેશની વસ્તીનો સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની સરખામણીએ અનુપાત ૭.૧૯% હતો અને ઉપર ઉતારેલ પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૫ માં વિગતવાર દર્શાવેલ હસ્તાંતરિત પ્રદેશ નાનો ન હતો, તો ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ

યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થયેલી સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની વીજશક્તિના હિસ્સામાંથી માત્ર ૭.૧૯% ફાળવણી કરવી ન્યાયસંગત અને સમતાપૂર્વકની જ હતી. બંને યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થયેલી સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યની કુલ વીજશક્તિના હિસ્સામાંથી માત્ર ૨.૫% હિસ્સો હિમાચલ પ્રદેશને ફાળવવામાં આવ્યો હતો, જે હસ્તાંતરિત પ્રદેશના લોકો દ્વારા થયેલ વાસ્તવિક વીજ વપરાશ તથા હસ્તાંતરિત પ્રદેશમાં ઉપકેન્દ્રોની સ્થિતિના આધારે કરવામાં આવ્યો હતો. ૧૭.૦૪.૧૯૬૭ ના રોજ સિંચાઈ અને વીજ મંત્રાલયના સચિવના કક્ષમાં યોજાયેલી ચર્ચાના સારાંશ (આંક ડી-૧/૬) પરથી દર્શાય છે કે પંજાબને વીજશક્તિની ફાળવણી કુલ વીજશક્તિમાં ૫૪.૫% છે, જ્યારે હરિયાણાને ફાળવવામાં આવેલી વીજશક્તિ સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યને ઉપલબ્ધ કુલ વીજશક્તિમાં ૩૯.૫% છે. આ ફાળવણી સંયુક્ત રાજ્યમાં પંજાબ અને હરિયાણાની વસ્તીના અનુપાતના આધારે કરવામાં આવી હોવાનું જણાય છે, જે અનુક્રમે ૫૪.૮૪% અને ૩૭.૩૮% હતા. આમ, જ્યાં પંજાબ અને હરિયાણા રાજ્યોને તેમની વસ્તિના અનુપાતના આધારે વીજશક્તિ ફાળવવામાં આવી છે, ત્યાં હિમાચલ પ્રદેશને "જ્યાં જે સ્થિતિમાં છે તે આધારે" વીજશક્તિ ફાળવવામાં આવી છે.

૭૭. સમાન વ્યવહારની આવશ્યકતા એ હતી કે વાદી- રાજ્યને ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વિજશક્તિમાંથી ૭.૧૯% હિસ્સો (સામાવાળા નં. ૪ - રાજસ્થાન રાજ્યને ફાળવવામાં આવેલી વિજશક્તિ બાદ રાખ્યા પછી) પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ માં વ્યાખ્યાયિત નિર્ધારિત દિવસ, એટલે કે ૦૧.૧૧.૧૯૬૬થી, ફાળવવામાં આવિરુદ્ધચંડીગઢ પંજાબ અને

હરિયાણા બંનેની રાજધાની હોવાની હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા, આ બંને રાજ્યોએ ચંડીગઢ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશની વિજશક્તિની આવશ્યકતાઓ તેમના હિસ્સામાંથી પૂરી કરવી જોઈએ. તેથી અમે આદેશ કરીએ છીએ કે ભાખરા-નાંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાંથી સંયુક્ત પંજાબ રાજ્યના ઘટકોના વિજશક્તિ-હક નીચે દર્શાવેલ ટકાવારી મુજબ રહેશે:

હિમાચલ પ્રદેશ : ૭.૧૯%

ચંડીગઢનું કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ : ૩.૫%

પંજાબ : ૫૧.૮%

હરિયાણા : ૩૭.૫૧%

તેથી, કુલ ઉત્પાદનમાંથી વાટીનો હક નીચે મુજબ રહેશે:

પ્રોજેક્ટ	કુલ ઉત્પાદન પર હકદારી	થી અમલમાં આવશે
(૧) ભાખરા-નાંગલ (૮૪.૭૮% માંથી ૭.૧૯%)	૬.૦૯૫%	૦૧.૧૧.૧૯૬૬ (પુનર્ગઠનની તારીખ)
(૨) બિયાસ (૭.૧૯% નો ૮૦%)	૧૫.૭૫૨%	ઉત્પાદનના પ્રારંભની તારીખથી
(૩) બિયાસ (૭.૧૯% નું ૪૧.૫%)	૨૨.૯૮૪%	ઉત્પાદનના પ્રારંભની તારીખથી

ઉપરોક્ત હકદારીમાંથી, ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ અંગે વાદીને જે પ્રાપ્ત થયું છે તે, ઓક્ટોબર, ૨૦૧૧ સુધી પંજાબ અને હરિયાણા રાજ્યો પાસેથી વાદી-રાજ્યને બાકી રહેલી રકમ નક્કી કરવા માટે કપાત કરવાનું રહેશે. મુદ્દો નં. ૧૦

૭૮. ભાખરા-નંગલ અને બિયાસ યોજનાઓમાં ઉત્પન્ન થયેલી કુલ વીજશક્તિમાં તેના ૭.૧૯% હકના આધાર પર, વાદીએ વિવરણપત્રક ૧ અને ૩ દાખલ કર્યા છે. જોકે, આ વિવરણપત્રકો સામાવાળાઓએ તેમના લેખિત જવાબોમાં વિવાદિત કર્યા છે. સામાવાળા નં. ૧-ભારત સંઘે, ઉપરોક્ત પરિષ્દ ૭૭ માં આપેલ કોષ્ટકોમાં વાદી, સામાવાળા નં. ૨ અને સામાવાળા નં. ૩ ના હકોના આધારે, તેમજ પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની જોગવાઈઓ અનુસાર વાદી-રાજ્ય અને સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ ના અન્ય તમામ અધિકારો અને દાવિત્વોને ધ્યાનમાં લઈને, વાદી-રાજ્યના દાવાની વિગતો નિર્ધારિત કરવી પડશે અને ઓક્ટોબર, ૨૦૧૧ સુધી સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ પાસેથી વાદીને મળવાપાત્ર રકમ દર્શાવતું નિવેદન આ અદાલતમાં રજૂ કરવું પડશે.

મુદ્દો નં. ૧૧

૭૯. કારણ કે સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ એ કાયદા હેઠળ તેમને જે જેટલી સત્તા પ્રાપ્ત હતી તેનાથી વધુ સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો છે, તેથી અમે એ પણ ઠરાવીએ છીએ કે ફરિયાદી-રાજ્યને ભારત સંઘ દ્વારા સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ પાસેથી બાકી હોવાનું નક્કી કરાયેલ રકમો પર ૬% ના દરે વ્યાજ મેળવવાનો હક રહેશે.

૮૦. રાહતો:

(૧) સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ સામેનો દાવો ભાગમાં મંજૂર કરવામાં આવે છે અને સામાવાળા નં. ૧, ૪ અને ૫ સામેનો દાવો નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

(૨) આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે અરજદાર-રાજ્યને ૦૧.૧૧.૧૯૬૬થી ભાખરા-નાંગલ યોજના તરફથી પંજાબના સંયુક્ત રાજ્યની વિદ્યુત શક્તિમાંથી ૭.૧૯% હકદારી પ્રાપ્ત છે અને બિયાસ યોજના તરફથી યુનિટ ૧ અને યુનિટ ૨માં ઉત્પાદન શરૂ થયેલી તારીખોથી તે હકદારી પ્રાપ્ત છે.

(૩) એવો આદેશ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં. ૧ આ ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૭૭ માં દર્શાવેલી કોષ્ટકોમાં અરજદાર-રાજ્ય, સામાવાળા નં. ૨ અને સામાવાળા નં. ૩ ના એવા હક્કાધિકારોના આધારે, તેમજ પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની જોગવાઈઓ અનુસાર અરજદાર-રાજ્ય, સામાવાળા નં. ૨ અને સામાવાળા નં. ૩ ના અન્ય તમામ હકો અને દાવિત્વોને ધ્યાનમાં રાખીને, અરજદારના દાવાની વિગત તૈયાર કરશે અને આજથી છ મહિનાની અંદર આ

અદાલતમાં એવો નિવેદન દાખલ કરશે કે જેમાં સામાવાળા નં. ૩ અને ૪ પાસેથી અરજદાર-રાજ્યને બાકી રહેલી રકમો દર્શાવવામાં આવે.

(૪) ભાખરા-નંગલ પ્રોજેક્ટના મામલે ૦૧.૧૧.૧૯૬૬થી શરૂ થતા સમયગાળા માટે વાદી-રાજ્યને બાકી હોવાનું નિર્ધારિત થયેલ રકમ પર અને બિયાસ પ્રોજેક્ટના મામલે ઉત્પાદનની તારીખોથી શરૂ થતા સમયગાળા માટે વાદી-રાજ્યને બાકી હોવાનું નિર્ધારિત થયેલ રકમ પર, વાદી-રાજ્ય સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ પાસેથી ચુકવણીની તારીખ સુધી ૬% વ્યાજ મેળવવા હકદાર રહેશે.

(૫) નવેમ્બર ૨૦૧૧થી અમલમાં આવે તે રીતે, ફરિયાદી-રાજ્યને આ ચુકાદા મુજબ નિર્ધારિત તેના ૭.૧૯%ના હિસ્સો આપવામાં આવશે.

(૬) વાદી-રાજ્યને સામાવાળા નં.૨ પાસેથી રૂ. ૫ લાખનો ખર્ચ અને સામાવાળા નં.૩ પાસેથી રૂ. ૫ લાખનો ખર્ચ મેળવવાનો હક રહેશે. હિસાબોની ચકાસણી માટે અને અંતિમ હુકમનામું કરવાની દૃષ્ટિએ, આદેશ મુજબ સામાવાળા નં.૧ દ્વારા તૈયાર કરી દાખલ કરવામાં આવનાર હિસાબો સાથે, આ મામલો છ માસ પછી ચાદી પર મૂકવામાં આવશે.

*The translation of this judgment has been provided by
M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.